

**НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА
ЦЕНТРАЛЬНОУКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА**

*Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису*

БАБЕНКО ВЯЧЕСЛАВ МИХАЙЛОВИЧ

УДК 347.9:342.7:35.077.3(477)

ДИСЕРТАЦІЯ

**ІНСТИТУТ НОТАРІАТУ В АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОМУ
МЕХАНІЗМУ ОХОРОНИ ПРАВ ЛЮДИНИ**

12.00.07 – адміністративне право і процес;
фінансове право; інформаційне право

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело
_____ В. Бабенко

Науковий керівник **Калатур Максим Васильович**,
доктор юридичних наук, професор

Кропивницький – 2025

АНОТАЦІЯ

Бабенко В. М. Інститут нотаріату в адміністративно-правовому механізмі охорони прав людини. –*Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 (081 – Право). Науково-дослідний інститут публічного права, Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка. Кропивницький, 2025.

У дисертації на основі комплексного аналізу теоретико-методологічних засад діяльності інституту нотаріату та характеристики місця нотаріату для охорони прав людини, визначено новітні напрями вдосконалення організації та функціонування нотаріату в адміністративно-правовому механізмі охорони прав людини в Україні.

Сформовано, що охорона прав і свобод людини, як об'єкт адміністративно-правового дослідження, є інтегрованою системою публічно-правових заходів організаційного, нормативного та превентивного характеру, що спрямована на створення умов для реального, безперешкодного та гарантованого здійснення особистістю її прав і свобод у межах публічного управління, що реалізується через діяльність уповноважених суб'єктів адміністративного права шляхом запобігання порушенням, контролю за дотриманням правових норм, правозастосування, притягнення до юридичної відповідальності та відновлення порушеного стану правовідносин. Охорона прав і свобод людини, як об'єкт адміністративно-правового дослідження, охоплює як концептуальну (теоретико-правову), так і функціонально-практичну реалізацію, що передбачає активну взаємодію між державою (в тому числі, інститутом нотаріату) та особою з метою формування стійкого механізму правового порядку, де ключовою цінністю виступають права, свободи та законні інтереси людини.

Розкрито, що особливість нотаріату як інституту полягає в гібридному поєднанні публічної та приватної правової природи правозастосування – з одного боку, нотаріат функціонує в межах адміністративно-правової системи держави, підконтрольної органам юстиції, з іншого – надає послуги у сфері приватного права, спрямовані на захист інтересів фізичних та юридичних осіб.

Визначено історичні етапи становлення та розвитку інституту нотаріату в Україні. Розкрито, що сучасний етап розвитку нотаріату в Україні ознаменувався кардинальною трансформацією правового інституту від централізованої державної структури до змішаної моделі, що поєднує державну й приватну форми діяльності, що обумовлено об'єктивними викликами доби постсоціалістичних реформ та глибокими структурними кризами у функціонуванні системи нотаріату (перевантаженість, брак мотивації у нотаріусів, слабе кадрове забезпечення та низький рівень організаційної ефективності тощо). Розвиток приватної нотаріальної практики в умовах ринкових відносин сприяв посиленню відповідальності, професійної автономії та підвищенню якості нотаріальних послуг. Інституційне підсилення нотаріату, створення державних нотаріальних архівів, делегування повноважень посадовим особам місцевого самоврядування в сільській місцевості та можливість вчинення нотаріальних дій за кордоном через консульські установи України стало ознаками адаптації нотаріального інституту до сучасних потреб правового суспільства.

Розкрито, що правові засади організації та функціонування інституту нотаріату в державному механізмі охорони прав людини в Україні побудовані на Конституції України, міжнародних зобов'язань захисту прав людини, спеціалізованих законах України, постановах Кабінету Міністрів України, актах Міністерства юстиції України, інших органах державної влади та місцевого самоврядування, рішеннях органів нотаріального самоврядування. Визначено принципи функціонування інституту нотаріату в державному механізмі охорони прав людини, до яких віднесено засади:

верховенства права; законності; поваги до прав і свобод людини; правової рівності; професійної етики та доброчесності; юридичної достовірності; превентивного захисту прав людини; незалежності та неупередженості нотаріальної діяльності; публічної довіри до нотаріального акту; доступності нотаріальних послуг; пріоритетності правової безпеки особи; професіоналізму нотаріуса та юридичної відповідальності. Розкрито основні завдання та мету функціонування інституту нотаріату в державному механізмі охорони прав громадян.

Визначено публічно-правовий статус інституту нотаріату як закріплене на законодавчому рівні системне юридичне положення нотаріату в структурі публічної влади, що визначає його функціональну роль як особливого інституту делегованої юрисдикції, наділеного повноваженнями здійснювати нотаріальні дії від імені держави з метою легітимації юридично значимих фактів, охорони прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, та гарантування правової визначеності в суспільстві.

Розкрито адміністративні форми організації інституту нотаріату в Україні. До методів організації інституту нотаріату в Україні віднесено: – адміністративний примус (позбавлення права на зайняття нотаріальною діяльністю, юридична відповідальність тощо); – заохочення (можливості для самостійної організації нотаріальної діяльності; нагородження нотаріусів тощо); – переконання (професійно-етичне орієнтування; інформаційне забезпечення; участь у професійному самоврядуванні; система підвищення кваліфікації; формування правової культури через взаємодію тощо); – метод контролю.

Класифіковано форми взаємодії нотаріату з іншими суб'єктами охорони прав людини в Україні: 1) інформаційна взаємодія як базова форма співпраці, що полягає у: двосторонньому обміні інформацією; запитах між нотаріусами та органами державної влади; веденні спільних реєстрів та електронних систем (наприклад, спадковий реєстр); 2) організаційна взаємодія передбачає спільну діяльність щодо: координаційних нарад,

робочих груп, дорадчих органів; формування кадрової політики; інших заходів та дій організаційного характеру; 3) функціональна взаємодія спрямована на реалізацію суміжних повноважень, зокрема: виконання нотаріусами функцій, що стосуються захисту майнових та особистих прав осіб; участь у забезпеченні виконання судових рішень, засвідчення юридичних фактів, що мають значення для захисту прав; спільне забезпечення доступу до правової допомоги; 4) контрольна взаємодія реалізується через: спільний моніторинг дотримання прав людини; участь нотаріальних органів у виконанні контрольних функцій органів юстиції, прокуратури, правоохоронців; виявлення та попередження правопорушень, пов'язаних з підробкою документів, шахрайством, маніпулюванням правами власності; 5) освітньо-професійна взаємодія спрямована на: проведення спільних тренінгів, семінарів, навчальних програм, присвячених правам людини, етичним принципам; участь у професійній підготовці та перепідготовці нотаріусів за участю органів державної влади та міжнародних правозахисних інституцій; обмін практиками, розробку спільних посібників, методичних рекомендацій тощо.

Визначено особливості державного контролю за організацією та функціонуванням інституту нотаріату в Україні: 1) функціональна природа контролю як механізму забезпечення законності та дисципліни в діяльності суб'єктів нотаріату, та як інструменту аналітико-прогностичного характеру, що дозволяє виявляти проблеми правозастосування; 2) адміністративно-правова обмеженість контрольної юрисдикції на питання організації нотаріальної діяльності та дотримання процедури вчинення нотаріальних дій; 3) поєднання централізованої моделі з делегованими елементами для здійснення перевірок контрольного процесу; 4) підзаконна урегульованість процедури контролю; 5) стадійність контрольних заходів; 6) зв'язок контролю із публічною функцією нотаріату; 7) зворотний адміністративний зв'язок у системі публічного адміністрування нотаріальної практики; 8) інтеграція контролю в загальний механізм правового забезпечення.

Сформовано напрями удосконалення організації діяльності та функціонування інституту нотаріату в адміністративно-правовому механізмі охорони прав людини шляхом: інституційної модернізації нотаріату щодо охорони прав та свобод людини; удосконалення підзаконного регулювання нотаріальної діяльності щодо визначення стандартів доступності, недискримінації та правової безпеки нотаріальних послуг; підвищення рівня професійної підготовки нотаріусів через введення обов'язкової спеціалізованої підготовки з прав людини для кандидатів у нотаріуси та системи регулярного підвищення кваліфікації; цифровізації та інклюзивності нотаріальних послуг; посилення державного контролю за організацією нотаріальної діяльності; впровадження превентивних та просвітницьких функцій нотаріату.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що результати дослідження направлені на вдосконалення діяльності інституту нотаріату та можуть бути використані в таких сферах:– науково-дослідній роботі – щодо розробки науково-методологічних засад розвитку інституту нотаріату в правовому механізмі охорони прав людини;– законотворчій сфері – для вдосконалення організації та функціонування інституту нотаріату в адміністративно-правовому механізмі охорони прав людини;– освітньому процесі – щодо підготовки навчальних посібників, підручників, методичних матеріалів для проведення лекцій та занять навчальної дисципліни «Актуальні проблеми теорії адміністративного права».

Ключові слова: адміністративно-правове регулювання, адміністративно-правовий механізм, взаємодія, контроль, нотаріат, нотаріус, охорона, права людини, статус.

ANNOTATION

Babenko V. The institute of notary in the administrative and legal mechanism of human rights protection. – *Qualification scientific work on the rights of the manuscript.*

Dissertation for obtaining the scientific degree of candidate of legal sciences, specialty 12.00.07 (081 - Law). Research Institute of Public Law, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University. Kropyvnytskyi, 2025.

The dissertation, based on a comprehensive analysis of the theoretical and methodological principles of the notary institution and the characteristics of the place of notary for the protection of human rights, identifies the latest directions for improving the organization and functioning of notaries in the administrative and legal mechanism for the protection of human rights in Ukraine.

It is established that the protection of human rights and freedoms, as an object of administrative and legal research, is an integrated system of public legal measures of an organizational, regulatory and preventive nature, aimed at creating conditions for the real, unhindered and guaranteed exercise by an individual of his or her rights and freedoms within the framework of public administration, which is implemented through the activities of authorized subjects of administrative law by preventing violations, monitoring compliance with legal norms, law enforcement, bringing to legal responsibility and restoring the violated state of legal relations. The protection of human rights and freedoms, as an object of administrative and legal research, encompasses both conceptual (theoretical and legal) and functional and practical implementation, which involves active interaction between the state (including the institution of notary) and the individual in order to form a stable mechanism of the legal order, where the key value is the rights, freedoms and legitimate interests of the person.

It is revealed that the peculiarity of the notary as an institution lies in the hybrid combination of the public and private legal nature of law enforcement - on the one hand, the notary functions within the administrative and legal system of the state, controlled by the justice authorities, on the other - provides services in the field of private law, aimed at protecting the interests of individuals and legal entities.

The historical stages of the formation and development of the notary institution in Ukraine are determined. It is revealed that the modern stage of the development of the notary in Ukraine was marked by a cardinal transformation of the legal institution from a centralized state structure to a mixed model that combines state and private forms of activity, which is due to the objective challenges of the era of post-socialist reforms and deep structural crises in the functioning of the notary system (overwork, lack of motivation among notaries, weak staffing and low level of organizational efficiency, etc.). The development of private notarial practice in the conditions of market relations contributed to the strengthening of responsibility, professional autonomy and improvement of the quality of notarial services. The institutional strengthening of the notary public, the creation of state notarial archives, the delegation of powers to local government officials in rural areas and the possibility of performing notarial actions abroad through consular institutions of Ukraine became signs of the adaptation of the notarial institution to the modern needs of a legal society.

It is revealed that the legal principles of the organization and functioning of the notarial institution in the state mechanism for the protection of human rights in Ukraine are built on the Constitution of Ukraine, international obligations for the protection of human rights, specialized laws of Ukraine, resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine, acts of the Ministry of Justice of Ukraine, other bodies of state power and local self-government, decisions of notarial self-government bodies. The principles of the functioning of the notarial institution in the state mechanism for the protection of human rights are determined, which include the principles of: rule of law; legality; respect for human rights and freedoms; legal

equality; professional ethics and integrity; legal credibility; preventive protection of human rights; independence and impartiality of notarial activities; public trust in the notarial act; accessibility of notarial services; priority of legal security of the person; professionalism of the notary and legal responsibility. The main tasks and purpose of the functioning of the notary institution in the state mechanism for protecting citizens' rights are revealed.

The public-legal status of the notary institution is defined as a systemic legal position of the notary institution in the structure of public power, fixed at the legislative level, which determines its functional role as a special institution of delegated jurisdiction, empowered to perform notarial actions on behalf of the state in order to legitimize legally significant facts, protect the rights, freedoms and legitimate interests of individuals and legal entities, and guarantee legal certainty in society.

The administrative forms of organization of the notary institution in Ukraine are disclosed. The methods of organization of the notary institution in Ukraine include: – administrative coercion (deprivation of the right to engage in notarial activities, legal liability, etc.); – encouragement (opportunities for independent organization of notarial activities; awarding notaries, etc.); – persuasion (professional and ethical orientation; information support; participation in professional self-government; system of advanced training; formation of legal culture through interaction, etc.); – control method.

The forms of interaction of the notary public with other subjects of human rights protection in Ukraine are classified: 1) information interaction as a basic form of cooperation, which consists of: bilateral exchange of information; requests between notaries and state authorities; maintenance of joint registers and electronic systems (for example, the inheritance register); 2) organizational interaction involves joint activities regarding: coordination meetings, working groups, advisory bodies; formation of personnel policy; other measures and actions of an organizational nature; 3) functional interaction is aimed at the implementation of related powers, in particular: performance by notaries of functions related to the

protection of property and personal rights of individuals; participation in ensuring the execution of court decisions, certification of legal facts that are important for the protection of rights; joint provision of access to legal aid; 4) control interaction is implemented through: joint monitoring of compliance with human rights; participation of notarial bodies in the performance of control functions of justice bodies, prosecutor's offices, law enforcement officers; detection and prevention of offenses related to document forgery, fraud, manipulation of property rights; 5) educational and professional interaction is aimed at: conducting joint trainings, seminars, educational programs dedicated to human rights, ethical principles; participation in professional training and retraining of notaries with the participation of state authorities and international human rights institutions; exchange of practices, development of joint manuals, methodological recommendations, etc.

The features of state control over the organization and functioning of the notary institution in Ukraine are determined: 1) the functional nature of control as a mechanism for ensuring legality and discipline in the activities of notary entities, and as an analytical and predictive tool that allows identifying problems of law enforcement; 2) the administrative and legal limitation of control jurisdiction on the issues of organizing notarial activities and compliance with the procedure for performing notarial actions; 3) the combination of a centralized model with delegated elements for carrying out checks of the control process; 4) the regulatory nature of the control procedure; 5) the phasing of control measures; 6) the connection of control with the public function of notary; 7) the feedback administrative relationship in the system of public administration of notarial practice; 8) the integration of control into the general mechanism of legal support.

Directions have been formed for improving the organization of activities and functioning of the notary institution in the administrative and legal mechanism for the protection of human rights through: institutional modernization of the notary public regarding the protection of human rights and freedoms; improvement of the by-laws of notarial activities regarding the definition of standards of accessibility,

non-discrimination and legal security of notarial services; increasing the level of professional training of notaries through the introduction of mandatory specialized training in human rights for candidates for notaries and a system of regular advanced training; digitalization and inclusiveness of notarial services; strengthening state control over the organization of notarial activities; implementation of preventive and educational functions of notaries.

The practical significance of the results obtained is that the results of the study are aimed at improving the activities of the notary institution and can be used in the following areas: – scientific research work – to develop scientific and methodological principles for the development of the notary institution in the legal mechanism of human rights protection; – legislative sphere – to improve the organization and functioning of the notary institution in the administrative-legal mechanism of human rights protection; – educational process – to prepare teaching aids, textbooks, methodological materials for lectures and classes in the academic discipline “Current Problems of the Theory of Administrative Law”.

Keywords: *administrative and legal regulation, administrative and legal mechanism, interaction, control, notary, protection, human rights, status.*

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ
в яких висвітлено основні наукові результати дисертації:

1. Бабенко В.М. Публічно-правовий статус інституту нотаріату та його місце серед інших суб'єктів охорони прав людини в Україні. *Юридична наука*. 2020. №3. Том 2. С. 143–148.

2. Бабенко В.М. Охорона прав і свободи людини як об'єкт адміністративно-правового дослідження та предмет діяльності інституту нотаріату. *Право і суспільство*. 2021. № 4. С. 555–558.

3. Бабенко В.М. Особливості становлення та розвитку інституту нотаріату в Україні. *Право та державне управління*. 2022. № 3. С. 287–291.

4. Бабенко В.М. Сучасні правові засади організації та функціонування інституту нотаріату в державному механізмі охорони прав людини в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 9. С. 301–305.

5. Бабенко В.М. Основні завдання функціонування інституту нотаріату в державному механізмі охорони прав громадян. *KELM. (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2024. № 7(67). С. 299–302.

6. Бабенко В.М. Взаємодія інституту нотаріату з іншими суб'єктами охорони прав людини в Україні. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2025. Випуск 1. С. 67–72.

7. Бабенко В.М. Державний контроль за організацією та функціонуванням інституту нотаріату в Україні з позиції адміністративного права. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2025. Випуск 2. С. 101–106.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

8. Бабенко В.М. Новітня сутність публічно-правового статусу інституту нотаріату серед суб'єктів охорони прав людини в Україні. *Виклики сучасності та наукові підходи до їх вирішення*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 12–13 серпня 2020 р. Київ : Науково-дослідний інститут публічного права, 2020. С. 132–134.

9. Бабенко В.М. Аналіз наукових підходів до концепту «взаємодія» у сфері функціонування інституту нотаріату з іншими суб'єктами охорони прав людини в Україні. *Пріоритетні напрямки розвитку правової системи України*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ 14-15 листопад 2021 р. Київ : Науково-дослідний інститут публічного права, 2021. С. 34-36.

10. Бабенко В.М. Сучасне поняття державного контролю за організацією та функціонуванням інституту нотаріату в Україні з позиції адміністративного права. *Проблемні питання юридичної науки в контексті реформування правової системи України*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 19–20 жовтня 2022 р. Київ : Науково-дослідний інститут публічного права, 2022. С. 51–53.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	16
РОЗДІЛ 1 МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ІНСТИТУТУ НОТАРІАТУ В ПРАВОВОМУ МЕХАНІЗМІ ОХОРОНИ ПРАВ ЛЮДИНИ.....	25
1.1. Охорона прав і свободи людини як об'єкт адміністративно-правового дослідження та предмет діяльності інституту нотаріату	25
1.2. Інститут нотаріату: становлення і розвиток.....	40
1.3. Правові засади організації та функціонування інституту нотаріату в державному механізмі охорони прав людини.....	566
1.4. Завдання, мета та принципи функціонування інституту нотаріату в державному механізмі охорони прав людини	70
Висновки до розділу 1	855
РОЗДІЛ 2 ХАРАКТЕРИСТИКА МІСЦЯ ІНСТИТУТУ НОТАРІАТУ В АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОМУ МЕХАНІЗМІ ОХОРОНИ ПРАВ ЛЮДИНИ	90
2.1. Публічно-правовий статус інституту нотаріату та його місце серед інших суб'єктів охорони прав людини	90
2.2. Форми та методи організації інституту нотаріату в Україні... ..	1033
2.3. Взаємодія інституту нотаріату з іншими суб'єктами охорони прав людини в Україні	12121
Висновки до розділу 2	1366
РОЗДІЛ 3 НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНСТИТУТУ НОТАРІАТУ В АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОМУ МЕХАНІЗМІ ОХОРОНИ ПРАВ ЛЮДИНИ	14040
3.1. Державний контроль за організацією та функціонуванням інституту нотаріату	14040

3.2. Напрями удосконалення організації діяльності та функціонування інституту нотаріату в адміністративно-правовому механізмі охорони прав людини.....	1566
Висновки до розділу 3	17070
ВИСНОВКИ.....	1733
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	1777
ДОДАТКИ	1776

ВСТУП

Обґрунтування теми дослідження. Конституція України проголошує найвищою соціальною цінністю людину, її життя, здоров'я, честь та гідність, недоторканність та безпеку, що зумовлює необхідність створення ефективного правового механізму охорони прав людини в усіх сферах суспільного життя. Одним із важливих елементів відповідного механізму є адміністративно-правове забезпечення діяльності інституцій, які мають повноваження у сфері попередження правопорушень, гарантування правової визначеності та зміцнення законності. У цьому контексті особливого значення набуває інститут нотаріату, що, з одного боку, є самостійною складовою правової системи держави, а з іншого – виконує функції з охорони приватного і публічного інтересу через засоби правової превенції. В умовах трансформації публічного управління, реформ правосуддя та зміцнення інститутів верховенства права постає потреба у концептуальному оновленні ролі нотаріату як суб'єкта адміністративно-правового механізму охорони прав людини.

Профільне законодавство України визначає нотаріальну діяльність як юридично значущу публічну функцію, що спрямована на засвідчення безспірних прав і фактів, а також попередження правових конфліктів. Водночас, недостатнє розкриття публічно-правового статусу нотаріату, нечіткість меж функціональної взаємодії з державними органами, відсутність дієвих механізмів адміністративного контролю безпосередньо впливають на основу функцію держави щодо охорони прав та свобод людини. Окрім того, у сфері правового регулювання нотаріальної діяльності наявна значна кількість підзаконних нормативно-правових актів, які не відповідають принципам правової визначеності та якості правового впливу.

У процесі правового забезпечення прав і свобод особи важливою є гармонізація діяльності нотаріату із загальнодержавними механізмами захисту прав людини, що передбачено Конституцією України та базовими

міжнародними стандартами. У сучасних умовах, інститут нотаріату України набуває особливої ваги як складова адміністративно-правового механізму охорони прав людини. Нотаріат, функціонуючи на перетині приватного інтересу та державного регулювання, забезпечує юридичну обґрунтованість правочинів, правову безпеку громадян та сталий правопорядок, що особливо важливо в складних політико-соціальних умовах життя українців.

Особливого значення набуває оптимізація взаємодії інституту нотаріату з іншими суб'єктами охорони прав людини, зокрема органами юстиції, судами, адвокатурою, правоохоронними структурами, органами місцевого самоврядування тощо. В умовах збройної агресії проти України питання забезпечення та охорони прав людини та інші виклики, спричинені війною, вимагають злагодженої взаємодії всіх інституцій публічного управління, в тому числі нотаріату. Відповідно, новітнє осмислення ролі інституту нотаріату в адміністративно-правовому механізмі охорони прав людини забезпечить системний підхід до захисту основоположних прав для збереження правопорядку, покращення ефективності охоронної функції держави, підвищення довіри громадян до держави як гаранта їхніх прав, навіть у критичних обставинах.

Зв'язок теми дисертації із сучасними дослідженнями. Питання функціонування інституту нотаріату, крізь призму адміністративного права комплексно вивчалися у працях В. Тищенко «Адміністративно-правове регулювання взаємодії нотаріату з органами публічної влади» (2016), С. Розсохи «Адміністративно-правові засади отримання права на зайняття нотаріальною діяльністю в Україні» (2018), Н. Савицької «Адміністративно-правові засади взаємодії нотаріату з органами виконавчої влади у сфері реалізації правоохоронної функції держави» (2020), Ю. Василик «Адміністративно-правові засади формування та реалізації державної правової політики у сфері нотаріату» (2022), О. Пилипенко «Адміністративно-правове забезпечення формування та реалізації державної політики у сфері нотаріату в умовах воєнного стану» (2024) та ін.

Окремі питання адміністративно-правового врегулювання організації та діяльності нотаріату в Україні аналізувалися в працях таких вчених, як О. Амосова, О. Андрійко, Н. Армаш, І. Аршава, В. Бабенко, В. Бакуменко, О. Биркович, Ю. Битяк, К. Білько, З. Варналій, М. Віхляєв, К. Гарбуз, Є. Гетьман, К. Головка, І. Голосніченко, Я. Греца, А. Гуледза, Л. Данюк, Н. Денисяк, Л. Дерев'янка, Л. Дорофєєва, З. Журавльова, Д. Журавльов, О. Золотухіна, В. Зьолка, Т. Карабін, О. Кілієвич, В. Копча, В. Косович, В. Купрій, Я. Лазур, М. Латинін, М. Логунова, В. Мамонова, Р. Мединська, Р. Миронюк, О. Нелін, О. Палієнко, Ж. Патращук, Т. Попович, В. Ребкало, Є. Романенко, В. Романов, О. Рудік, Н. Савицька, М. Савчин, А. Серветник, М. Сідак, Ю. Солощенко, В. Таранова, В. Тертичка, В. Тильчик, Р. Усенко, С. Фурса, К. Чижмарь, О. Чудник та ін.

Водночас реформа нотаріату, що здійснюється в межах загальної реформи юстиції в Україні, потребує наукового осмислення її адміністративно-правових проявів, та стосується нових форм допуску до професії, розподілу повноважень між приватними й державними нотаріусами, забезпечення стандартів якості нотаріальних послуг, прозорості у здійсненні державного контролю тощо. Відповідні питання функціонування інституту нотаріату є важливими для адміністративно-правового механізму охорони прав людини як невід'ємної складової формування людиноцентричної правової системи України.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертація узгоджується з положеннями Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, ратифікованої Законом України від 17 липня 1997 р. № 475/97-ВР, Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, ратифікованої Законом України від 16 вересня 2014 р. № 1678-VII, Цілями сталого розвитку України на період до 2030 року, затвердженими Указом Президента 30 вересня 2019 р. № 722/2019, Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України від 24 березня 2021 р. № 119/2021. Положення

дисертації спрямовані на реалізацію плану науково-дослідницької роботи Науково-дослідного інституту публічного права «Правове забезпечення прав, свобод та законних інтересів суб'єктів публічно-правових відносин» (номер державної реєстрації №0115U005495).

Мета і завдання дослідження. *Мета* роботи полягає в тому, щоб на основі комплексного аналізу теоретико-методологічних засад діяльності інституту нотаріату та характеристики місця нотаріату для охорони прав людини, визначити новітні напрями вдосконалення організації та функціонування нотаріату в адміністративно-правовому механізмі охорони прав людини в Україні.

Для реалізації визначеної мети необхідно розв'язати наступні *завдання*:

- сформулювати сутність охорони прав і свобод людини, як об'єкту адміністративно-правового дослідження;
- визначити історичні етапи становлення та розвитку інституту нотаріату в Україні;
- проаналізувати правові засади організації та функціонування інституту нотаріату в державному механізмі охорони прав людини в Україні;
- розкрити основні завдання функціонування інституту нотаріату в державному механізмі охорони прав громадян;
- визначити публічно-правовий статус інституту нотаріату;
- розкрити форми та методи організації інституту нотаріату в Україні;
- визначити поняття взаємодії інституту нотаріату з іншими суб'єктами охорони прав людини в Україні;
- визначити особливості державного контролю за організацією та функціонуванням інституту нотаріату в Україні;
- сформулювати напрями удосконалення організації діяльності та функціонування інституту нотаріату в адміністративно-правовому механізмі охорони прав людини;

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у сфері діяльності інституту нотаріату в адміністративно-правовому механізмі охорони прав людини.

Предмет дослідження – інститут нотаріату в адміністративно-правовому механізмі охорони прав людини.

Методи дослідження. У дисертації використано сукупність загально-філософських та спеціально-юридичних методів наукового пізнання. Метод *діалектики* став основою при визначенні сутності охорони прав і свободи людини як об'єкту адміністративно-правового дослідження та предмету діяльності інституту нотаріату (підрозділ 1.1). *Історичний* метод використано для аналізу становлення та розвитку інституту нотаріату (підрозділ 1.2). Завдання, мета та принципи функціонування інституту нотаріату в державному механізмі охорони прав людини визначено завдяки методам *аналізу та синтезу* (підрозділ 1.4).

За допомогою *функціонального* методу розкрито публічно-правовий статус інституту нотаріату та його місце серед інших суб'єктів охорони прав людини (підрозділ 2.1). *Формально-догматичний* метод застосовано щодо аналізу правових засад організації та функціонування інституту нотаріату (підрозділ 1.3, розділи 2, 3). *Системно-структурний* метод став основою для характеристики місця інституту нотаріату в адміністративно-правовому механізмі охорони прав людини та контролю як адміністративного інструменту врегулювання інституту нотаріату (розділ 2, підрозділ 3.1).

Метод *теоретико-правового прогнозування* став основою для формування напрямів удосконалення організації діяльності та функціонування інституту нотаріату в адміністративно-правовому механізмі охорони прав людини (розділ 3).

Емпірична база дослідження включає офіційні звітні дані та практика діяльності у сфері охорони прав людини інституту нотаріату, Міністерства юстиції України, правоохоронних органів, суб'єктів фінансового

моніторингу, органів правосуддя та інших органів державної влади та місцевого самоврядування.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є новітнім дослідженням у сфері становлення, розвитку та функціонування інституту нотаріату в адміністративно-правовому механізмі охорони прав людини, в результаті якого запропоновано сучасні напрямки вдосконалення організації нотаріату як інституції охорони прав людини, зокрема:

у перше:

– визначено, що охорона прав і свобод людини, як предмет діяльності інституту нотаріату, є специфічною формою публічно-правової діяльності, що реалізується уповноваженими нотаріусами через превентивно-правові, засвідчувальні та підтверджувальні дії з метою забезпечення юридичної визначеності, достовірності та захищеності безспірних прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, шляхом упередження правових конфліктів, мінімізації правових ризиків, та створення належних умов для реалізації особистістю своїх суб'єктивних прав у сфері приватного та публічного життя в межах адміністративно-організованої системи правового порядку;

– розкрито новітні види форм взаємодії інституту нотаріату з іншими суб'єктами охорони прав людини в Україні як системно-організованого, нормативно-закріпленого та функціонально-узгодженого процесу співпраці, що за критеріями функціонального змісту включає інформаційну, організаційну, функціональну, контрольну та освітньо-професійну взаємодію;

– виділено трансформаційні характеристики публічно-правового статусу інституту нотаріату в державному механізмі охорони прав людини, що охоплюють: інституційну природу нотаріату з публічно-правовою функцією; делеговану компетенцію, що базується на нормах спеціалізованого законодавства; організаційно-функціональну самостійність як превентивного правозахисного механізму; процесуальну підзвітність та відповідальність, що

обумовлює вимоги до професійної етики, законності та публічної довіри; включеність до системи органів публічної адміністрації для реалізації завдань державної правової політики позасудовими засобами;

удосконалено:

– мету функціонування інституту нотаріату в державному механізмі охорони прав людини як предмету науково-юридичного осмислення, що полягає у забезпеченні превентивного, правозахисного та стабілізаційного впливу на правовідносини приватно-правової природи шляхом здійснення офіційного засвідчення юридичних фактів, прав та обов'язків фізичних та юридичних осіб у спосіб, що гарантує законність, правову визначеність та недопущення порушення прав та свобод особи;

– сутнісне розуміння правових засад організації та функціонування інституту нотаріату в державному механізмі охорони прав людини в Україні як системно впорядкованої сукупності конституційних, законодавчих та підзаконних норм, які визначають правовий статус, компетенції, порядок доступу до професії нотаріуса, його повноваження та відповідальність, що у взаємозв'язку з інституційною структурою публічної влади забезпечують надання юридично значущих дій, спрямованих на гарантування, реалізацію та захист суб'єктивних прав та свобод особи у правовій державі;

– науково-практичне розуміння вчинення юридично значущих дій як форми діяльності інституту нотаріату у сфері охорони прав людини, що є елементом делегованого публічного адміністрування з поєднанням приватно-правових потреб та публічно-правових гарантій, та виражає інституційну здатність нотаріату діяти в межах адміністративно-правового режиму з метою забезпечення публічного інтересу через правове підтвердження, легалізацію, засвідчення юридичних фактів, які безпосередньо впливають на реалізацію та захист прав і свобод особи;

отримали подальшого розвитку:

– періодизація історичного становлення та розвитку інституту нотаріату в Україні щодо визначення первинного етапу як фундаментального періоду

формування елементів документарного забезпечення правовідносин, інституційного етапу становлення та визнання інституту нотаріату, та сучасного етапу розвитку новітнього нотаріату в Україні з формуванням ролі у сфері охорони прав людини;

– напрямки реалізації державного контролю за організацією та функціонуванням інституту нотаріату в Україні як врегульованої нормами адміністративного законодавства системної діяльності уповноважених органів публічної влади, що в умовах зміни суспільних відносин потребує оптимізації цифровізованого контролю, запровадження індикаторів оцінки контрольного впливу та покращення діяльності нотаріального самоврядування щодо контролю за професійною етикою нотаріусів;

– напрямки удосконалення організації діяльності та функціонування інституту нотаріату в адміністративно-правовому механізмі охорони прав людини в Україні шляхом інституційної модернізації нотаріату, удосконалення підзаконного регулювання, підвищення рівня професійної підготовки нотаріусів, цифровізації та інклюзивності нотаріальних послуг, посилення державного контролю за організацією нотаріальної діяльності та впровадження превентивно-просвітницьких функцій нотаріату.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що результати дослідження направлені на вдосконалення діяльності інституту нотаріату та можуть бути використані в таких сферах:

– *науково-дослідній роботі* – щодо розробки науково-методологічних засад розвитку інституту нотаріату в правовому механізмі охорони прав людини (акт впровадження Науково-дослідного інституту публічного права);

– *законотворчій сфері* – для вдосконалення організації та функціонування інституту нотаріату в адміністративно-правовому механізмі охорони прав людини;

– *освітньому процесі* – щодо підготовки навчальних посібників, підручників, методичних матеріалів для проведення лекцій та занять навчальної дисципліни «Адміністративне право: доктринальні та практичні

проблеми», «Актуальні проблеми конституційного та муніципального права» (акт впровадження Науково-дослідного інституту публічного права).

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення та результати роботи оприлюднено та обговорено на трьох міжнародних науково-практичних конференціях: «Виклики сучасності та наукові підходи до їх вирішення» (м. Київ, 12–13 серпня 2020 р.), «Пріоритетні напрямки розвитку правової системи України» (м. Київ 14-15 листопад 2021 р.), «Проблемні питання юридичної науки в контексті реформування правової системи» (м. Київ, 19–20 жовтня 2022 р.).

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, що містять дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 201 сторінку. Робота містить список використаних джерел із 180 найменувань на 19 сторінках.

РОЗДІЛ 1

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ІНСТИТУТУ НОТАРІАТУ В ПРАВОВОМУ МЕХАНІЗМІ ОХОРОНИ ПРАВ ЛЮДИНИ

1.1. Охорона прав і свободи людини як об'єкт адміністративно-правового дослідження та предмет діяльності інституту нотаріату

Постання демократичної держави, що супроводжується практичною реалізацією принципів соціальної і правової держави, з необхідністю спричиняє посилення ролі та значущості функції захисту прав і свобод людини і громадянина, яка реалізується державою даного типу і одночасно виступає критерієм і запорукою її демократичного і правового характеру. Важливою умовою реалізації функції захисту прав людини в умовах демократичної держави є сформованість системи її правового забезпечення, яка включає в себе не лише нормативно-юридичне закріплення самих прав і свобод людини і громадянина, а й правові гарантії її реалізації в частині визначення повноважень та обов'язків самої держави (органів державної влади та місцевого самоврядування, а також їх службових та посадових осіб) щодо захисту прав людини, а також можливостей кожної людини у передбачений законом спосіб захищати свої права і свободи [25, с. 9-15].

Державно-правова практика останніх десятиліть переконливо довела, що реалізація функції захисту прав і свобод людини і громадянина сучасною державою пов'язана з її активною діяльністю як стосовно соціальних та економічних, так і громадянських і політичних прав людини. Зазначене «розширення» сфери реалізації цієї функції пов'язано з тим, що в сучасних умовах демократичного розвитку практично всі без виключення громадянські і політичні права вимагають створення належних умов для їх реалізації та захисту, що, у свою чергу, посилює роль нотаріату в загальній системі державної діяльності [25, с. 9-15].

У різні періоди історії охорона прав і свобод громадян трактувалася і здійснювалася по-різному. На ранніх періодах становлення права і держави ідея охорони повністю співпадала з самою ідеєю прав людини. Самостійний механізм охорони прав і свобод людини неможливо було виділити через недосконалість правового механізму в цілому. Основним завданням на той час був захист людини від свавілля держави шляхом визнання прав і свобод і закріплення їх в основних нормативних актах. Формування теорій і концепцій прав людини відбувалося одночасно з осмисленням людської сутності, а також формуванням уявлень про державу, право, закон. Ідеї соціальної і правової держави тісно стикаються з ідеями прав людини і своїми історичними коренями тягнуться в античність. Вони є сполучною ланкою між природною сутністю людини з її природними потребами і нормативним вираженням прав людини. Природні права без їх нормативного закріплення залишаються лише гучними деклараціями і красивими теоріями, власне юридичні права людини є реальністю для права, яка дозволяє забезпечувати їх реалізацію, охорону і захист. Нормативність – обов'язкова умова реальності прав людини в системі континентального права, тобто в тій правовій системі, яка існує в Україні [139, с. 105-112].

Тобто, нотаріат, як елемент правової системи, поступово еволюціонує від виключно техніко-юридичного інституту до інструменту забезпечення прав людини в умовах правової, соціальної та демократичної держави. При цьому, охорона прав і свобод людини набуває нового методологічного змісту, оскільки вона розглядається не лише як сукупність декларативних принципів, а як цілісний інституційно-нормативний механізм, в межах якого нотаріус виконує функцію гарантованого упередження правопорушень, конфліктів та дискримінаційних практик, створюючи передумови для безспірного та недискреційного правозастосування. Таким чином, в умовах розширення розуміння функції держави щодо охорони прав людини, інститут нотаріату виступає формою превентивного публічного адміністрування, що опосередковано захищає як економічні, так і політичні права особи через

юридичну достовірність, правову визначеність та процедурну справедливість, закріплену в нормах адміністративного права. А тому саме через належне нормативне оформлення повноважень нотаріуса та інтеграцію його діяльності в систему гарантій прав і свобод людини, формується новий зміст охоронної функції держави, у якому нотаріат набуває як правозахисного, так і стабілізуючого значення.

Як зазначає Скакун О.Ф., для реалізації конституційно закріплених прав і свобод людини в Україні необхідно мати налагоджений соціально-правовий механізм забезпечення прав і свобод людини - систему засобів і чинників, що забезпечують необхідні умови поваги до всіх основних прав і свобод людини, які є похідними від її гідності. Механізм охорони прав людини включає заходи з профілактики правопорушень для утвердження правомірної поведінки особи [142, с. 168]. Окремого висновку з приводу співвідношення юридичного змісту цих термінів у механізмі забезпечення прав і основних свобод людини дійшов В. Темченко., який проаналізувавши юридичні термінологічні конструкції Конституції, що позначають юридичний обов'язок держави чи інших зобов'язаних суб'єктів із захисту прав і свобод людини й юридичні термінологічні конструкції Конституції, що позначають певні можливості особи реалізувати своє суб'єктивне процесуальне право на захист, міжнародні акти з прав людини, а також законодавчі акти України, в яких уживаються терміни «захист» і «охорона» [147, с. 33- 35; 44, с. 65-70], правник дійшов таких логічно взаємопов'язаних між собою та послідовних умовиводів, що є відображенням його позиції: 1) поняття «охорона» у термінологічних словосполученнях Конституції вживається для позначення досить широкого кола повноважень державних органів, що передбачають, зокрема, запобігання, недопущення правопорушень та поновлення прав і свобод у випадку їх порушення та притягнення винних до юридичної відповідальності. Головною особливістю вживання цього терміна у Конституції, на думку вченого, є те, що здебільшого він застосовується у значенні, подібному до терміна «захист», як

обов'язок держави та інших зобов'язаних суб'єктів до дій із забезпечення прав і свобод людини [147, с. 35; 44, с. 65-70]; 2) використання спеціально-юридичного та мовного способів тлумачення змісту юридичних конструкцій, наведених у текстах нормативно-правових актів, дає підстави для висновку, що терміни «охорона» і «захист» уживаються як синоніми чи подібні за значенням поняття [147, с. 35; 44, с. 65-70]; 3) аналіз Конституції України, національного законодавства та міжнародних актів з прав людини дає підстави для висновку, що терміни «захист» та «охорона» у нормативному матеріалі вживаються як синоніми чи подібні за значенням поняття стосовно мети, завдань, методів та суб'єктів забезпечення прав і можуть використовуватися у практиці як ідентичні поняття [147, с. 35; 44, с. 65-70].

Тобто, можемо сказати, що поняття «охорона» і «захист» прав людини у конституційно-правовому та нормативному дискурсі здебільшого є змістовно тотожними, адже охоплюють не лише обов'язки держави щодо відновлення порушених прав, але й превентивні заходи, спрямовані на їх недопущення і саме така методологічна єдність термінів обґрунтовує включення діяльності нотаріату до системи превентивних правозабезпечувальних механізмів, спрямованих на недопущення правопорушень та утвердження правомірної поведінки особи.

Закревська Т., визначає термін «охорона прав» як сукупність державних та громадських заходів правового характеру, спрямованих на забезпечення (підтримання стану) безперешкодного здійснення суб'єктами правовідносин своїх прав і свобод через здійснення контролю за їх додержанням, профілактики, попередження та захисту від порушення прав і свобод, а також застосування засобів відповідальності за їх порушення [54, с. 60]. О. Синьов вважає, що правова охорона прав і свобод громадян – це сукупність правових заходів попередження можливих порушень прав і свобод громадян. Вона є одним із способів забезпечення прав і свобод громадян, гарантією їх реалізації. Правова охорона досягається закріпленням в нормативних актах заборон на поведінку, що порушує права і свободи

громадян, заходів державного примусу до порушників подібних заборон [139, с. 105-112]. В. Новіцький вважає, що охорона законних прав людини – це діяльність уповноважених представників влади і самої особи, яка передує процесу їх захисту. Правові норми законодавчих актів направлені на охорону прав людини повинні бути своєрідним запобіжником порушення цих прав. Таким нормам права відводиться роль «червоного сигналу світлофора» для проведення межі законності та не законності певних дій. Крім того, «охоронні» правові норми передбачають і закладають підстави для застосування «захисних» норм права. В свою чергу діяльність із захисту прав людини, не потрібно розглядати виключно в контексті відновлення вже порушеного, оспорюваного чи невизнаного права. Адже, наприклад, в момент нападу на людину або замаху на її життя, захист її прав, як самим потерпілим так і правоохоронцями, може проявлятися шляхом вчинення дій із відсічі такого протиправного посягання. В такому разі, діяльність із захисту прав потерпілого в процесі безпосереднього нападу, передує механізму застосування засобів відновлення порушеного, оспорюваного чи невизнаного права. Така думка ґрунтується на тому, що відновлення порушеного права, в основному – це дії після вчинення посягання (звернення із відповідною заявою до правоохоронних органів; притягнення обвинуваченого до кримінальної відповідальності і т. д.), а не в його безпосередній момент [99, с. 39-49; 27].

І. Гура визначає соціально-юридичний зміст охорони та захисту прав і свобод особи як системи заходів щодо затвердження непорушності прав та свобод полягає у тому, що вони є специфічною системою надання правам і свободам реального змісту за допомогою взаємопов'язаних передумов, умов та засобів загально-соціального і юридичного характеру. Тобто її здійснюють за рахунок соціальних і юридичних заходів різної функціональної спрямованості, головним призначенням яких є переведення правових норм, що опосередковують права та свободи особи, з потенційних можливостей суб'єкта користуватися певними суспільними благами в реальну практику

суспільних відносин. Між нормами, що юридично закріплюють права та свободи особи, і практичним ефектом їх здійснення наявний не безпосередній, а опосередкований зв'язок, зв'язною ланкою якого є охорона та захист прав і свобод особи. Системне дослідження юридичних засобів, нормативних передумов і фактичних умов суспільного життя, які у своїй сукупності здійснюють забезпечувальний вплив на права та свободи особи, надає можливість більш глибоко й повно розкрити зміст і форми їх взаємодії, виявити їх соціальне призначення та функції у процесі перетворення прав і свобод з нормативних положень у дійсність нотаріальною діяльністю [28, с. 57-63].

На підставі вищезазначеного, можна дійти висновку, що охорона прав людини - це системно організована діяльність уповноважених державних і недержавних суб'єктів, а також самої особи, спрямована на підтримання стану гарантованої реалізації прав і свобод шляхом упередження, недопущення та локалізації загроз, які можуть призвести до їх порушення, через використання правових, організаційних, соціальних та інформаційно-контрольних засобів. Цей процес охоплює не лише закріплення правової заборони на протиправну поведінку, але й створення умов для дотримання правомірного статусу особи, системного нагляду за дотриманням норм права, а також оперативне реагування на загрози правам людини до моменту їх фактичного порушення, при цьому, охоронна функція виступає проміжною, але принципово важливою ланкою між правовою нормою й її практичною реалізацією, забезпечуючи перетворення абстрактного нормативного права у конкретну юридичну реальність, у тому числі завдяки превентивному потенціалу інститутів, як-от нотаріат.

Як зазначає Побіянська Н.С., інститут нотаріату не тільки здійснює правозахисну функцію держави, але і забезпечує її належну реалізацію. Учинення нотаріальних дій (як послуга у сфері права) є одним із різновидів правової допомоги. Відповідно до цього діяльність нотаріуса спрямована, насамперед, на підвищення рівня правової освіти населення, забезпечення

прав, свобод і законних інтересів громадян та забезпечення якісної правової допомоги [111, с. 61]. Об'єктивним критерієм виокремлення з маси суспільних відносин, що складають предмет адміністративного права, В.Б. Авер'янов вважав обов'язкову наявність у цих відносинах особливого суб'єкта, в якому уособлюється так звана «публічна адміністрація» у вигляді або державних органів виконавчої влади, або виконавчих органів місцевого самоврядування (яке виступає, як відомо, формою реалізації публічної влади) [1, с. 8]. На думку К.Ф. Білько до адміністративно-правових відносин у сфері нотаріату належать урегульовані адміністративно-правовими нормами суспільні відносини, що виникають у процесі діяльності уповноважених органів щодо організації та діяльності нотаріату, контролю за такою діяльністю та взаємодії з іншими органами державної влади [23, с. 14]. При цьому дослідниця організацію нотаріату пропонує розглядати у двох аспектах, а саме: 1) як певним чином упорядковану сукупність суб'єктів, основною метою діяльності яких є захист та охорона власності, прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, сприяння у зміцненні законності та правопорядку, попередження правопорушень; 2) як процес, пов'язаний зі створенням, функціонуванням та упорядкуванням діяльності нотаріусів, органів та посадових осіб, на які покладено обов'язок вчиняти нотаріальні дії [23, с. 8].

У свою чергу Н.В. Ільєва виділяє такі групи нотаріальних відносин, які регулюються нормами адміністративного права: а) між державою та суб'єктом вчинення нотаріальних дій щодо організації нотаріальної діяльності (пов'язане з ініціюванням, підготовкою, аналізом, експертизою, прийняттям, відстеженням ефективності та переглядом управлінських рішень); б) між державою та суб'єктом вчинення нотаріальних дій щодо контролю за нотаріальною діяльністю; в) відносини між суб'єктами вчинення нотаріальних дій та зобов'язаними суб'єктами. Вона зазначає, що якщо правове регулювання перших двох видів нотаріальних відносин нормами адміністративного права не викликає сумнівів, то третя група відносин є

дискусійною. Але, на її погляд, зазначені відносини спираються на теорію адміністративних послуг, покликану забезпечити надання певної кількості послуг, здатних полегшити суспільне життя й гарантувати захист публічного інтересу під час здійснення нотаріальної діяльності [61, с. 97-98].

Таким чином, охорона прав і свобод людини, як об'єкт адміністративно-правового дослідження, є інтегрованою системою публічно-правових заходів організаційного, нормативного та превентивного характеру, що спрямована на створення умов для реального, безперешкодного та гарантованого здійснення особистістю її прав і свобод у межах публічного управління, що реалізується через діяльність уповноважених суб'єктів адміністративного права шляхом запобігання порушенням, контролю за дотриманням правових норм, правозастосування, притягнення до юридичної відповідальності та відновлення порушеного стану правовідносин. Охорона прав і свобод людини, як об'єкт адміністративно-правового дослідження, охоплює як концептуальну (теоретико-правову), так і функціонально-практичну реалізацію, що передбачає активну взаємодію між державою (в тому числі, інститутом нотаріату) та особою з метою формування стійкого механізму правового порядку, де ключовою цінністю виступають права, свободи та законні інтереси людини.

Якщо проаналізувати детальніше взаємозв'язок функції охорони із функціями нотаріату, слід звернутися до спеціального Закону України «Про нотаріат», згідно з яким, нотаріат в Україні - це система органів і посадових осіб, на які покладено обов'язок посвідчувати права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняти інші нотаріальні дії, передбачені цим Законом, з метою надання їм юридичної вірогідності. Вчинення нотаріальних дій в Україні покладається на нотаріусів, які працюють в державних нотаріальних конторах, державних нотаріальних архівах (державні нотаріуси) або займаються приватною нотаріальною діяльністю (приватні нотаріуси). На нотаріусів, які працюють у державних нотаріальних конторах або займаються приватною нотаріальною діяльністю, законом може бути

покладено вчинення інших дій, відмінних від нотаріальних, з метою надання їм юридичної вірогідності. Нотаріуси можуть проводити медіацію у порядку, визначеному законом, за умови проходження ними базової підготовки медіатора [125].

Місце нотаріату в системі права України визначено законодавством України. З огляду на нотаріальну функцію охорони прав та інтересів фізичних осіб, що має забезпечувати держава, будь-які угоди між юридичною особою і громадянином потрібно оформляти в нотаріальному порядку. Зазначене зумовлено тим, що юридична особа гарантуватиме власні права й на її боці виступатимуть юридично грамотні особи, а громадянин у цій ситуації загалом залишається без правової підтримки. В сучасній системі права України доцільно зберегти особливий статус посади нотаріуса та специфічне місце нотаріального процесу, коли вчинення основних нотаріальних проваджень не входить до повноважень ні адміністративних, ні судових органів [28, с. 57-63].

Характеризуючи нотаріат як форму захисту прав і законних інтересів громадян Т. В. Федоренко доходить до висновків, що по-перше український нотаріат являє собою, перш за все, систему органів, на яку покладено посвідчення безперечних прав і фактів, свідчень з документів, виписок з них, надання документам виконавчої сили та виконання інших нотаріальних дій з метою забезпечення охорони та захисту прав і законних інтересів громадян і юридичних осіб. По-друге, це галузь законодавства, нормами якої регулюється нотаріальна діяльність. По-третє специфіка розгляду справ нотаріальними органами полягає в тому, що повноваження нотаріуса поширюються винятково на встановлення безспірних фактів, у наявності яких є можливість переконатися безпосередньо, на підставі несуперечливих, відповідних закону документів. Сутність нотаріальної діяльності полягає в посвідченні та підтвердженні певних прав і фактів, у юридичному закріпленні цивільних прав із метою запобігання можливим порушенням або є засобом захисту вже порушених прав. Органи нотаріату, на відміну від

судових інстанцій, не застосовують змагальної форми процесу, а лише встановлюють юридичні факти, як правило, на основі наданих їм письмових документів. При цьому охорона та захист прав і законних інтересів особи нотаріусами не має остаточного характеру. Дії нотаріальних органів можуть бути оскаржені в суді [155, с. 263–266].

Відповідно, у системі публічного управління та адміністративно-правового забезпечення охорони прав і свобод людини інститут нотаріату виконує функцію превентивного правозахисту, щоб за допомогою нотаріальних дій забезпечити юридичну визначеність, достовірність та стабільність правовідносин, створюючи умови для вільного, безперешкодного та гарантованого здійснення людиною своїх прав і свобод.

Особливість нотаріату як інституту полягає в гібридному поєднанні публічної та приватної правової природи правозастосування – з одного боку, нотаріат функціонує в межах адміністративно-правової системи держави, підконтрольної органам юстиції, з іншого – надає послуги у сфері приватного права, спрямовані на захист інтересів фізичних та юридичних осіб.

В охороні прав та свобод людини виділяється превентивний потенціал нотаріату як здатність забезпечувати юридичну вірогідність безспірних фактів та гарантування дотримання законності. Інститут нотаріату у сфері охорони прав і свобод людини виконує місію формування стабільного правового середовища, де кожна особа має змогу реалізувати свої права у спосіб, передбачений законом, з мінімальним ризиком правового порушення. Нотаріус забезпечує прозорість, об'єктивність та юридичну неупередженість у підтвердженні фактів та волевиявлення, що в умовах правової держави є основоположним інструментом у захисті гідності, майнових прав та свобод людини.

Тимошук О.Г. у своїй праці про захист прав і свобод людини і громадянина через призму діяльності інституту нотаріату в Україні в умовах війни, підкреслює, що інститут нотаріату, у контексті захисту прав і свобод громадянина, є ключовим державно-правовим органом, а його

функціонування відзначається дуалістичним характером, об'єднуючи публічно-правові та приватно-правові аспекти. Організаційний характер нотаріату виявляється у його спрямуванні на забезпечення правової підтримки населенню. Введенням нотаріальних дій держава активно сприяє у підтримці та укріпленні інституту прав і свобод людини і громадянина. Через інститут нотаріату держава втілює одну зі своїх функцій, беручи до уваги як публічні, так і приватні інтереси. Нотаріат, взаємодіючи в механізмі захисту прав і свобод виступає як інститут громадянського суспільства, доручений нотаріусам повноваження і здатний від імені України вчиняти публічні дії для захисту прав і законних інтересів громадян, юридичних осіб та суспільства в цілому. Нотаріат можна також розглядати як конституційно-правовий інститут, який об'єднує правові норми, що регулюють взаємовідносини в сфері організації нотаріату та нотаріальної діяльності, зокрема з метою захисту гарантованих Конституцією України прав та свобод людини і громадянина. Таким чином, нотаріат представляє собою недержавний інститут, якому передбачено здійснення окремих повноважень держави, особливо щодо виконання однієї з ключових державних функцій - захисту прав і законних інтересів громадян та юридичних осіб. Характерною особливістю нотаріату, що відрізняє його в системі правоохоронних органів, є його специфічний характер. Він отримує свої повноваження від держави, впорядковується та функціонує відповідно до закону, забезпечуючи свою діяльність відповідно до визначених законом процедур, переважно шляхом проведення нотаріальних дій. Нотаріат відрізняється від інших видів юридичного обслуговування, таких як адвокатська діяльність, не лише за своїм попереджувальним та профілактичним спрямуванням, але й акцентом на захист прав у сфері приватного права. Додатково, особливою характеристикою є унікальний механізм захисту приватного права через проведення нотаріального процесу, який завершується формуванням нотаріального акту. Нотаріат займає власне незалежне місце в системі надання правової допомоги, не втручаючись в діяльність інших органів та

інститутів, незалежно від їх державного чи недержавного характеру, і діє в рамках безперечної юрисдикції. Наділяючи нотаріат повноваженнями з надання правової допомоги, держава посилює контроль за його діяльністю, в чому й проявляється публічно-правовий характер діяльності нотаріату. При цьому право на отримання правової допомоги залишається виключно приватною справою індивіда, а це означає, що держава зберігає й певні приватно-правові засади в діяльності нотаріату, прагнучи надати своїм громадянам максимальну міру свободи. На наш погляд, правовій допомозі, що надається нотаріусами, притаманні ознаки, не характерні для інших видів юридич-но¹ допомоги, що надається державними та недержавними органами та інститутами: 1) допомога, що надається нотаріусами, завжди юридична. Вона постійно зачіпає врегульовані законом права та обов'язки особи, пов'язані зі вчиненням конкретної юридичної дії; 2) діяльність нотаріусів з надання правової допомоги, що працюють як в державних, так і в приватних конторах, регламентується законодавством про нотаріат; 3) юридична допомога, що надається нотаріусом, спрямована на реалізацію не тільки конституційних прав, а й норм цивільного та інших галузей права[148, с.195-197].

Отже, охорона прав і свобод людини, як предмет діяльності інституту нотаріату, є специфічною формою публічно-правової діяльності, що реалізується уповноваженими нотаріусами через превентивно-правові, засвідчувальні та підтверджувальні дії з метою забезпечення юридичної визначеності, достовірності та захищеності безспірних прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, шляхом упередження правових конфліктів, мінімізації правових ризиків, а також створення належних умов для реалізації особистістю своїх суб'єктивних прав у сфері приватного та публічного життя в межах адміністративно-організованої системи правового порядку.

Усе вищевикладене дає змогу зробити наступні висновки стосовно охорони прав і свободи людини як об'єкта адміністративно-правового дослідження та предмету діяльності інституту нотаріату:

- нотаріат, як елемент правової системи, поступово еволюціонує від виключно техніко-юридичного інституту до інструменту забезпечення прав людини в умовах правової, соціальної та демократичної держави. При цьому, охорона прав і свобод людини набуває нового методологічного змісту, оскільки вона розглядається не лише як сукупність декларативних принципів, а як цілісний інституційно-нормативний механізм, в межах якого нотаріус виконує функцію гарантованого упередження правопорушень, конфліктів та дискримінаційних практик, створюючи передумови для безспірного та недискреційного правозастосування. Таким чином, в умовах розширення розуміння функції держави щодо охорони прав людини, інститут нотаріату виступає формою превентивного публічного адміністрування, що опосередковано захищає як економічні, так і політичні права особи через юридичну достовірність, правову визначеність та процедурну справедливість, закріплену в нормах адміністративного права. А тому саме через належне нормативне оформлення повноважень нотаріуса та інтеграцію його діяльності в систему гарантій прав і свобод людини, формується новий зміст охоронної функції держави, у якому нотаріат набуває як правозахисного, так і стабілізуючого значення.

- поняття «охорона» і «захист» прав людини у конституційно-правовому та нормативному дискурсі здебільшого є змістовно тотожними, адже охоплюють не лише обов'язки держави щодо відновлення порушених прав, але й превентивні заходи, спрямовані на їх недопущення і саме така методологічна єдність термінів обґрунтовує включення діяльності нотаріату до системи превентивних право-забезпечувальних механізмів, спрямованих на недопущення правопорушень та утвердження правомірної поведінки особи.

- охорона прав людини - це системно організована діяльність уповноважених державних і недержавних суб'єктів, а також самої особи, спрямована на підтримання стану гарантованої реалізації прав і свобод шляхом упередження, недопущення та локалізації загроз, які можуть призвести до їх порушення, через використання правових, організаційних, соціальних та інформаційно-контрольних засобів. Цей процес охоплює не лише закріплення правової заборони на протиправну поведінку, але й створення умов для дотримання правомірного статусу особи, системного нагляду за дотриманням норм права, а також оперативне реагування на загрози правам людини до моменту їх фактичного порушення, при цьому, охоронна функція виступає проміжною, але принципово важливою ланкою між правовою нормою й її практичною реалізацією, забезпечуючи перетворення абстрактного нормативного права у конкретну юридичну реальність, у тому числі завдяки превентивному потенціалу інститутів, як-от нотаріат.

- охорона прав і свобод людини, як об'єкт адміністративно-правового дослідження, є інтегрованою системою публічно-правових заходів організаційного, нормативного та превентивного характеру, що спрямована на створення умов для реального, безперешкодного та гарантованого здійснення особистістю її прав і свобод у межах публічного управління, що реалізується через діяльність уповноважених суб'єктів адміністративного права шляхом запобігання порушенням, контролю за дотриманням правових норм, правозастосування, притягнення до юридичної відповідальності та відновлення порушеного стану правовідносин. Охорона прав і свобод людини, як об'єкт адміністративно-правового дослідження, охоплює як концептуальну (теоретико-правову), так і функціонально-практичну реалізацію, що передбачає активну взаємодію між державою (в тому числі, інститутом нотаріату) та особою з метою формування стійкого механізму правового порядку, де ключовою цінністю виступають права, свободи та законні інтереси людини.

- у системі публічного управління та адміністративно-правового забезпечення охорони прав і свобод людини інститут нотаріату виконує функцію превентивного правозахисту, щоб за допомогою нотаріальних дій забезпечити юридичну визначеність, достовірність та стабільність правовідносин, створюючи умови для вільного, безперешкодного та гарантованого здійснення людиною своїх прав і свобод.

- особливість нотаріату як інституту полягає в гібридному поєднанні публічної та приватної правової природи правозастосування – з одного боку, нотаріат функціонує в межах адміністративно-правової системи держави, підконтрольної органам юстиції, з іншого – надає послуги у сфері приватного права, спрямовані на захист інтересів фізичних та юридичних осіб.

- в охороні прав та свобод людини виділяється превентивний потенціал нотаріату як здатність забезпечувати юридичну вірогідність безспірних фактів та гарантування дотримання законності. Інститут нотаріату у сфері охорони прав і свобод людини виконує місію формування стабільного правового середовища, де кожна особа має змогу реалізувати свої права у спосіб, передбачений законом, з мінімальним ризиком правового порушення. Нотаріус забезпечує прозорість, об'єктивність та юридичну неупередженість у підтвердженні фактів та волевиявлення, що в умовах правової держави є основоположним інструментом у захисті гідності, майнових прав та свобод людини.

- охорона прав і свобод людини, як предмет діяльності інституту нотаріату, є специфічною формою публічно-правової діяльності, що реалізується уповноваженими нотаріусами через превентивно-правові, засвідчувальні та підтверджувальні дії з метою забезпечення юридичної визначеності, достовірності та захищеності безспірних прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, шляхом упередження правових конфліктів, мінімізації правових ризиків, а також створення належних умов для реалізації особистістю своїх суб'єктивних прав у сфері приватного та

публічного життя в межах адміністративно-організованої системи правового порядку.

1.2. Інститут нотаріату: становлення і розвиток

У сучасних умовах правової держави інститут нотаріату України набуває особливої ваги як складова адміністративно-правового механізму охорони прав людини. Його еволюційне становлення та функціональний розвиток прямо впливають на забезпечення стабільності правових відносин, превенцію правопорушень та захист приватних і публічних інтересів. Водночас трансформаційні процеси в системі публічної влади, діджиталізація адміністративних послуг та інтеграційні євроатлантичні прагнення України зумовлюють необхідність оновленого наукового переосмислення ролі нотаріату як гаранта реалізації та охорони основоположних прав людини через адміністративно-правові інструменти.

Дослідження особливостей становлення та розвитку інституту нотаріату є своєчасним у контексті посилення ефективності державного контролю, правової визначеності процедур та підвищення довіри до публічних сервісів. Саме нотаріат, функціонуючи на перетині приватного інтересу та державного регулювання, забезпечує юридичну обґрунтованість правочинів, правову безпеку громадян та сталий правопорядок. Тому актуальність дослідження полягає у необхідності комплексного аналізу адміністративно-правової природи нотаріальної діяльності в Україні, її історичних передумов, нормативно-інституційних перетворень та сучасних викликів у сфері правового захисту.

Дослідження кожного правового інституту вимагає аналізу не тільки його внутрішніх характерних ознак, а й докладного вивчення історичних обставин, в яких цей правовий інститут виник, розвивався та застосовується

сьогодні. Аналіз історії розвитку правового інституту дозволяє глибше усвідомити природу правового явища, його значення й мету, а також в процесі його застосування оминати цілий ряд помилок [49, с. 15]. Звертаючись до історичних витоків розвитку інституту нотаріату можна простежити реалізацію об'єктивної необхідності в створенні спеціальних нотаріальних установ, у вдосконаленні їх діяльності, у розвитку нормативно-правової бази. Також можна оцінити досвід багатьох поколінь учених в їх прагненні до створення ефективного та справедливого нотаріату [70, с. 68].

Досліджуючи становлення та розвиток інституту нотаріату, перш за все варто сказати, що поняття «нотаріат» лексично походить від латинського слова «note», що в перекладі означає «знак». Як інститут права він вперше з'явився в Стародавньому Римі в III столітті до н.е. Перша згадка про професію «табеліонів» прийшла з часів римського імператора Костянтина (316 рік до н.е.). Це були особи, які не були державними службовцями, але під контролем держави складали за винагороду юридичні акти, судові папери, проекти правочинів [165, с. 49; 30].

Сучасний інститут нотаріату не можна достатньо глибоко осмислити, дослідити, вивчити поза зв'язком із попередніми стадіями його розвитку. В умовах реформування усієї правової системи, появи нових нормативно-правових документів стає цілком очевидною потреба в об'єктивному та ретельному вивченні історії, в аналізі минулого з позицій нових підходів сьогодення. Таке дослідження сприятиме виробленню наукових оцінок щодо сучасного нотаріального процесу, правильному визначенню напрямів його реформування, що дасть змогу нотаріату по праву посісти належне місце поряд з такими інститутами, як суд, прокуратура, адвокатура, в правовій системі України [178, с. 14].

Як зазначають окремі автори, історія українського нотаріату відзначається особливостями в такій мірі, у якій був історичний процес розвитку української нації, держави і права. Спочатку на Русі складання письмових актів при укладенні правочинів було виключним явищем.

Наприклад, у «Руській Правді» немає жодної вказівки на письмові документи, як на докази існування юридичних відносин. І це природно, бо Давньоруська держава була ранньофеодальною монархією, де йшов процес становлення феодального ладу і панувало натуральне господарство. Тому й потреби у вітчизняних «табеліонах» не було. Перші письмові форми правочинів в Україні – Русі починають з'являтися в період феодальної роздробленості у XII столітті. Це окремі уставні і жаловані грамоти удільних князів, а також деякі документи приватних осіб, головним змістом яких було придбання та відчуження прав на землю та холопів. У Галицько-Волинському князівстві прикладом таких документів були – Грамота князя Івана Ростиславовича (1134 рік), «Рукописаніє» князя Володимира Васильовича (1287 рік), «Уставная грамота» Мстислава Романовича (1289 рік) та інші. Окремі дії нотаріального характеру виконував галицький печатник [152, с. 16; 30].

Органи українського нотаріату за часів Київської Русі зобов'язані своїм зародженням, насамперед, економічним процесам – розширенням торговельної діяльності та збільшенням торговельного обігу. Усна форма правочину вже не відповідала потребам часу. Низький рівень освіти населення і збільшення попиту на юридичні послуги призвели до виникнення перших нотаріальних функцій. Заповнити потребу в складанні документів у письмовій формі змогли так звані дяки та піддячі. Спочатку це були люди вільної професії, а з розвитком приказної системи стали обов'язковими членами державних органів, серйозно впливали на хід судових і адміністративних справ. Основним завданням дяків та їхніх помічників-піддячих було ведення діловодства в державних установах, складання і підписання грамот, видача оригіналів, копій документів і довідок. Також, дяки виконували і нотаріальні функції, які їм були надані відносно нерухомості (XIII століття). Паралельно з приказними дяками в XIV столітті з'являються майданні піддячі, які складали письмові акти в містах. На думку

багатьох юристів, майданні піддячі є засновниками сучасного нотаріату [57, с. 40].

Таким чином, можна сказати, що давньоруський етап становлення нотаріату на території України є фундаментальним періодом формування первинних елементів документарного забезпечення правовідносин, що виникали в суспільстві. Попри відсутність інституційного оформлення нотаріальних органів у повному розумінні, вже у XII–XIV століттях спостерігаються ознаки зародження функцій, споріднених із сучасним нотаріатом. У цьому контексті особливої уваги заслуговує діяльність дяків і піддячих, які, будучи носіями письмової традиції, виконували ключову роль у формалізації правочинів, веденні діловодства та легітимації прав на майно. Ці особи, по суті, стали першими носіями нотаріальної функції, що була викликана до життя торговельними потребами, зростанням соціальних і правових відносин, а також необхідністю забезпечення правової визначеності в письмових угодах. Умови феодальної роздробленості та економічного розвитку сприяли появі перших письмових правочинів, як-от грамоти князів і приватних осіб, які містили нотаріальні ознаки – юридичну фіксацію майнових прав і зобов'язань. Хоча такі документи ще не були створені спеціалізованими нотаріальними структурами, їх наявність засвідчує поступовий перехід від усної форми до письмової, що є знаковим для еволюції правового регулювання. Формуванням правового змісту цих актів займалися особи, котрі діяли під контролем князівської або міської влади, чим виявляється державний інтерес у засвідченні правових фактів.

Тобто, давньоруський етап не лише демонструє витoki нотаріальної традиції, а й засвідчує становлення передумов до інституціоналізації нотаріату як елементу державного механізму охорони прав людини.

У Литовсько-Руській державі Статут великого князівства Литовського 1588 р. встановлював, як загальне правило, вимогу письмового оформлення угод. Так, договори купівлі-продажу маєтків, угоди щодо землі, договори позики на загальну суму понад «десять коп грошей» та ін. оформлялися

воєводою, старостою, де були гродські суди, тільки у письмовому вигляді у при- сутності свідків шляхетської належності з обов'язковою реєстрацією у книгах замкового суду. Під час сесії земського суду цей запис переносився «з книг замкових до книг земських». За відсутності воєвод і старост такі записи мали право вчиняти підстароста, суддя і писар [145].

В Українській гетьманській державі нотаріальні функції виконував писар, а також генеральна військова канцелярія, яка здійснювала військове, адміністративне, фінансове та судове управління. Тут розглядали всі документи, що надходили від полковників і сотників, магістратів і ратуш, укладали гетьманські універсали й інші акти гетьманської влади, вели дипломатичне листування, складали проекти міжнародних договорів. На чолі полку стояв полковник, який здійснював керівництво округою з допомогою полкової адміністрації: обозного, писаря, осавула, хорунжого. Сотню очолював сотник. При ньому діяла сотенна адміністрація на зразок полкової. У кожному полковому, сотенному місті був також міський отаман. На селі громада обирала війта, а справами козаків відав отаман, який обирався козаками [96; 98].

Нелін О.І. у своїй праці зазначає, що в Україні існували досить розвинені торговельні відносини, а тому було розвинене й зобов'язальне право. Зобов'язання виникали як із договорів, так і з деліктів. Договори укладались при свідках і реєструвалися у спеціальній книзі місцевого врядування, тобто мали бути оформлені в письмовій формі. Однак самостійного інституту нотаріату в Українській гетьманській державі не було. В українських землях у складі Російської імперії спочатку зберігало чинність звичаєве право. Але згодом, у 1840 р., на Лівобережну, а в 1942 р. і на Правобережну Україну було поширено чинність «Зводу законів Російської імперії» в 15- ти томах, затвердженого 01.01.1835 р., який започаткував укладення договорів в Україні домашнім, нотаріальним, явочним або кріпосним порядком. Законодавство розрізняло договір купівлі-продажу нерухомого майна та договір купівлі-продажу рухомого майна. Продаж

нерухомого майна відбувався через оформлення купчих, тобто нотаріально, і детально регулювався законом. Для купівлі-продажу рухомого майна закон не встановлював письмової форми; словесна угода могла бути в разі потреби підтверджена свідками [98].

Таким чином, ми бачимо поступову інституціоналізацію документарного оформлення правочинів та зміцнення письмової форми як юридичного засобу забезпечення зобов'язальних правовідносин. В епоху Литовсько-Руської держави чітко простежується нормативна вимога фіксації договорів у присутності уповноважених осіб та обов'язкової реєстрації в офіційних книгах, що стало підґрунтям для становлення первинного реєстрового обліку правочинів. У добу Української гетьманської держави нотаріальні функції були органічно інтегровані в адміністративно-військову систему управління, зокрема через діяльність писарів та канцелярій, які виконували функції з обробки, оформлення та фіксації публічно-правових актів. Це засвідчує не тільки правову зрілість суспільства, а й високу роль публічного управління у легітимації правових дій.

А подальше входження українських земель до складу Російської імперії означало перенесення національних правових традицій у нове правове поле, де нотаріат отримав більш усталену форму. Запровадження «Зводу законів Російської імперії» закріпило договірну діяльність у рамках нотаріального, явочного або домашнього порядку, що свідчить про формальне визнання інституту нотаріального засвідчення правочинів. На цьому етапі особливої актуальності набуло нормативне розмежування правочинів щодо рухомого і нерухомого майна, що відповідно вплинуло на розвиток форм нотаріального оформлення. Таким чином, дана історична доба є критично важливою для подальшого інституційного оформлення нотаріату як правового інституту, що виконує важливу функцію у сфері захисту приватної власності, зобов'язального права та правової визначеності в суспільстві.

30 грудня 1922 року перший з'їзд рад уклав Договір про створення Союзу Радянських Соціалістичних Республік. До компетенції СРСР, як

єдиної союзної держави, увійшов і розвиток радянського законодавства, а також організаційна побудова нового всесоюзного нотаріату. Це було зроблено з введенням нового Положення про нотаріат – 24 серпня 1924 року. Розвиток союзного законодавства та необхідність забезпечення єдності основних принципів діяльності нотаріату у всіх союзних республіках зумовили створення загальносоюзних актів з нотаріату. Ці питання отримали віддзеркалення у Основах судоустрою СРСР від 15 липня 1924 року, в яких разом із загальними вказівками щодо організації та діяльності нотаріату встановлювалися і розмежування компетенції республік СРСР щодо нотаріату. 14 травня 1926 року була прийнята Постанова «Про основні принципи організації державного нотаріату», на основі якого в союзних республіках, у тому числі в Україні, були розроблені та прийняті аналогічні Положення про державний нотаріат. Згідно з положенням «Про державний нотаріат УРСР» 1930 року право здійснення нотаріальних дій належало державним нотаріальним конторам. Плата за нотаріальні дії переводилася до державних доходів, а держава, у свою чергу, платила заробітну плату нотаріусам та несла витрати по утриманню контор. Державним нотаріусам не дозволялося, крім посади нотаріуса, займати інші державні посади, але нотаріус міг працювати на так званих виборних посадах та займатися викладацькою діяльністю. Що стосується умов отримання посади нотаріуса, то положення 1930 року ставило умову закінчення юридичного факультету університету та річний стаж роботи помічником у нотаріальній конторі. Нотаріусами могли також стати громадяни СРСР, які не мали вищої юридичної освіти, але які пропрацювали суддями не менше п'яти років [30].

Вбачається, що історія радянського нотаріату потребує більш глибокого аналізу. Необхідно вивчити специфічні методи керівництва нотаріальними органами СРСР, недоліки та проблеми роботи нотаріальних контор того часу, питання кадрового складу нотаріусів, а також провести аналіз нормативно-правових актів. Такий аналіз, звісно, не є предметом запропонованої статті, але, розглядаючи етапи еволюції нотаріату, буде не

зайвим торкнутися Закону УРСР «Про державний нотаріат», введеного в дію Постановою ВР УРСР №3378 -VIII від 25 грудня 1974 року. Закон УРСР «Про державний нотаріат», 1974 року, як і передуючі йому нормативно-правові акти, не давав чіткого визначення поняття «нотаріат». З тексту Закону зрозуміло, що це була система тільки державних нотаріальних контор, де працювали державні нотаріуси та посадові особи, що мали право здійснювати нотаріальні дії. Державні нотаріуси підрозділялися на категорії: старші державні нотаріуси, заступники старших нотаріусів та державні нотаріуси. Вони призначалися та звільнялися з посади відповідними органами юстиції (залежно від категорії нотаріуса). Нотаріусом могла бути особа, яка мала громадянство СРСР та вищу юридичну освіту. В окремих випадках дозволялося призначення на посаду нотаріуса особи, що не мала вищої юридичної освіти [30; 119].

Порівняно з Положенням «Про нотаріат» 1930 року, були знижені вимоги щодо повної юридичної освіти. Обов'язковим стало стажування в нотаріаті. Загальне керівництво нотаріатом здійснювали Рада Міністрів СРСР та Рада Міністрів УРСР, виконком місцевих рад народних депутатів, а також інші державні органи відповідно до радянського законодавства. Це означає, що про незалежність та самостійність у діяльності нотаріусів не йшлося. Зазначимо, що завданням нотаріату була охорона соціалістичної власності, прав і законних інтересів громадян, державних установ, зміцнення законності та запобігання правопорушенням (ст.1 Закону). Отже, вагоме місце в діяльності радянського нотаріату займав захист майнових інтересів, насамперед, держави, а потім – громадян. І це не дивно в умовах тоталітарного режиму. Значно розширилося коло нотаріальних дій, які могли виконувати нотаріуси: це нотаріальні дії, що засвідчували безспірне право; нотаріальні дії, спрямовані на посвідчення фактів; надання документам виконавчої сили; нотаріальні дії, направлені на збереження майна, документів і доказів [30; 119].

З вищенаведеного можемо зробити висновок, що Радянський етап становлення нотаріату в Україні позначився глибокою трансформацією цього інституту відповідно до політико-правових ідеологем тоталітарної держави. Нотаріат остаточно втрачає автономію та перетворюється на жорстко централізовану ланку державного апарату, що перебуває під прямим контролем органів виконавчої влади СРСР та УРСР. Після затвердження Положення 1924 року та Закону УРСР 1974 року нотаріальні контори функціонували виключно як державні установи, фінансовані з бюджету, а нотаріуси стали державними службовцями з обмеженням у професійній свободі. Це забезпечувало повне підпорядкування нотаріальної діяльності інтересам держави, а не громадянина, що кардинально змінювало саму суть інституту, який історично мав захищати приватні права.

У радянському нотаріаті було чітко задекларовано його завдання — не стільки забезпечувати юридичну визначеність правочинів громадян, скільки охороняти соціалістичну власність і зміцнювати державну дисципліну. Нормативно-правові акти цього періоду формалізували процедури, але водночас виключали можливість існування приватної або незалежної нотаріальної практики. Хоча відбулося певне розширення кола нотаріальних дій, це не супроводжувалося посиленням правозахисної функції нотаріату. Навпаки, пріоритетність державного інтересу над інтересами особи унеможливлювала становлення нотаріату як інструменту правової рівноваги. Таким чином, радянський нотаріат функціонував не як гарантія приватної ініціативи чи правової безпеки, а як адміністративно-бюрократичний інструмент контролю та регуляції правових дій у межах пануючої ідеології.

Що стосується розвитку нотаріату на сучасному етапі розвитку, то слід відзначити, що політичні та економічні процеси, що відбувалися в Україні в кінці 80-х - початку 90-х років, відбилися і на системі нотаріальних органів. З переходом суспільства до ринкових відносин, законодавчим визнанням рівноправності усіх форм власності, розвитком підприємницької діяльності і процесів приватизації стало очевидним, що державний нотаріат втрачає своє

значення і не може повністю виконувати покладені на нього функції. Пояснень цьому було декілька: по-перше, досить слабка організація органів нотаріату, як наслідок, надзвичайна перевантаженість у роботі державних нотаріальних контор; по-друге, втрата у нотаріусів зацікавленості в результатах своєї діяльності та особистої відповідальності перед клієнтом і, відповідно, низька продуктивність і ефективність їхньої праці [162, с. 18]; по-третє, дефіцит кваліфікованих кадрів у нотаріальному корпусі. Існуючі низькі посадові оклади визначали рівень юридичної підготовки у нотаріусів [129, с. 16; 46].

Деякі автори зазначають, що та робота, яку проводило Міністерство юстиції України у справі вдосконалення системи нотаріату, не могла істотно вплинути на стабілізацію нотаріальної діяльності. Працівники нотаріату нерідко порушували питання про те, що стиль і методи керівництва ним не відповідають вимогам часу, а існуючі проблеми не розв'язуються. Недостатня забезпеченість нотаріальними бланками, відсутність у кожного нотаріуса гербової печатки, посвідчення величезної кількості нікому не потрібних копій документів, невдало встановлений режим роботи нотаріальних контор, їх вкрай малі штати породжували черги, не виправдані втрати робочого і особистого часу, нарікання і невдоволення громадян. Керівництво ж державного нотаріату, на думку самих нотаріусів, знаючи всі ці проблеми, не поспішало з їх вирішенням, допускало паперотворчість, адміністрування, видимість пошуку шляхів усунення недоліків [46, с. 170; 156].

Проголошення незалежності України 24.08.1991 року, початок радикальних перетворень в усіх сферах державного і суспільного життя започаткували нову сторінку в історії українського нотаріату. Розбудова ринкових відносин в Україні та відновлення інститутів приватної власності, оренди, застави, підприємництва, подальше поглиблення процесів приватизації тощо, об'єктивно зумовили необхідність проведення радикальної реформи органів нотаріату. Закон України «Про нотаріат»,

прийнятий 02.09.1993 р., визначив правові засади сучасного нотаріату і вперше в Україні поряд з державним увів приватний нотаріат, чим усунув державну монополію, яка існувала раніше, посилив роль нотаріату в суспільному житті української держави, зробив фігуру нотаріуса ще вагомішою, підняв її престиж і значущість усієї професії юриста. За цим законом для вчинення нотаріальних дій утворено державні нотаріальні контори і державні нотаріальні архіви. У населених пунктах, де немає нотаріальних контор, нотаріальні дії вчиняються уповноваженими на це посадовими особами виконавчих комітетів сільських, селищних і місцевих рад. Учинення нотаріальних дій за кордоном покладається на консульські установи України [125; 98].

Желіховська Ю. у своїй праці зазначає, що на сучасному етапі нотаріат в Україні постійно реформується (удосконалюється) шляхом внесення численних змін і доповнень до відповідних нормативно-правових актів та через запровадження нових підходів до регулювання суспільних відносин. Так, наказом Міністерства юстиції України від 24.12.2010 було затверджено Концепцію реформування органів нотаріату в Україні. Основним завданням цієї Концепції є сприяння становленню цілісного підходу до визначення функцій нотаріату та побудови чіткої структури нотаріальних органів з метою надання населенню послуг правового та нотаріального характеру відповідно до міжнародних стандартів, а також поступового і системного реформування українського нотаріату як інституту позасудового захисту цивільних прав фізичних та юридичних осіб. Впродовж останніх декількох років шляхом прийняття низки нормативних актів та внесення змін, органи нотаріату були наділені новими повноваженнями. З 2010 року нотаріуса визначено спеціальним суб'єктом первинного фінансового моніторингу та покладено на нього фінансово-моніторингову функцію, яка полягає в тому, що нотаріус виконує функцію суб'єкта первинного фінансового моніторингу в запобіганні та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. Нотаріуси зобов'язані забезпечувати щодо клієнтів з

ризикованих країн посилену ідентифікацію; забезпечувати збір необхідної інформації про зміст їхньої діяльності, фінансовий стан, репутацію; вживати заходів щодо перевірки достовірності та повноти інформації, отриманої від клієнта; приділяти підвищену увагу фінансовим операціям клієнта, що мають високий ступінь ризику легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму [46].

Таким чином, сучасний етап розвитку нотаріату в Україні ознаменувався кардинальною трансформацією цього правового інституту — від централізованої державної структури радянського зразка до змішаної моделі, що поєднує державну й приватну форми діяльності. Цей перехід був зумовлений як об'єктивними викликами доби постсоціалістичних реформ, так і глибокими структурними кризами у функціонуванні радянської системи нотаріату: перевантаженість, брак мотивації у нотаріусів, слабе кадрове забезпечення та низький рівень організаційної ефективності. Прийняття Закону України «Про нотаріат» у 1993 році стало поворотним моментом: законодавчо було закріплено існування приватного нотаріату, що ліквідувало державну монополію на нотаріальні послуги та заклало підвалини для формування конкурентного професійного середовища.

Розвиток приватної нотаріальної практики в умовах ринкових відносин сприяв посиленню відповідальності, професійної автономії та підвищенню якості нотаріальних послуг. Інституційне підсилення нотаріату, створення державних нотаріальних архівів, делегування повноважень посадовим особам місцевого самоврядування в сільській місцевості та можливість вчинення нотаріальних дій за кордоном через консульські установи України — все це є ознаками адаптації нотаріального інституту до сучасних потреб правового суспільства. Сучасний нотаріат в Україні набув не лише функціональної гнучкості, а й почав розглядатися як інструмент правозахисту особи в умовах зростаючої правової свідомості громадян та зміцнення демократичної правової держави.

Таким чином, можемо виділити наступні історичні етапи становлення та розвитку інституту нотаріату в Україні:

1) первинний етап (I–XII століття) становлення нотаріату на території України як фундаментальний період формування первинних елементів документарного забезпечення правовідносин, що виникали в суспільстві;

2) інституційний етап становлення нотаріату, який включає наступні проміжні етапи:

- перший проміжний етап (XII–XIV століття) інституціоналізації документарного оформлення правочинів та зміцнення письмової форми як юридичного засобу забезпечення зобов’язальних правовідносин;

- другий проміжний етап (XIV–XIX століття) закріплення договірної діяльності у рамках нотаріального, явочного або домашнього порядку, що свідчить про формальне визнання інституту нотаріального засвідчення правочинів;

- третій проміжний етап (з кінця XIX–XX століття) становлення нотаріату в Україні, відповідно до політико-правових ідеологій тоталітарної держави;

3) сучасний етап розвитку новітнього нотаріату в Україні (від Незалежності України до тепер) як трансформація інституту нотаріату від централізованої державної структури до змішаної моделі, та формування ролі у сфері охорони прав людини.

Усе вищевикладене дає змогу зробити наступні висновки стосовно становлення і розвитку інституту нотаріату:

- давньоруський етап становлення нотаріату на території України є фундаментальним періодом формування первинних елементів документарного забезпечення правовідносин, що виникали в суспільстві. Попри відсутність інституційного оформлення нотаріальних органів у повному розумінні, вже у XII–XIV століттях спостерігаються ознаки зародження функцій, споріднених із сучасним нотаріатом. У цьому контексті особливої уваги заслуговує діяльність дяків і піддячих, які, будучи носіями

письмової традиції, виконували ключову роль у формалізації правочинів, веденні діловодства та легітимації прав на майно. Ці особи, по суті, стали першими носіями нотаріальної функції, що була викликана до життя торговельними потребами, зростанням соціальних і правових відносин, а також необхідністю забезпечення правової визначеності в письмових угодах. Умови феодальної роздробленості та економічного розвитку сприяли появі перших письмових правочинів, як-от грамоти князів і приватних осіб, які містили нотаріальні ознаки – юридичну фіксацію майнових прав і зобов'язань. Хоча такі документи ще не були створені спеціалізованими нотаріальними структурами, їх наявність засвідчує поступовий перехід від усної форми до письмової, що є знаковим для еволюції правового регулювання. Формуванням правового змісту цих актів займалися особи, котрі діяли під контролем князівської або міської влади, чим виявляється державний інтерес у засвідченні правових фактів;

- в епоху Литовсько-Руської держави чітко простежується нормативна вимога фіксації договорів у присутності уповноважених осіб та обов'язкової реєстрації в офіційних книгах, що стало підґрунтям для становлення первинного реєстрового обліку правочинів;

- у добу Української гетьманської держави нотаріальні функції були органічно інтегровані в адміністративно-військову систему управління, зокрема через діяльність писарів та канцелярій, які виконували функції з обробки, оформлення та фіксації публічно-правових актів. Це засвідчує не тільки правову зрілість суспільства, а й високу роль публічного управління у легітимації правових дій;

- подальше входження українських земель до складу Російської імперії означало перенесення національних правових традицій у нове правове поле, де нотаріат отримав більш усталену форму. Запровадження «Зводу законів Російської імперії» закріпило договірну діяльність у рамках нотаріального, явочного або домашнього порядку, що свідчить про формальне визнання інституту нотаріального засвідчення правочинів. На цьому етапі особливої

актуальності набуло нормативне розмежування правочинів щодо рухомого і нерухомого майна, що відповідно вплинуло на розвиток форм нотаріального оформлення. Таким чином, дана історична доба є критично важливою для подальшого інституційного оформлення нотаріату як правового інституту, що виконує важливу функцію у сфері захисту приватної власності, зобов'язального права та правової визначеності в суспільстві.

- радянський етап становлення нотаріату в Україні позначився глибокою трансформацією цього інституту відповідно до політико-правових ідеологем тоталітарної держави. Нотаріат остаточно втрачає автономію та перетворюється на жорстко централізовану ланку державного апарату, що перебуває під прямим контролем органів виконавчої влади СРСР та УРСР. Після затвердження Положення 1924 року та Закону УРСР 1974 року нотаріальні контори функціонували виключно як державні установи, фінансовані з бюджету, а нотаріуси стали державними службовцями з обмеженням у професійній свободі. Це забезпечувало повне підпорядкування нотаріальної діяльності інтересам держави, а не громадянина, що кардинально змінювало саму суть інституту, який історично мав захищати приватні права.

- у радянському нотаріаті було чітко задекларовано його завдання — не стільки забезпечувати юридичну визначеність правочинів громадян, скільки охороняти соціалістичну власність і зміцнювати державну дисципліну. Нормативно-правові акти цього періоду формалізували процедури, але водночас виключали можливість існування приватної або незалежної нотаріальної практики. Хоча відбулося певне розширення кола нотаріальних дій, це не супроводжувалося посиленням правозахисної функції нотаріату. Навпаки, пріоритетність державного інтересу над інтересами особи унеможлиблювала становлення нотаріату як інструменту правової рівноваги. Таким чином, радянський нотаріат функціонував не як гарантія приватної ініціативи чи правової безпеки, а як адміністративно-бюрократичний інструмент контролю та регуляції правових дій у межах пануючої ідеології;

- сучасний етап розвитку нотаріату в Україні ознаменувався кардинальною трансформацією цього правового інституту — від централізованої державної структури радянського зразка до змішаної моделі, що поєднує державну й приватну форми діяльності. Цей перехід був зумовлений як об'єктивними викликами доби постсоціалістичних реформ, так і глибокими структурними кризами у функціонуванні радянської системи нотаріату: перевантаженість, брак мотивації у нотаріусів, слабе кадрове забезпечення та низький рівень організаційної ефективності. Прийняття Закону України «Про нотаріат» у 1993 році стало поворотним моментом: законодавчо було закріплено існування приватного нотаріату, що ліквідувало державну монополію на нотаріальні послуги та заклало підвалини для формування конкурентного професійного середовища;

- розвиток приватної нотаріальної практики в умовах ринкових відносин сприяв посиленню відповідальності, професійної автономії та підвищенню якості нотаріальних послуг. Інституційне підсилення нотаріату, створення державних нотаріальних архівів, делегування повноважень посадовим особам місцевого самоврядування в сільській місцевості та можливість вчинення нотаріальних дій за кордоном через консульські установи України — все це є ознаками адаптації нотаріального інституту до сучасних потреб правового суспільства. Сучасний нотаріат в Україні набув не лише функціональної гнучкості, а й почав розглядатися як інструмент правозахисту особи в умовах зростаючої правової свідомості громадян та зміцнення демократичної правової держави.

- виділяються наступні історичні етапи становлення та розвитку інституту нотаріату в Україні:

1) первинний етап (I–XII століття) становлення нотаріату на території України як фундаментальний період формування первинних елементів документарного забезпечення правовідносин, що виникали в суспільстві;

2) інституційний етап становлення нотаріату, який включає наступні проміжні етапи:

- перший проміжний етап (XII–XIV століття) інституціоналізації документарного оформлення правочинів та зміцнення письмової форми як юридичного засобу забезпечення зобов’язальних правовідносин;

- другий проміжний етап (XIV–XIX століття) закріплення договірної діяльності у рамках нотаріального, явочного або домашнього порядку, що свідчить про формальне визнання інституту нотаріального засвідчення правочинів;

- третій проміжний етап (з кінця XIX–XX століття) становлення нотаріату в Україні, відповідно до політико-правових ідеологій тоталітарної держави;

3) сучасний етап розвитку новітнього нотаріату в Україні (від Незалежності України до тепер) як трансформація інституту нотаріату від централізованої державної структури до змішаної моделі, та формування ролі у сфері охорони прав людини.

1.3. Правові засади організації та функціонування інституту нотаріату в державному механізмі охорони прав людини

У сучасних умовах трансформації правової системи України особливої ваги набуває питання забезпечення ефективного механізму охорони прав і свобод людини. Одним із ключових елементів цього механізму є інститут нотаріату, який, перебуваючи на перетині приватного й публічного права, виконує важливу функцію правового захисту суб’єктів цивільного обігу, адже його роль полягає не лише у посвідченні правочинів чи засвідченні юридичних фактів, а й у забезпеченні превентивного правового контролю, що спрямований на запобігання правопорушенням та мінімізацію правових ризиків для громадян.

Правові засади функціонування нотаріату є основою для належної реалізації його завдань у контексті захисту прав людини, оскільки вони визначаються не лише національним законодавством, а й міжнародними стандартами, що встановлюють вимоги до організації нотаріальної діяльності, професійної етики нотаріусів, а також гарантій доступу до правової допомоги. У цьому контексті нотаріат виступає як правовий інститут, що об'єднує функції публічної довіри, юридичної компетентності та незалежності, забезпечуючи юридичну безпеку та передбачуваність цивільно-правових відносин, а тому існує необхідність в поглибленому аналізі правових засад організації та функціонування нотаріату з огляду на виклики правової реформи, євроінтеграційні процеси та потребу в підвищенні ефективності державного механізму охорони прав людини, адже розгляд інституту нотаріату крізь призму його правозахисної функції дозволяє не лише окреслити напрямки удосконалення нормативно-правового регулювання, а й сприяє формуванню системного бачення його місця у сучасній правовій державі.

Розбудова незалежної, демократичної, соціальної, правової держави потребує значної уваги до належного виконання нею відповідних функцій. Важливим фактором, який визначає вектор розвитку держави й суспільства, є ставлення до людини та створення належних умов для її життя. У законодавстві не існує визначення правоохоронної функції, а її здійснення відбувається через правоохоронну діяльність відповідних суб'єктів. Нотаріат входить до складу системи правоохоронних органів в Україні, на які покладається обов'язок сприяти реалізації прав і свобод фізичних і юридичних осіб у державі. Діяльність нотаріату в Україні регулюється значною кількістю різнорівневих нормативно-правових актів, що створює труднощі в їх застосуванні [138, с. 77–80].

Питання правового регулювання функцій нотаріату дійсно є одним із найпринциповіших в юридичній науці. Насамперед це обумовлено необхідністю належного правового забезпечення ключових напрямів

діяльності суб'єктів нотаріату, що в свою чергу сприятиме поліпшенню ефективності функціонування нотаріату. На цьому неодноразово наголошували вчені, зазначаючи про те, що правове регулювання функцій нотаріату є одним з ключових аспектів забезпечення реальності та результативності їх реалізації. Зокрема стверджується про те, що наявність та подальший розвиток правого регулювання функціонування нотаріату обумовлюється об'єктивними факторами становлення та розвитку нотаріату в цілому. На сьогодні в Україні стан нотаріату як правового інституту громадянського суспільства ще далекий від досконалого. Проблеми нотаріату в умовах перехідного для України періоду є недостатньо осмисленими теоретично та врегульовані на правовому рівні [163, с. 492-494; 59, с. 25-27].

Для початку визначимось – що таке нормативно-правове регулювання? Юридичний словник відзначає: «Правове регулювання – регулювання суспільних відносин, що здійснюється за допомогою права та всієї сукупності правових засобів» [175, с. 589; 31, с. 19-23]. Правове регулювання як юридичне явище (нормативно-юридичне регулювання), з позиції Р. Я. Демків, – це система дій та операцій, які здійснюються органами державної влади у встановлених процесуальних формах за допомогою певних методів та з використанням при цьому юридичних засобів, спрямованих на встановлення і реалізацію певних моделей суспільного розвитку [31, с. 19-23]. З позиції С. Розсоха, нормативне забезпечення нотаріальної діяльності в Україні – це провідна частина механізму адміністративно-правового регулювання, відповідно до якого нормативними актами гарантується право на зайняття нотаріальною діяльністю, суб'єкти видачі свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю здійснюють свої повноваження щодо реалізації права на зайняття нотаріальною діяльністю та визначається порядок отримання права на зайняття нотаріальною діяльністю [131, с. 14–15].

На наш погляд, нормативно-правові засади організації та функціонування інституту нотаріату в державному механізмі охорони прав

людини в Україні – це системно впорядкована сукупність конституційних, законодавчих та підзаконних норм, які визначають правовий статус, компетенції, порядок доступу до професії нотаріуса, його повноваження та відповідальність, що у взаємозв'язку з інституційною структурою публічної влади забезпечують надання юридично значущих дій, спрямованих на гарантування, реалізацію та захист суб'єктивних прав та свобод особи у правовій державі.

Стаття 3 Конституції України проголошує людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю [78; 138, с. 77–80]. Україна як демократична, соціальна та правова держава бере на себе зобов'язання щодо створення належних умов життя її громадян через виконання відповідних функцій, реалізація яких формує комфортне середовище для розвитку суспільства загалом і людини зокрема. Одне з ключових завдань держави – це охорона прав та інтересів її громадян, що забезпечується через реалізацію нею правоохоронної функції. Нормативного закріплення правоохоронної функції держави в національному законодавстві не існує, а її реалізація відбувається через діяльність органів влади, які наділені відповідними повноваженнями [78; 138, с. 77–80].

Законодавство України вказує, що нотаріуси й уповноважені на здійснення нотаріальних дій особи в процесі виконання своїх повноважень вирішують лише безспірні справи, тобто безсумнівні, ураховуючи оцінку наданих документів, які не містять розбіжностей і суперечностей. Завдання нотаріусів – перевірити наявність усіх підстав для посвідчення юридичних фактів: правочинів (договорів, заповітів, довіреності, вимоги про нотаріальне посвідчення тощо), фактів, що фізична особа є живою або виконавцем заповіту, перебування її в певному місці, час пред'явлення документів, справжність підпису на документах, правильність перекладу документів з однієї мови іншою тощо. Нотаріус, згідно зі ст. 44 Закону України «Про нотаріат», зобов'язаний установити дійсні наміри кожної зі сторін до вчинення правочину, який він посвідчує, а також відсутність у сторін

заперечень щодо кожної з умов правочину. Визначення дійсних намірів кожного з учасників правочину здійснюється шляхом установлення нотаріусом однакового розуміння сторонами значення, умов правочину та його правових наслідків для кожної зі сторін [125]. Порядок учинення нотаріальних дій нотаріусами України, затверджений Наказом Міністерства юстиції України від 22 лютого 2012 року №296/5, більш детально встановлює послідовність дій для визначення обсягу цивільної дієздатності фізичної або юридичної особи, перевірки повноважень представника фізичної або юридичної особи, установлення волевиявлення та дійсних намірів особи під час учинення нотаріальних дій, витребування відомостей і документів, необхідних для вчинення нотаріальної дії тощо [120].

Савицька Н.А. у своїй праці відмічає, що нотаріус під час діяльності керується законодавством України та вчиняє лише ті дії, які йому відповідають. Однією з найважливіших нотаріальних дій, що гарантує захист майнових прав громадян, є посвідчення договорів відчуження нерухомого майна. Нотаріуси посвідчують правочини, нотаріальне посвідчення яких за законом є обов'язковим або за бажанням сторін. Під час надання таких послуг нотаріуси або посадові особи, які вчиняють нотаріальні дії, мають упевнитися, що зміст угоди, яка ними посвідчується, відповідає нормам закону та справжнім намірам сторін. Законодавством передбачено обов'язкове посвідчення правочинів про відчуження й заставу майна (ст. 55 Закону України «Про нотаріат»), зокрема договору про виділ у натурі частки з нерухомого майна, що перебуває в спільній частковій або сіпальній сумісній власності (ст. ст. 364, 367, 370, 372 Цивільного кодексу України), договору купівлі-продажу земельної ділянки, єдиного майнового комплексу, житлового будинку (квартири) або іншого нерухомого майна (ст. 657 Цивільного кодексу України, ст. 128 Земельного кодексу України), договору застави нерухомого майна, космічних об'єктів, транспортних засобів, що підлягають державній реєстрації (ст. 13 Закону України «Про заставу»), іпотечного договору (ст. 18 Закон України «Про іпотеку») тощо. Водночас

нотаріус має право накласти заборону на відчуження нерухомого майна (ст. 73 Закону України «Про нотаріат»). Варто відмітити, що роль нотаріусу в процесі посвідчення вказаних правочинів полягає в охороні прав та інтересів людини та громадянина шляхом надання консультацій із юридичних питань, тлумачення норм законодавства щодо суб'єктивних обставин справи чи особливостей укладання певної угоди. Позаяк особа, яка звернулася до нотаріуса, може повною мірою не усвідомлювати наслідки вчинюваних нею дій через незнання законодавства або нерозуміння окремих його положень. Така ситуація може призвести до вчинення цієї особою дій, які завдають шкоду її інтересам, честі, гідності, діловій репутації тощо. У такий спосіб нотаріуси сприяють запобіганню порушень прав і свобод людини та громадянина й підвищенню правової культури населення [138]. Авторка у своїй праці дійшла висновку, що розбудова незалежної, демократичної, соціальної, правової держави потребує значної уваги до належного виконання нею відповідних функцій. Важливим фактором, який визначає вектор розвитку держави й суспільства, є ставлення до людини та створення належних умов для її життя. Аналіз змісту нормативно-правових актів України доводить, що законодавець використовує людино-центристський підхід під час вирішення тих завдань, які на нього покладаються. Вагомим аспектом такої позиції є охорона прав і свобод фізичних і юридичних осіб, унеможливлення їх порушення. У законодавстві не існує визначення правоохоронної функції, а її здійснення відбувається через правоохоронну діяльність відповідних суб'єктів. Нотаріат входить до складу системи правоохоронних органів в Україні, на які покладається обов'язок сприяти реалізації прав і свобод фізичних і юридичних осіб у державі. Діяльність нотаріату в Україні регулюється значною кількістю різнорівневих нормативно-правових актів, що створює труднощі в їх застосуванні. Базовим для здійснення нотаріальної діяльності є Закон України «Про нотаріат». Недосконалість законодавчої бази про нотаріат і необхідність уточнення окремих понять вимагає його реформування, яке має здійснюватися в

напрямі систематизації. Нотаріуси та посадові особи, які вчиняють нотаріальні дії, вирішують лише безспірні справи, ураховуючи оцінку наданих документів, які не мають містити розбіжностей і суперечностей. Перелік нотаріальних дій і процедура їх здійснення закріплена в законодавстві. Серед них варто назвати посвідчення довіреностей, договорів відчуження нерухомого майна, земельних ділянок, земельних часток (паїв), транспортних засобів, договорів найму (оренди), договорів застави, договорів іпотеки й інших договорів, заповітів, засвідчення правильності копій (фотокопій) документів, справжності підпису на документах, здійснення відкриття спадкових справ, видача свідоцтв про право на спадщину, учинення виконавчих написів, протестів векселів тощо. Здійснення нотаріальних дій передбачає охорону та захист основних прав і свобод фізичних і юридичних осіб, унеможлиблює їх порушення. У такий спосіб нотаріат здійснює правоохоронну функцію, а разом із цим є інструментом реалізації правоохоронної функції державою [138].

Тобто, аналіз нормативно-правових положень, доктринальних джерел і практики функціонування інституту нотаріату в Україні свідчить про те, що нотаріальна діяльність, хоча й не є владною за своєю природою, але виконує публічно-правову та правоохоронну функцію, оскільки у системі охорони прав людини нотаріат посідає специфічне місце, адже його завданням є не лише посвідчення безспірних правочинів та юридичних фактів, а й запобігання можливим порушенням прав і законних інтересів осіб через виявлення дійсного волевиявлення сторін, перевірку законності документів і роз'яснення юридичних наслідків вчинюваних дій. Завдяки цьому нотаріус, хоча і не належить до класичних суб'єктів владних повноважень, виступає як самостійний елемент адміністративно-правового механізму охорони прав і свобод, що діє від імені держави на основі закону, але без примусу. Така роль зумовлює необхідність нормативного уточнення та систематизації його правового статусу, удосконалення законодавчого забезпечення нотаріальної

діяльності, зокрема з урахуванням людино-центричного підходу, що поступово утверджується в правовій політиці України.

Безумовно, основа нормативного забезпечення адміністративно-правового регулювання нотаріату в Україні представлено Законом України «Про нотаріат» від 2 вересня 1993 р. № 3425-ХІІ, яким гарантується право на зайняття нотаріальною діяльністю, визначається коло суб'єктів, адміністративно-правовий статус яких спрямований на реалізацію отримання права на зайняття нотаріальною діяльністю та загальні засади здійснення права на зайняття нотаріальною діяльністю [125; 131, с. 6].

Активна інтеграція України до європейських і міжнародних спільнот приносить значні результати, зокрема у формі трансформації політико-правової сфери, впровадження цифрових технологій у державне управління, а також стимулювання розвитку цифрових компетенцій у суспільстві. Ці зміни створюють основу для адаптації до сучасних викликів цифрової епохи, зокрема в нотаріальній діяльності. Україна свідомо вибудовує цифрову політику, яка впливає на формування відповідної законодавчої бази. Остання формує підґрунтя для цифрової трансформації державних інституцій, зокрема нотаріальної діяльності. У контексті цифровізації нотаріат стає не лише інструментом збереження та передачі інформації, а й засобом забезпечення юридичної безпеки в електронному середовищі. Особливості правового регулювання електронного нотаріату в Україні демонструють поступову інтеграцію цифрових технологій у сферу нотаріальної діяльності, яка традиційно асоціюється з паперовими документами та фізичною присутністю сторін. Хоча базовий Закон України «Про нотаріат» не містить чітких положень про цифрові інструменти, його положення залишають простір для їх застосування через регулювання іншими нормативно-правовими актами [125; 166].

Відповідно, інститут нотаріату в Україні інтегрований у систему публічного управління та охорони прав людини, формуючи один із ключових елементів державного механізму забезпечення правової визначеності,

правомірності приватно-правових відносин та превентивного захисту інтересів особи. Нормативне підґрунтя інституту нотаріату закріплене фундаментальними рівнями – конституційним та спеціалізованим галузевим законодавством. На конституційному рівні організація та зміст діяльності нотаріальних органів безпосередньо співвідносяться з положеннями пріоритетності людини, її прав і свобод як вищої соціальної цінності держави. У законодавчому аспекті визначальною є дія Закону України «Про нотаріат», який встановлює правовий статус суб'єктів нотаріальної діяльності, фіксує вимоги до професійного доступу, розмежовує повноваження державних і приватних нотаріусів, а також регламентує базові принципи здійснення нотаріальних дій.

Державне регулювання нотаріальної діяльності полягає у встановленні умов допуску громадян до здійснення нотаріальної діяльності, порядку зупинення і припинення приватної нотаріальної діяльності, анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю; здійсненні контролю за організацією нотаріату, проведенням перевірок організації нотаріальної діяльності нотаріусів, дотримання ними порядку вчинення нотаріальних дій та виконання правил нотаріального діловодства; визначенні органів та осіб, які вчиняють нотаріальні дії, здійснюють контроль за організацією нотаріату, проводять перевірки організації нотаріальної діяльності нотаріусів, дотримання ними порядку вчинення нотаріальних дій та виконання правил нотаріального діловодства; визначенні ставок державного мита, яке справляється державними нотаріусами; встановленні переліку додаткових послуг правового і технічного характеру, які не пов'язані із вчинюваними нотаріальними діями, та встановленні розмірів плати за їх надання державними нотаріусами; встановленні правил професійної етики нотаріусів. Контроль за організацією нотаріату, перевірка організації нотаріальної діяльності нотаріусів, дотримання ними порядку вчинення нотаріальних дій та виконання правил нотаріального діловодства

здійснюються Міністерством юстиції України та його територіальними органами [125].

До інших законодавчих актів, які є нормативним базисом діяльності нотаріату в Україні слід віднести:

- Цивільний кодекс України [162];
- Кодекс України з процедур банкрутства [72];
- Закон України «Про медіацію» від 16 листопада 2021 року № 1875-IX, адже нотаріуси можуть проводити медіацію у порядку, визначеному законом, за умови проходження ними базової підготовки медіатора [125; 124];

- Закон України «Про страхування» від 18.11.2021 № 1909-IX, адже для забезпечення відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок вчиненої нотаріальної дії та/або іншої дії, покладеної на нотаріуса відповідно до закону, приватний нотаріус зобов'язаний до початку зайняття приватною нотаріальною діяльністю укласти договір страхування відповідальності [125; 126];

- Закон України «Про виконавче провадження» від 02.06.2016 № 1404-VIII, адже, наприклад, забороняється відкриття виконавчих проваджень на підставі виконавчих написів нотаріусів, вчинених на кредитних договорах, які не посвідчені нотаріально [118] тощо.

Постанови Кабінету Міністрів України відіграють важливу роль у нормативному забезпеченні адміністративно-правового регулювання нотаріату в Україні, адже розкривають провідні завдання, повноваження та в цілому адміністративно-правовий статус суб'єктів, які реалізують державну політику у сфері нотаріату [131, с. 6]. Зокрема, Положення про Вищу кваліфікаційну комісію нотаріату затверджується Кабінетом Міністрів України; за видачу свідоцтва про право на заняття нотаріальною діяльністю вноситься плата, розмір якої встановлюється Кабінетом Міністрів України; зразок, опис, порядок використання, зберігання, обігу та звітності

спеціальних бланків нотаріальних документів встановлюються Кабінетом Міністрів України тощо [125].

Наказами та роз'ясненнями Міністерства юстиції України регламентується порядок видачі свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю, з чіткою регламентацією оплатності надання адміністративних послуг за видачу свідоцтва [131, с. 6]. Існують низка нормативних актів Міністерства юстиції України, якими регламентуються правові засади нотаріату, наприклад:

- Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України (наказ Міністерства юстиції України від 22.02.2012 № 296/5 [122];

- Порядок проведення перевірки організації нотаріальної діяльності приватних нотаріусів, дотримання ними порядку вчинення нотаріальних дій та виконання правил нотаріального діловодства (наказ Міністерства юстиції України від 17.02.2014 № 357/5) [115];

- Правила професійної етики нотаріусів України (наказ Міністерства юстиції України від 07 червня 2021 р. за № 2039/5) розроблено відповідно до статей 2-1, 5 Закону України «Про нотаріат» і визначають основні принципи та вимоги до професійної етики нотаріуса, морально-етичні стандарти поведінки, якими нотаріус повинен керуватися у відносинах з державними органами, фізичними та юридичними особами, іншими нотаріусами, Нотаріальною палатою України при здійсненні ним своїх професійних обов'язків [123];

- Порядок видачі свідоцтва про право на вчинення нотаріальних дій щодо оформлення спадкових прав (наказ Міністерства юстиції України від 07 грудня 2016 р. № 3595/5) визначає процедуру видачі уповноваженим посадовій особі органу місцевого самоврядування свідоцтва про право на вчинення нотаріальних дій щодо оформлення спадкових прав [121];

- Положення про порядок учинення нотаріальних дій в дипломатичних представництвах та консульських установах України (наказ Міністерства юстиції України від 27.12.2004 № 142/5/310) розроблене відповідно до

Закону України "Про нотаріат", Цивільного та Сімейного кодексів України, глави XI Консульського статуту України, визначає порядок учинення нотаріальних дій в дипломатичних представництвах та консульських установах України [120] тощо.

Окремо слід вказати, що професійне самоврядування нотаріусів здійснюється через Нотаріальну палату України та її органи. Нотаріальна палата України є організацією, яка здійснює професійне самоврядування у сфері нотаріату. До повноважень Нотаріальної палати України належать: представлення інтересів нотаріальних палат та нотаріусів у державних та інших установах; забезпечення захисту соціальних та професійних прав нотаріусів; участь у проведенні експертиз законопроектів з питань, пов'язаних з нотаріальною діяльністю; забезпечення підвищення кваліфікації нотаріусів та їхніх помічників; контроль за дотриманням нотаріусами правил професійної етики та інші повноваження. Нотаріальна палата України здійснює підготовку нотаріусів у сфері медіації, веде та оприлюднює реєстри нотаріусів, які пройшли підготовку у сфері медіації [125].

Відповідно, правові засади організації та функціонування інституту нотаріату в державному механізмі охорони прав людини в Україні побудовані на Конституції України, міжнародних зобов'язань захисту прав людини, спеціалізованих законах України, постановах Кабінету Міністрів України, актах Міністерства юстиції України, інших органах державної влади та місцевого самоврядування, рішеннях органів нотаріального самоврядування.

Інститут нотаріату в Україні виступає важливою складовою системи гарантування прав і свобод людини, функціонуючи на перетині публічного управління, приватно-правових механізмів та професійного самоврядування. У межах адміністративно-правового механізму охорони прав людини нотаріат реалізує функцію попередження правопорушень та юридичного конфлікту шляхом посвідчення волевиявлення сторін, надання об'єктивної правової форми правочинам та забезпечення їх юридичної достовірності.

Кабінет Міністрів України є суб'єктом нормативного закріплення централізованого підходу до формування політики у сфері нотаріату. Контрольна та організаційна функція держави здійснюється через акти Міністерства юстиції України та його територіальних органів, які забезпечують нагляд за дотриманням нотаріусами встановленого порядку вчинення нотаріальних дій та ведення нотаріального діловодства. Нотаріальна палата України, як орган професійного самоврядування, відповідними рішеннями організовує підвищення кваліфікації та дотримання етичних стандартів.

Усе вищевикладене дає змогу зробити наступні висновки стосовно правових засад організації та функціонування інституту нотаріату в державному механізмі охорони прав людини:

- нормативно-правові засади організації та функціонування інституту нотаріату в державному механізмі охорони прав людини в Україні – це системно впорядкована сукупність конституційних, законодавчих та підзаконних норм, які визначають правовий статус, компетенції, порядок доступу до професії нотаріуса, його повноваження та відповідальність, що у взаємозв'язку з інституційною структурою публічної влади забезпечують надання юридично значущих дій, спрямованих на гарантування, реалізацію та захист суб'єктивних прав та свобод особи у правовій державі;

- аналіз нормативно-правових положень, доктринальних джерел і практики функціонування інституту нотаріату в Україні свідчить про те, що нотаріальна діяльність, хоча й не є владною за своєю природою, але виконує публічно-правову та правоохоронну функцію, оскільки у системі охорони прав людини нотаріат посідає специфічне місце, адже його завданням є не лише посвідчення безспірних правочинів та юридичних фактів, а й запобігання можливим порушенням прав і законних інтересів осіб через виявлення дійсного волевиявлення сторін, перевірку законності документів і роз'яснення юридичних наслідків вчинюваних дій. Завдяки цьому нотаріус, хоча і не належить до класичних суб'єктів владних повноважень, виступає як

самостійний елемент адміністративно-правового механізму охорони прав і свобод, що діє від імені держави на основі закону, але без примусу. Така роль зумовлює необхідність нормативного уточнення та систематизації його правового статусу, удосконалення законодавчого забезпечення нотаріальної діяльності, зокрема з урахуванням людино-центричного підходу, що поступово утверджується в правовій політиці України;

- інститут нотаріату в Україні інтегрований у систему публічного управління та охорони прав людини, формуючи один із ключових елементів державного механізму забезпечення правової визначеності, правомірності приватно-правових відносин та превентивного захисту інтересів особи. Нормативне підґрунтя інституту нотаріату закріплене фундаментальними рівнями – конституційним та спеціалізованим галузевим законодавством. На конституційному рівні організація та зміст діяльності нотаріальних органів безпосередньо співвідносяться з положеннями пріоритетності людини, її прав і свобод як вищої соціальної цінності держави. У законодавчому аспекті визначальною є дія Закону України «Про нотаріат», який встановлює правовий статус суб'єктів нотаріальної діяльності, фіксує вимоги до професійного доступу, розмежовує повноваження державних і приватних нотаріусів, а також регламентує базові принципи здійснення нотаріальних дій;

- правові засади організації та функціонування інституту нотаріату в державному механізмі охорони прав людини в Україні побудовані на Конституції України, міжнародних зобов'язань захисту прав людини, спеціалізованих законах України, постановах Кабінету Міністрів України, актах Міністерства юстиції України, інших органах державної влади та місцевого самоврядування, рішеннях органів нотаріального самоврядування;

- інститут нотаріату в Україні виступає важливою складовою системи гарантування прав і свобод людини, функціонуючи на перетині публічного управління, приватно-правових механізмів та професійного самоврядування. У межах адміністративно-правового механізму охорони прав людини

нотаріат реалізує функцію попередження правопорушень та юридичного конфлікту шляхом посвідчення волевиявлення сторін, надання об'єктивної правової форми правочинам та забезпечення їх юридичної достовірності. Кабінет Міністрів України є суб'єктом нормативного закріплення централізованого підходу до формування політики у сфері нотаріату. Контрольна та організаційна функція держави здійснюється через акти Міністерства юстиції України та його територіальних органів, які забезпечують нагляд за дотриманням нотаріусами встановленого порядку вчинення нотаріальних дій та ведення нотаріального діловодства. Нотаріальна палата України, як орган професійного самоврядування, відповідними рішеннями організовує підвищення кваліфікації та дотримання етичних стандартів.

1.4. Завдання, мета та принципи функціонування інституту нотаріату в державному механізмі охорони прав людини

У сучасних умовах правової трансформації українського суспільства та розбудови ефективної системи захисту прав і свобод особи зростає потреба у переосмисленні ролі окремих інститутів державного механізму. Одним із таких інститутів є нотаріат, який покликаний виконувати важливі завдання у сфері правозастосування, профілактики правопорушень та забезпечення правової визначеності. Відповідно до чинного законодавства, нотаріус наділений державою повноваженнями, що дозволяють йому безпосередньо впливати на забезпечення та охорону прав громадян через посвідчення юридично значущих фактів, перевірку правоздатності сторін, дотримання умов договорів та інші дії. Саме тому актуальним є дослідження основних завдань, які виконує нотаріат у системі охорони прав громадян, з урахуванням змін у правовій, соціальній та адміністративній площині.

Зростання правової активності населення, ускладнення правових відносин та необхідність ефективного захисту приватних інтересів обумовлюють потребу в чітко визначеній і стабільній системі нотаріальної допомоги. З огляду на це, нотаріат не лише виконує технічну функцію оформлення правочинів, але й виступає важливим гарантом дотримання законності та правопорядку в державі. У цьому контексті вивчення завдань, мети та принципів функціонування інституту нотаріату дозволяє глибше усвідомити його місце в системі правозахисних механізмів держави, виявити шляхи удосконалення його діяльності та забезпечити науково-обґрунтовану основу для розвитку нотаріального законодавства у сфері охорони прав громадян.

В науковій літературі існує думка, що в юридичному механізмі, який забезпечує у правовій державі режим законності та правопорядку, важливу роль відіграє нотаріат. Інститут нотаріату має велике значення для підвищення ефективності захисту прав і свобод громадян, оскільки основний зміст нотаріальної діяльності – це забезпечення конституційного права на кваліфіковану юридичну допомогу та зміцнення правопорядку в країні [144, с. 438]. Відповідно до статті 1 Закону України "Про нотаріат", нотаріат в Україні - це система органів і посадових осіб, на які покладено обов'язок посвідчувати права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняти інші нотаріальні дії, передбачені Законом України «Про нотаріат», з метою надання їм юридичної вірогідності [125].

Рудченко О.В. зазначає, що на доктринальному рівні нотаріуса визначають як: функціонера публічного – як особу, що уповноважена здійснювати від імені Української держави відповідні нотаріальні дії; представника держави, що діє від її імені та виконує делеговані державою повноваження. Тобто держава уповноважує нотаріуса, тим самим надаючи йому статусу представника держави у відповідній сфері суспільних відносин. З іншого боку, держава наділена обмеженим обсягом повноважень у сфері здійснення державного регулювання нотаріальної діяльності. Так, нотаріус

отримує право на вчинення нотаріальних дій на умовах і порядку, які визначені законодавством, і на підставі дозволу, виданого від імені держави. Однак конкретні нотаріальні дії він вчиняє від власного імені, а отже, несе за них повну відповідальність [136]. В свою чергу, Журавльов Д. зазначає, що нині в Україні формуються принципово нові підходи до регулювання правовідносин, захисту прав та інтересів фізичних і юридичних осіб, а нотаріус є представником державної влади, наділеним частиною цієї влади. Тобто нотаріус як особа, яка виконує функції, делеговані їй державою, шляхом надання кваліфікованих юридичних консультацій забезпечує дотримання єдності інтересів громадян і держави, а отже, виконує функцію правової допомоги. Перспективи розвитку нотаріату у сфері надання такої допомоги невід'ємно пов'язані з посиленням ролі державного регулювання цієї діяльності, яке визначається як один із головних принципів роботи нотаріату та базується на світовому досвіді з урахуванням національних звичаїв [50].

На думку Т.В. Федоренко, у науковому розумінні поняття «нотаріат» охоплює систему нотаріальних органів, які виконують функції, пов'язані з охороною правопорядку та захистом прав громадян, закріплені за державою. Ці функції реалізуються відповідно до процедур, визначених нотаріальним процесом та чинним законодавством України. Іншими словами, нотаріат як елемент громадянського суспільства виконує завдання щодо захисту прав та законних інтересів фізичних і юридичних осіб шляхом здійснення нотаріусами дій від імені держави. Автор вважає, що найважливішою серед усіх функцій нотаріату є саме правозахисна, оскільки вона спрямована на забезпечення відповідності цивільно-правових відносин вимогам законодавства. Ця функція реалізується через вчинення низки дій, зокрема перевірку законності правочинів, які сторони мають намір укласти, встановлення правоздатності та дієздатності учасників правочину, підтвердження повноважень представників, наявність істотних умов договору, підтвердження права власності на майно, що є об'єктом

розпорядження, дотримання прав третіх осіб, а також перевірку відсутності обмежень щодо майнових прав[155].

Тимошук О.Г. в своїй праці підкреслює, що інститут нотаріату, у контексті захисту прав і свобод громадянина, є ключовим державно-правовим органом, а його функціонування відзначається дуалістичним характером, об'єднуючи публічно-правові та приватно-правові аспекти. Організаційний характер нотаріату виявляється у його спрямуванні на забезпечення правової підтримки населенню. Введенням нотаріальних дій держава активно сприяє у підтримці та укріпленні інституту прав і свобод людини і громадянина. Через інститут нотаріату держава втілює одну зі своїх функцій, беручи до уваги як публічні, так і приватні інтереси. Нотаріат, взаємодіючи в механізмі захисту прав і свобод, виступає як інститут громадянського суспільства, доручений нотаріусам повноваженнями і здатний від імені України вчиняти публічні дії для захисту прав і законних інтересів громадян, юридичних осіб та суспільства в цілому. Нотаріат можна також розглядати як конституційно-правовий інститут, який об'єднує правові норми, що регулюють взаємовідносини в сфері організації нотаріату та нотаріальної діяльності, зокрема з метою захисту гарантованих Конституцією України прав та свобод людини і громадянина. Таким чином, на думку авторки, нотаріат представляє собою недержавний інститут, якому передбачено здійснення окремих повноважень держави, особливо щодо виконання однієї з ключових державних функцій - захисту прав і законних інтересів громадян та юридичних осіб. Характерною особливістю нотаріату, що відрізняє його в системі правоохоронних органів, є його специфічний характер. Він отримує свої повноваження від держави, впорядковується та функціонує відповідно до закону, забезпечуючи свою діяльність відповідно до визначених законом процедур, переважно шляхом проведення нотаріальних дій. Нотаріат відрізняється від інших видів юридичного обслуговування, таких як адвокатська діяльність, не лише за своїм попереджувальним та профілактичним спрямуванням, але й акцентом на

захист прав у сфері приватного права. Додатково, особливою характеристикою є унікальний механізм захисту приватного права через проведення нотаріального процесу, який завершується формуванням нотаріального акту. Нотаріат займає власне незалежне місце в системі надання правової допомоги, не втручаючись в діяльність інших органів та інститутів, незалежно від їх державного чи недержавного характеру, і діє в рамках безперечної юрисдикції [148].

Тобто, можна визначити, що інститут нотаріату посідає ключове місце в системі публічного правозахисту, адже поєднує у своїй сутності інструменти юридичної профілактики, правової визначеності та реалізації державних гарантій прав і свобод людини. Нотаріус, будучи носієм делегованих повноважень держави, виконує функції, які мають безпосередній вплив на забезпечення правомірності цивільних правочинів, захист майнових прав, запобігання правопорушенням та правовим спорам. Саме через нотаріальні дії втілюється конституційне право особи на кваліфіковану юридичну допомогу, що надається у процесі посвідчення правочинів, перевірки правоздатності сторін, забезпечення дотримання інтересів третіх осіб та перевірки дотримання чинного законодавства.

З огляду на це, нотаріат виступає не лише як сервісна інституція, але і як елемент системного механізму правового захисту особи, який функціонує в межах державної політики у сфері забезпечення прав людини, діяльність якого відзначається високим рівнем правової відповідальності, а також структурною інтеграцією до адміністративно-правової системи, що дозволяє ефективно реалізовувати функцію забезпечення законності та правопорядку. Водночас дотримання принципів державного регулювання, професійної етики та інституційної автономії є запорукою того, що нотаріат здатен не лише реагувати на правові потреби суспільства, а й активно сприяти зміцненню довіри до правової системи в цілому.

Як зазначає Х. В. Майкут, сьогоdnішнім завданням нотаріату є стабільний розвиток практики належного застосування чинного

законодавства, зокрема таких галузей права як цивільне, сімейне, земельне тощо, законне та якісне здійснення нотаріальної діяльності, забезпечення прав, свобод людини і громадянина, їх охорона та захист [87, с. 10]. На думку Л. К. Радзівської, С. Г. Пасічник, завданням нотаріату є забезпечення захисту та охорони власності, прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, сприяння у зміцненні законності та правопорядку, запобігання правопорушенням [129, с. 9].

Желіховська Ю. зазначає, що класичними підходами до визначення основних завдань нотаріату є: 1) охорона прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб. Виконання цього завдання буде ефективним, якщо воно реалізовуватиметься відповідно до процесуальних норм, установлених Законом України «Про нотаріат», який гарантує охорону прав та охоронюваних законом інтересів громадян й організацій під час учинення нотаріальних дій. Порушення процесуальних норм веде до недійсності нотаріального акта; 2) дії, що їх вчиняють нотаріальні органи, забезпечують охорону важливих прав та інтересів громадян и організацій, які пов'язані з їхнім буттям, існуванням, діяльністю, оскільки стосуються їхніх майнових прав і гарантування подальшої реалізації інших суттєвих прав громадян; 3) превентуючи законність і достовірність нотаріальної дії, нотаріус запобігає можливим правопорушенням, яке може здійснюватися також через правові консультації, роз'яснення наслідків вчинення нотаріальної дії [47]. При цьому, авторкою пропонується своє бачення щодо основних завдань, які стоять перед нотаріальними органами під час здійснення ними своєї нотаріальної діяльності, зокрема: 1) основним і першочерговим завданням нотаріату є охорона законних прав та інтересів фізичних та юридичних осіб, у першу чергу цивільних прав та інтересів; 2) завданням нотаріату є попереджувальне правосуддя (попередження щодо виникнення спорів). Юридичне закріплення безперечних прав дозволяє уникнути звернення до суду й економить як час, так і кошти осіб. 3) надання правам та фактам юридичної вірогідності, що постає із самого поняття нотаріату. 4) сприяння

правильному й юридично грамотному здійсненню прав фізичними та юридичними особами. 5) зміцнення законності та правопорядку [47].

Таким чином, інститут нотаріату виступає важливою ланкою державного механізму охорони прав громадян, забезпечуючи на практиці реалізацію правозахисної, профілактичної та стабілізуючої функцій у сфері публічної і приватної правової взаємодії, основні завдання якого формуються не лише на основі законодавчих норм, а й відповідають правовій природі цього інституту як інструменту забезпечення законності, захисту правового статусу особи та попередження можливих правопорушень. Через нотаріальні дії держава гарантує юридичну визначеність у правочинах, надає правам і фактам юридичної сили та забезпечує своєчасне реагування на правові потреби громадян, що мають превентивний ефект щодо потенційних спорів, а розгляд завдань нотаріату в контексті охорони прав громадян дає змогу говорити про їх системний характер, спрямований на забезпечення доступу до правової допомоги, захисту майнових прав, зміцнення правопорядку та дотримання процесуальних гарантій. Нотаріат у своїй діяльності втілює делеговану державою функцію контролю за дотриманням правових норм при укладенні правочинів, надає консультаційну підтримку, забезпечує юридичну вірогідність і попереджує порушення ще до виникнення спору. Отже, основні завдання функціонування нотаріату становлять ядро його внеску в забезпечення правової безпеки, правопорядку та соціальної стабільності в державі.

На нашу думку, основними завданнями функціонування інституту нотаріату в державному механізмі охорони прав громадян є:

1. Охорона та захист прав і законних інтересів фізичних і юридичних осіб, насамперед у сфері цивільних правовідносин.
2. Попередження правопорушень через юридичну фіксацію правочинів та правових фактів.
3. Надання правам і фактам юридичної вірогідності та створення доказової бази у разі виникнення спорів.

4. Забезпечення законності та правопорядку у сфері приватноправових відносин.

5. Зміцнення правової визначеності та стабільності у юридичних відносинах.

6. Сприяння правильному та правомірному здійсненню прав особами, у тому числі шляхом роз'яснення правових наслідків дій.

7. Забезпечення реалізації права на кваліфіковану юридичну допомогу позасудового характеру.

8. Підвищення правової обізнаності громадян через правові консультації.

9. Формування правової культури шляхом дотримання принципів законності, об'єктивності та неупередженості.

Що стосується мети функціонування інституту нотаріату в державному механізмі охорони прав людини, то слід вказати, що Долинська М.С. обґрунтовує, що визначення мети нотаріату як засобу запобігання можливим порушенням або засобу захисту вже порушених прав (про що прямо сказано в Законі), не відповідає загальному призначенню інституту нотаріату. Аналіз предметних повноважень нотаріусів засвідчує, що в основному нотаріальні дії спрямовані на посвідчення та підтвердження певних прав і фактів та юридичне закріплення цивільних прав у точній відповідності закону і волевиявленню зацікавлених сторін. Саме попередження можливих зловживань правом забезпечується нотаріальними актами, які вчиняються від імені держави і тому мають обов'язкову силу. Саме тому в науковій літературі функція контролю за законністю розглядається як одна із основних нотаріальних функцій [39, с. 53].

Таким чином, дискусія щодо мети і завдання нотаріату іде, в основному, шляхом пошуку його місця в аспекті форм охорони та захисту суб'єктивних прав громадян і юридичних осіб у приватно-правовій сфері [42, с. 17]; віднесення нотаріату до правоохоронних та правозахисних органів, залежно від виконуваних ним функцій [159, с. 12; 162; 121].

Ми можемо сказати, що мета функціонування інституту нотаріату в державному механізмі охорони прав людини полягає у забезпеченні превентивного, правозахисного та стабілізаційного впливу на правовідносини приватно-правової природи шляхом здійснення офіційного засвідчення юридичних фактів, прав та обов'язків фізичних та юридичних осіб у спосіб, що гарантує законність, правову визначеність та недопущення порушення прав та свобод особи.

Завдання й функції визначають також систему принципів нотаріату в частині його участі в охороні цивільних прав та інтересів. Принципи нотаріату - це найважливіші прояви демократизму нашого суспільства, які слугують орієнтирами побудови взаємовідносин у нотаріальному процесі та організаційній структурі нотаріату, а також вважаються базою для їх нормативного закріплення [157, с. 104].

Категорія «принцип» є ключовою для юриспруденції. Принципом права визначено закріплені в праві головні ідеї, вихідні начала, або основи функціонування, що характеризують його зміст, головне призначення права, обумовлені загальними закономірностями розвитку суспільства. В принципах права дістають вияв взаємодія і співвідношення окремих явищ державно-правової дійсності. Визначають різні класифікації принципів права: а) загально-правові; б) галузеві і міжгалузеві; в) інститутів права; г) типологічні та інші [146, с. 278].

На думку В.Б. Аверьянова, поняття «принцип» походить від лат. *prīncipium* - основа, початок і трактується як: 1) основне, вихідне положення теорії, вчення тощо, керівна ідея, основне правило діяльності; 2) внутрішнє переконання, погляд, що означає норму поведінки; 3) основа устрою, дії будь-якого механізму, приладу [34, с. 30].

Значення принципів нотаріату в Україні полягає в наступному: вони є основою для моделювання правових норм та одночасно об'єднання всіх норм й інститутів в одну галузь права, тобто є індивідуалізуючою ознакою даної галузі права; шляхом аналізу принципів ми дійдемо до кращого розуміння і

тлумачення норм законодавства; вони не лише характеризують нотаріат України, а й є основною підставою для порівняння норм, що регулюють діяльність нотаріату, з нормами, які регулюють діяльність інших органів [159, с. 59-65],

Починаючи з часу свого заснування у 1948 році, Міжнародний союз нотаріату встановив ряд цінностей і принципів, які дозволили представити нотаріат як інститут, який є частиною правової системи держави, і які визначають спосіб буття і дій нотаріусів. Ці цінності і принципи були конкретизовані підчас різних Конгресів Союзу та систематизовані «Основоположні принципи нотаріальної системи латинського типу» і «Принципи нотаріальної етики», які являють собою є основні організаційні норми Міжнародного союзу нотаріату і його культури. Проте, враховуючі, що ці норми мають програмний характер, їх необхідно перетворити на послідовне тіло законів для того, щоб створити уніфікований закон, який визначає і деталізує їх, і який повинен стати робочим інструментом для різних органів Міжнародного союзу нотаріату, що відповідають за поширення та роз'яснення особливостей нотаріальної функції у всьому світі [128].

Так, одним із перших фактів-спроб закріплення на нормативному рівні принципів міжнародного нотаріату стала доповідь еквадорської делегації нотаріусів на пленарному засіданні 89 Міжнародного конгресу Латинського нотаріату, який відбувся у Мексиці у 1965 році. У своєму виступі делегація з Еквадору, цитуючи свого відомого нотаріуса Хорхе Хара Грау, наголосила, що нотаріус у своїй діяльності має керуватись наступними заповідями[95]:

- 1) поважай своє міністерство;
- 2) утримайся, навіть якщо маленький сумнів робить неясними твої дії;
- 3) віддавай належне Правді;
- 4) дій обачно;
- 5) вивчай із пристрасстю;
- 6) радься з Честю;

- 7) керуйся Справедливістю;
- 8) обмежуйся Законом;
- 9) працюй з Гідністю;
- 10) пам'ятай, що твоя місія є в тому, щоб не було суперечок між людьми [55; 95].

Більш офіційного закріплення принципи міжнародного нотаріату набули 18 січня 1986 року, коли були затверджені Бюро при Комісії з міжнародного співробітництва Міжнародної Спілки Нотаріату. Цього ж року 13-15 травня у Гаазі вони були схвалені і Постійною Радою Міжнародної Спілки Нотаріату. Серед принципів було визначено наступні [95]:

- 1) нотаріус діє від імені держави, але підкоряється тільки закону;
- 2) функція нотаріату - служіння державі, яке нотаріус здійснює незалежним чином, не входячи в ієрархію державних службовців;
- 3) нотаріус забезпечує неупереджену кваліфіковану юридичну допомогу, законність, рівну справедливість і публічну достовірність приватних актів;
- 4) акти нотаріуса мають особливу доказову, а часто і виконавчу силу;
- 5) діяльність нотаріуса знаходиться в сфері безспірної юрисдикції, при цьому сприяючи попередженню спорів і конфліктів;
- 6) як радник, нотаріус виявляє дійсну волю сторін і викладає її в еталонно-кваліфікований юридичний акт;
- 7) нотаріус зобов'язаний бути членом централізованої організації - нотаріальної палати, чисельність посад нотаріусів підлягає квотуванню;
- 8) нотаріус несе повну майнову відповідальність за професійні помилки;
- 9) нотаріус зобов'язаний застрахувати професійні ризики;
- 10) нотаріус жорстко зв'язаний не тільки законом, а й нормами професійної етики [85].

В свою чергу, В.В. Баранкова та В.В. Комаров класифікують принципи нотаріату за такими критеріями: за сферою розповсюдження: загально-

правові (характерні для всіх галузей права), міжгалузові (загальні з цивільним процесом); та галузові (властиві тільки нотаріальній діяльності). Крім того автори окремо виділяють принципи за функціональною ознакою: принципи організації нотаріату та принципи здійснення нотаріальної діяльності [20; 75, с. 34; 103]

Як показав аналіз наукової літератури, у законодавстві остаточно не закріплені принципи нотаріату. Визначити їх можливо лише із нормативно-правових актів, які використовуються нотаріусами. Варто на науковому та законодавчому рівні затвердити їх, адже це вихідні положення та керівні ідеї, яких має дотримуватися нотаріус, хоча ці принципи і прописані у правилах професійної етики нотаріуса [88].

Як доцільно зазначає Ільєва Н.В. в системі принципів нотаріальної діяльності можна виділити окремі підсистеми, залежно від компетенції державних та представницьких органів, які мають повноваження щодо регулювання нотаріальної діяльності: законодавчу; виконавчу; судову; органів місцевого самоврядування тощо. Таким чином, вихідне поняття принципів нотаріальної діяльності цілком логічно розглядати як керівну, основну ідею, що концентрує у собі досягнення науки та практики, виражає інтереси суспільства, виконує функцію загально-нормативного орієнтира здійснення нотаріальної діяльності та спрямована на удосконалення та ефективність такої діяльності. Отже, на думку авторки, під принципами нотаріальної діяльності будемо розуміти базові ідеї, положення, обумовлені метою і завданнями, які стоять перед інститутом нотаріату та стосуються всіх напрямків його діяльності, визначають організаційні основи побудови системи та умови її функціонування, правові і моральні норми поведінки посадових осіб у ході реалізації ними своїх повноважень [64].

Виходячи з вищенаведеного, авторка пропонує принципи нотаріальної діяльності умовно поділити на: - загальні принципи діяльності всіх органів публічної влади; - спеціальні принципи, які характеризують специфіку цієї діяльності; - особливі, тобто принципи адміністративно-правового

регулювання нотаріальної діяльності, які, у свою чергу, поділяються на принципи організації (управління) нотаріальної діяльності; принципи контролю за такою діяльністю; принципи взаємодії органів нотаріату з іншими державними та недержавними установами тощо [64].

Таким чином, принципами функціонування інституту нотаріату в державному механізмі охорони прав людини, можна віднести наступні засади: верховенства права; законності; поваги до прав і свобод людини; правової рівності; професійної етики та доброчесності; юридичної достовірності; превентивного захисту прав людини; незалежності та неупередженості нотаріальної діяльності; публічної довіри до нотаріального акту; доступності нотаріальних послуг; пріоритетності правової безпеки особи; професіоналізму нотаріуса та юридичної відповідальності.

Усе вищевикладене дає змогу зробити наступні висновки стосовно завдання, мета та принципів функціонування інституту нотаріату в державному механізмі охорони прав людини:

- інститут нотаріату посідає ключове місце в системі публічного правозахисту, адже поєднує у своїй сутності інструменти юридичної профілактики, правової визначеності та реалізації державних гарантій прав і свобод людини. Нотаріус, будучи носієм делегованих повноважень держави, виконує функції, які мають безпосередній вплив на забезпечення правомірності цивільних правочинів, захист майнових прав, запобігання правопорушенням та правовим спорам. Саме через нотаріальні дії втілюється конституційне право особи на кваліфіковану юридичну допомогу, що надається у процесі посвідчення правочинів, перевірки правоздатності сторін, забезпечення дотримання інтересів третіх осіб та перевірки дотримання чинного законодавства;

- нотаріат виступає не лише як сервісна інституція, але і як елемент системного механізму правового захисту особи, який функціонує в межах державної політики у сфері забезпечення прав людини, діяльність якого відзначається високим рівнем правової відповідальності, а також

структурною інтеграцією до адміністративно-правової системи, що дозволяє ефективно реалізовувати функцію забезпечення законності та правопорядку. Водночас дотримання принципів державного регулювання, професійної етики та інституційної автономії є запорукою того, що нотаріат здатен не лише реагувати на правові потреби суспільства, а й активно сприяти зміцненню довіри до правової системи в цілому;

- інститут нотаріату виступає важливою ланкою державного механізму охорони прав громадян, забезпечуючи на практиці реалізацію правозахисної, профілактичної та стабілізуючої функцій у сфері публічної і приватної правової взаємодії, основні завдання якого формуються не лише на основі законодавчих норм, а й відповідають правовій природі цього інституту як інструменту забезпечення законності, захисту правового статусу особи та попередження можливих правопорушень. Через нотаріальні дії держава гарантує юридичну визначеність у правочинах, надає правам і фактам юридичної сили та забезпечує своєчасне реагування на правові потреби громадян, що мають превентивний ефект щодо потенційних спорів, а розгляд завдань нотаріату в контексті охорони прав громадян дає змогу говорити про їх системний характер, спрямований на забезпечення доступу до правової допомоги, захисту майнових прав, зміцнення правопорядку та дотримання процесуальних гарантій. Нотаріат у своїй діяльності втілює делеговану державою функцію контролю за дотриманням правових норм при укладенні правочинів, надає консультаційну підтримку, забезпечує юридичну вірогідність і попереджує порушення ще до виникнення спору. Отже, основні завдання функціонування нотаріату становлять ядро його внеску в забезпечення правової безпеки, правопорядку та соціальної стабільності в державі;

- основними завданнями функціонування інституту нотаріату в державному механізмі охорони прав громадян є:

1. Охорона та захист прав і законних інтересів фізичних і юридичних осіб, насамперед у сфері цивільних правовідносин.

2. Попередження правопорушень через юридичну фіксацію правочинів та правових фактів.

3. Надання правам і фактам юридичної вірогідності та створення доказової бази у разі виникнення спорів.

4. Забезпечення законності та правопорядку у сфері приватноправових відносин.

5. Зміцнення правової визначеності та стабільності у юридичних відносинах.

6. Сприяння правильному та правомірному здійсненню прав особами, у тому числі шляхом роз'яснення правових наслідків дій.

7. Забезпечення реалізації права на кваліфіковану юридичну допомогу позасудового характеру.

8. Підвищення правової обізнаності громадян через правові консультації.

9. Формування правової культури шляхом дотримання принципів законності, об'єктивності та неупередженості;

- мета функціонування інституту нотаріату в державному механізмі охорони прав людини полягає у забезпеченні превентивного, правозахисного та стабілізаційного впливу на правовідносини приватно-правової природи шляхом здійснення офіційного засвідчення юридичних фактів, прав та обов'язків фізичних та юридичних осіб у спосіб, що гарантує законність, правову визначеність та недопущення порушення прав та свобод особи;

- принципами функціонування інституту нотаріату в державному механізмі охорони прав людини, можна віднести наступні засади: верховенства права; законності; поваги до прав і свобод людини; правової рівності; професійної етики та доброчесності; юридичної достовірності; превентивного захисту прав людини; незалежності та неупередженості нотаріальної діяльності; публічної довіри до нотаріального акту; доступності нотаріальних послуг; пріоритетності правової безпеки особи; професіоналізму нотаріуса та юридичної відповідальності.

Висновки до розділу 1

1. Визначено, що у системі публічного управління та адміністративно-правового забезпечення охорони прав і свобод людини інститут нотаріату виконує функцію превентивного правового захисту, щоб за допомогою нотаріальних дій забезпечити юридичну визначеність, достовірність та стабільність правовідносин, створюючи умови для вільного, безперешкодного та гарантованого здійснення людиною своїх прав і свобод.

2. Розкрито, що особливість нотаріату як інституту полягає в гібридному поєднанні публічної та приватної правової природи правозастосування – з одного боку, нотаріат функціонує в межах адміністративно-правової системи держави, підконтрольної органам юстиції, з іншого – надає послуги у сфері приватного права, спрямовані на захист інтересів фізичних та юридичних осіб.

3. Зазначено, що в охороні прав та свобод людини виділяється превентивний потенціал нотаріату як здатність забезпечувати юридичну вірогідність безспірних фактів та гарантування дотримання законності. Інститут нотаріату у сфері охорони прав і свобод людини виконує місію формування стабільного правового середовища, де кожна особа має змогу реалізувати свої права у спосіб, передбачений законом, з мінімальним ризиком правового порушення. Нотаріус забезпечує прозорість, об'єктивність та юридичну неупередженість у підтвердженні фактів та волевиявленні, що в умовах правової держави є основоположним інструментом у захисті гідності, майнових прав та свобод людини.

4. Розкрито, що давньоруський етап становлення нотаріату на території України є фундаментальним періодом формування первинних елементів документарного забезпечення правовідносин, що виникали в суспільстві.

Особливу увагу виділено діяльності дяків і піддячих, які, будучи носіями письмової традиції, виконували ключову роль у формалізації правочинів, веденні діловодства та легітимації прав на майно та стали першими носіями нотаріальної функції, що була викликана до життя торговельними потребами, зростанням соціальних та правових відносин, а також необхідністю забезпечення правової визначеності в письмових угодах. Визначено, що умови феодальної роздробленості та економічного розвитку сприяли появі перших письмових правочинів (грамоти князів і приватних осіб тощо), які містили нотаріальні ознаки – юридичну фіксацію майнових прав і зобов'язань.

5. Виділено поступову інституціоналізацію документарного оформлення правочинів та зміцнення письмової форми як юридичного засобу забезпечення зобов'язальних правовідносин. В епоху Литовсько-Руської держави чітко простежується нормативна вимога фіксації договорів у присутності уповноважених осіб та обов'язкової реєстрації в офіційних книгах, що стало підґрунтям для становлення первинного реєстрового обліку правочинів. У добу Української гетьманської держави нотаріальні функції були органічно інтегровані в адміністративно-військову систему управління, зокрема через діяльність писарів та канцелярій, які виконували функції з обробки, оформлення та фіксації публічно-правових актів.

6. Розкрито, що проміжний етап (з кінця XIX–XX століття) становлення нотаріату в Україні позначився глибокою трансформацією відповідно до політико-правових ідеологем тоталітарної держави. Зазначено, що у відповідний період нотаріат остаточно втрачає автономію та перетворюється на жорстко централізовану ланку державного апарату, що перебуває під прямим контролем органів виконавчої влади.

7. Визначено, що сучасний етап розвитку нотаріату в Україні ознаменувався кардинальною трансформацією правового інституту від централізованої державної структури до змішаної моделі, що поєднує державну й приватну форми діяльності, що обумовлено об'єктивними

викликами доби постсоціалістичних реформ та глибокими структурними кризами у функціонуванні системи нотаріату (перевантаженість, брак мотивації у нотаріусів, слабе кадрове забезпечення та низький рівень організаційної ефективності тощо). Розвиток приватної нотаріальної практики в умовах ринкових відносин сприяв посиленню відповідальності, професійної автономії та підвищенню якості нотаріальних послуг. Інституційне підсилення нотаріату, створення державних нотаріальних архівів, делегування повноважень посадовим особам місцевого самоврядування в сільській місцевості та можливість вчинення нотаріальних дій за кордоном через консульські установи України стало ознаками адаптації нотаріального інституту до сучасних потреб правового суспільства.

8. Визначено, що інститут нотаріату в Україні інтегрований у систему публічного управління та охорони прав людини, формуючи один із ключових елементів державного механізму забезпечення правової визначеності, правомірності приватно-правових відносин та превентивного захисту інтересів особи. Нормативне підґрунтя інституту нотаріату закріплене фундаментальними рівнями – конституційним та спеціалізованим галузевим законодавством. На конституційному рівні організація та зміст діяльності нотаріальних органів безпосередньо співвідносяться з положеннями пріоритетності людини, її прав і свобод як вищої соціальної цінності держави. У законодавчому аспекті визначальною є дія Закону України «Про нотаріат», який встановлює правовий статус суб'єктів нотаріальної діяльності, фіксує вимоги до професійного доступу, розмежовує повноваження державних і приватних нотаріусів, а також регламентує базові принципи здійснення нотаріальних дій.

9. Зазначено, що інститут нотаріату в Україні виступає важливою складовою системи гарантування прав і свобод людини, функціонуючи на перетині публічного управління, приватно-правових механізмів та професійного самоврядування. У межах адміністративно-правового механізму охорони прав людини нотаріат реалізує функцію попередження

правопорушень та юридичного конфлікту шляхом посвідчення волевиявлення сторін, надання об'єктивної правової форми правочинам та забезпечення їх юридичної достовірності. Кабінет Міністрів України є суб'єктом нормативного закріплення централізованого підходу до формування політики у сфері нотаріату. Контрольна та організаційна функція держави здійснюється через акти Міністерства юстиції України та його територіальних органів, які забезпечують нагляд за дотриманням нотаріусами встановленого порядку вчинення нотаріальних дій та ведення нотаріального діловодства. Нотаріальна палата України, як орган професійного самоврядування, відповідними рішеннями організовує підвищення кваліфікації та дотримання етичних стандартів.

10. Сформовано, що інститут нотаріату посідає ключове місце в системі публічного правового захисту, та поєднує у своїй сутності інструменти юридичної профілактики, правової визначеності та реалізації державних гарантій прав і свобод людини. Зазначено, що нотаріус, будучи носієм делегованих повноважень держави, виконує функції, які мають безпосередній вплив на забезпечення правомірності цивільних правочинів, захист майнових прав, запобігання правопорушенням та правовим спорам. Визначено, що через нотаріальні дії втілюється конституційне право особи на кваліфіковану юридичну допомогу, яка надається у процесі посвідчення правочинів, перевірки правоздатності сторін, забезпечення дотримання інтересів третіх осіб та перевірки дотримання чинного законодавства.

11. Розкрито, що нотаріат виступає як елемент системного механізму правового захисту особи, який функціонує в межах державної політики у сфері забезпечення прав людини, діяльність якого відзначається високим рівнем правової відповідальності, а також структурною інтеграцією до адміністративно-правової системи, що дозволяє ефективно реалізовувати функцію забезпечення законності та правопорядку.

12. Визначено, що інститут нотаріату виступає важливою ланкою державного механізму охорони прав громадян, забезпечуючи на практиці

реалізацію правозахисної, профілактичної та стабілізуючої функцій у сфері публічної і приватної правової взаємодії, основні завдання якого формуються на основі законодавчих норм, що відповідають правовій природі цього інституту як інструменту забезпечення законності, захисту правового статусу особи та попередження можливих правопорушень.

13. Розкрито, що нотаріат у своїй діяльності втілює делеговану державою функцію контролю за дотриманням правових норм при укладенні правочинів, надає консультаційну підтримку, забезпечує юридичну вірогідність і попереджує порушення ще до виникнення спору.

14. Визначено принципи функціонування інституту нотаріату в державному механізмі охорони прав людини, до яких віднесено засади: верховенства права; законності; поваги до прав і свобод людини; правової рівності; професійної етики та доброчесності; юридичної достовірності; превентивного захисту прав людини; незалежності та неупередженості нотаріальної діяльності; публічної довіри до нотаріального акту; доступності нотаріальних послуг; пріоритетності правової безпеки особи; професіоналізму нотаріуса та юридичної відповідальності.

РОЗДІЛ 2

ХАРАКТЕРИСТИКА МІСЦЯ ІНСТИТУТУ НОТАРІАТУ В АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОМУ МЕХАНІЗМІ ОХОРОНИ ПРАВ ЛЮДИНИ

2.1. Публічно-правовий статус інституту нотаріату та його місце серед інших суб'єктів охорони прав людини

У сучасній правовій системі України особлива увага приділяється інституціям, діяльність яких спрямована на забезпечення та захист прав людини. Одним із таких важливих інститутів є нотаріат, який, незважаючи на традиційне сприйняття його як переважно приватноправового явища, виконує низку функцій, що мають безпосереднє публічно-правове значення, а відтак актуалізується необхідність переосмислення місця нотаріату в структурі органів, що забезпечують охорону прав людини, через призму його адміністративно-правового статусу. Публічно-правовий характер нотаріальної діяльності виявляється не лише у виконанні делегованих державою повноважень, а й у гарантуванні правової визначеності, стабільності та законності у сфері цивільного обігу. Зважаючи на це, нотаріус виступає як особливий суб'єкт адміністративного права, на якого покладено відповідальність за реалізацію принципів правової держави у повсякденних правовідносинах громадян і тому в цьому аспекті важливо дослідити не лише нормативне закріплення статусу нотаріуса, а й порівняти його повноваження з іншими суб'єктами, які залучені до охорони прав людини такими як омбудсман, органи юстиції, поліція та суди.

Тобто, аналіз публічно-правового статусу інституту нотаріату та визначення його місця серед інших суб'єктів охорони прав людини дозволить глибше зрозуміти системну роль нотаріату в адміністративно-правовому механізмі захисту прав і свобод, що в свою чергу, створює підґрунтя для обґрунтування необхідності удосконалення законодавства у

сфері нотаріальної діяльності та підвищення ефективності співпраці нотаріусів з іншими інституціями правозахисного спрямування.

Гура І.В. зазначала, що на сучасному етапі суспільного розвитку в Україні поряд з багатьма важливими проблемами соціально-економічного, політичного, культурного характеру особливо гостро постає проблема надання закріпленим у законодавстві правам і свободам людини та громадянина реального змісту. Суть цієї проблеми полягає в наявності перешкод, що виникають у процесі реалізації деяких прав і свобод, а також у недостатньому рівні їх захищеності від правопорушень. Наявність розбіжностей між зафіксованими в Основному Законі й інших нормативно-правових актах правами, свободами та їх гарантіями і повсякденною практикою реалізації, охорони й захисту прав і свобод особи можна пояснити тим, що цілісна, узгоджена система забезпечення прав і свобод особи в Україні поки що знаходиться на стадії розроблення, а заходи з їх охорони, захисту порушених прав та свобод є не завжди послідовними й ефективними. Це свідчить про необхідність проведення подальших науково-теоретичних досліджень, спрямованих на поглиблене вивчення системи та механізму забезпечення прав і свобод особи як теоретичні домінанти, які формують статус нотаріату як інституту охорони та захисту конституційних прав громадян в Україні, аналіз його головних правових чинників, пошук напрямів підвищення його ефективності в сучасних умовах [28, с. 57-63].

Проблема забезпечення прав і свобод особи, надання їм реального характеру належить не лише до розряду практичних. У сучасних умовах побудови правової держави та розвитку громадянського суспільства важливим є створення цілісної наукової концепції забезпечення прав і свобод особи, яка включатиме широке коло теоретичних положень стосовно поняття, суті й змісту забезпечення прав і свобод та механізму його здійснення інституційною системою національного нотаріату. Адже дієвість правової системи в цілому має визначатися з розряду результативності здійснення, охорони та захисту прав і свобод особи [28, с. 57-63].

Публічно-правовий статус є складовою частиною єдиного правового статусу державного органу, органу місцевого самоврядування, і тому, як правило, зазначається у тому ж нормативно-правовому акті, що визначає його правовий статус в цілому. Нотаріус в Україні має загальний і спеціальний правовий статус. Загальний правовий статус похідний від конституційного і властивий кожному громадянину, а спеціальний правовий статус виникає з моменту призначення на посаду. Встановив потрібну структуру нотаріату (маються на увазі державний і приватний нотаріус, а також посадові особи, які мають право вчиняти нотаріальні дії), законодавець визначив деякі особливості правового статусу кожного з них. При визначенні елементів публічно-правового статусу нотаріату як системи органів і посадових осіб слід враховувати декілька обставин. Насамперед те, що нотаріат це система державних органів і посадових осіб і, відповідно до чинного законодавства, вони діють з визначеною законом метою, шляхом виконання певних завдань, реалізуючи конкретні функції. Нотаріат має певну організаційну побудову у формі організаційної структури – власне державні нотаріальні контори, державні нотаріальні архіви, приватні нотаріуси та посадові особи інших державних органів та місцевого самоврядування [65, с. 35-39].

Згідно Закону України «Про нотаріат» нотаріат в Україні - це система органів і посадових осіб, на які покладено обов'язок посвідчувати права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняти інші нотаріальні дії, передбачені законом, з метою надання їм юридичної вірогідності. Вчинення нотаріальних дій в Україні покладається на нотаріусів, які працюють в державних нотаріальних конторах, державних нотаріальних архівах (державні нотаріуси) або займаються приватною нотаріальною діяльністю (приватні нотаріуси). На нотаріусів, які працюють у державних нотаріальних конторах або займаються приватною нотаріальною діяльністю, законом може бути покладено вчинення інших дій, відмінних від нотаріальних, з метою надання їм юридичної вірогідності. Нотаріуси можуть проводити медіацію у

порядку, визначеному законом, за умови проходження ними базової підготовки медіатора [125].

Тобто, інститут нотаріату в Україні є автономною та одночасно інтегрованою інституцією публічної влади, наділеною делегованими державними повноваженнями у сфері легалізації юридично значимих дій в механізмі превентивного правового захисту. Розкрито, що унікальність публічно-правового статусу нотаріату полягає в поєднанні приватного інституціонального устрою з публічним функціональним призначенням з поєднанням функцій надання нотаріальних послуг та гарантування юридичної безпеки громадян.

Можемо стверджувати, що нотаріат виконує специфічну превентивну функцію, фіксує, посвідчує та верифікує правові факти і дії для запобігання виникненню правових конфліктів та судових спорів, знижуючи навантаження на судову систему, та виступаючи суб'єктом первинної охорони прав до появи потенційного порушення.

У реальному житті людина вступає в різноманітні суспільні відносини, в яких постає в різних якостях, виконує різні соціальні ролі. Ці ролі, тобто положення особи, які вона займає в соціальній системі та які визначаються за низкою економічних, професійних, етнічних й інших ознак, характеризуються поняттям статусу [106, с. 27-28].

Відповідно до класифікації за характером статусу, загальний правовий статус визначає юридичні властивості, якості, що є характерними для усіх інших статусів. Галузеві правові статуси конкретизують зміст загального правового статусу щодо конкретних видів правовідносин, які складаються у суспільстві. Вони також можуть бути віднесені і до категорії спеціального статусу. Процес диференціації закінчується лише на рівні розгляду юридичних якостей окремого, конкретного індивіда. При цьому решта статусів, що були отримані в процесі конкретизації, можуть розглядатися лише як такі, що належать до категорії спеціального і які відрізняються один від одного рівнем та ступенем конкретизації. Ці статуси містять у собі з

одного боку певні правові якості, які пов'язують їх із загальним та галузевими статусами, а з іншого боку – неповторні властивості, що складають його унікальну якісну та кількісну визначеність [171, с. 13–14].

Вчений Б. Ринажевський вважає, що правовий статус суб'єктів права складається з об'єктивних, фактично існуючих елементів, виявивши та проаналізувавши які, можна пізнати статус комплексно. Усвідомивши правовий статус як цілісну систему, серед його структурних елементів можна виділити головні та з'ясувати характер їх взаємозв'язків із середовищем функціонування. Застосовуючи системний метод дослідження, можна визначити поняття «правовий статус» як комплексне юридичне явище, що визначає статус (становище) суб'єкта у відповідній системі, відокремити його статистичні й допоміжні елементи [130].

Вчені А. Колодій та А. Олійник визначають такі елементи правового статусу: статусні правові норми і правові відносини; суб'єктивні права, свободи і юридичні обов'язки; громадянство; правові принципи і юридичні гарантії; законні інтереси; правосуб'єктність; юридична відповідальність. Деякі автори як елементи правового статусу розглядають правове зобов'язання, законність, правопорядок, правосвідомість, гуманізм, справедливість [52].

Таким чином, правовий статус можна визначити як юридично закріплене та соціально зумовлене положення суб'єкта в системі правовідносин, що характеризується наявністю комплексу суб'єктивних прав, свобод, юридичних обов'язків, гарантій їх реалізації та відповідальності.

Це складне і багатокомпонентне явище, що формується на основі поєднання загальних, галузевих і спеціальних правових норм, які в сукупності визначають юридичне становище особи чи органу в тій чи іншій сфері правової дії, при цьому правовий статус виконує не лише регулятивну функцію, але й відображає рівень правового розвитку суспільства, міру інституціоналізації прав та обов'язків, а також механізми їх захисту.

З урахуванням системного підходу, правовий статус постає як структурована система, де кожен елемент – від правосуб'єктності до принципів законності – має функціональне навантаження й взаємодіє з іншими елементами в межах правового поля.

Особливістю правового статусу є його багаторівнева структура, що складається з елементів, які відрізняються за рівнем узагальнення: від загального (універсального) статусу, притаманного кожному суб'єкту права, до спеціального, що характеризує індивіда або орган у межах конкретних правовідносин, адже цей статус динамічний, він змінюється відповідно до правового середовища, соціальної ролі суб'єкта та змісту функцій, які той виконує. Він може включати не лише юридичні права й обов'язки, а й законні інтереси, принципи гуманізму, справедливості, правопорядку та інші елементи, які мають як нормативне, так і аксіологічне значення. Саме завдяки такій комплексності та гнучкості правовий статус виступає інструментом забезпечення правового регулювання, гарантією реалізації прав і свобод, а також механізмом юридичної відповідальності в демократичному суспільстві.

Як зазначає Коротюк О.В., нотаріуси в практичній діяльності у переважній більшості фактично дотримуються принципу, передбаченого ст. 19 Конституції України, і вважають, що він поширюється на нотаріальну діяльність, відповідно до якого органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Однак, зважаючи на положення ст. 19 Основного закону, цей принцип на нотаріусів не поширюється. Загалом такий підхід законодавця відповідає правовому статусу нотаріуса, відповідно до якого нотаріус є представником держави і діє від її імені, але не має владних повноважень [79, с. 186–187].

Проте не дивлячись на таке трактування положень Конституції України, вона не закріплює правовий статус нотаріуса. Відповідно до статті

З Закону України «Про нотаріат» нотаріус – це уповноважена державою фізична особа, яка здійснює нотаріальну діяльність у державній нотаріальній конторі, державному нотаріальному архіві або незалежну професійну нотаріальну діяльність, зокрема посвідчує права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняє інші нотаріальні дії, передбачені законом, з метою надання їм юридичної вірогідності [125; 86].

Варто зазначити, що законодавець обмежує нотаріусів у можливості здійснення іншої професійної діяльності, крім визначених законодавством випадків. Так, нотаріус не може займатися підприємницькою, адвокатською діяльністю, бути засновником адвокатських об'єднань, перебувати на державній службі або службі в органах місцевого самоврядування, у штаті інших юридичних осіб, а також виконувати іншу оплачувану роботу, крім виконання функції медіатора, викладацької, наукової і творчої діяльності, а також діяльності у професійному самоврядуванні нотаріусів [125; 86].

На нотаріусів, які працюють у державних нотаріальних конторах або займаються приватною нотаріальною діяльністю, законом може бути покладено вчинення інших дій, відмінних від нотаріальних, з метою надання їм юридичної вірогідності. Нотаріуси можуть проводити медіацію у порядку, визначеному законом, за умови проходження ними базової підготовки медіатора [125; 86].

Конституційно-правовий статус нотаріату К. Чижмар характеризує як встановлене й закріплене нормами конституційного права становище нотаріату як недержавного інституту, якому, відповідно до законодавства України, делеговано окремі повноваження держави щодо здійснення захисту прав і законних інтересів громадян та юридичних осіб; це становище обумовлюється соціально-політичною сутністю суспільства, взаємовідносинами з іншими суб'єктами конституційного права, характеризується особливостями його правосуб'єктності, прав і свобод, обов'язків та гарантій діяльності, а також відповідальністю [168, с. 58-63].

С. Розсохою розкрито наукове розуміння нотаріальної діяльності як встановлена законодавством діяльність нотаріусів та інших уповноважених державою осіб, що носить публічно-правову природу та здійснюється від імені держави, результатом якої є посвідчення прав та фактів, що мають юридичне значення з метою легітимізації певних суспільних відносин та реалізації прав, свобод та законних інтересів осіб [131, с. 7]. І. Гура вважає, що місце нотаріату в системі права України визначено законодавством України. З огляду на нотаріальну функцію охорони прав та інтересів фізичних осіб, що має забезпечувати держава, будь-які угоди між юридичною особою і громадянином потрібно оформляти в нотаріальному порядку. Зазначене зумовлено тим, що юридична особа гарантуватиме власні права й на її боці виступатимуть юридично грамотні особи, а громадянин у цій ситуації загалом залишається без правової підтримки. В сучасній системі права України доцільно зберегти особливий статус посади нотаріуса та специфічне місце нотаріального процесу, коли вчинення основних нотаріальних проваджень не входить до повноважень ні адміністративних, ні судових органів. Водночас, якщо віднести нотаріальні органи до правоохоронних і досліджувати цю складову нотаріальної науки окремо, то необхідно говорити про виникнення нової галузі права – нотаріального процесу [28, с. 57-63].

Слід відзначити, що всі учасники нотаріального процесу є суб'єктами нотаріальних процесуальних правовідносин. За певними ознаками, характером заінтересованості, їх процесуальним становищем, суб'єкти нотаріального процесу виконують різні функції, переслідують певну мету. Всі ці ознаки створюють передумови для їх класифікації, яка має велике наукове, практичне та правотворче значення [74, с. 120].

Під публічно-правовим статусом нотаріату України Н. Ільєва розуміє його положення у ієрархії органів публічної адміністрації, яке створює умови для забезпечення спроможності органами нотаріату своїми діями (актами) породжувати, змінювати або припиняти певні правовідносини у зв'язку із

вчиненням нотаріальних дій. У теорії відсутній єдиний підхід до визначення правового статусу, а існуюча багатоманітність поглядів в основному зводиться до визначення його елементів. Звичайно, саме набір елементів визначає правовий статус будь-якого органу [65, с. 35-39]. До елементів публічно-правового статусу нотаріату доцільно віднести такі складові: 1) мета, завдання, функції; 2) організація діяльності; 3) компетенція; 4) юридична відповідальність органів нотаріату [65, с. 35-39].

Адміністративно-правовий статус нотаріуса, зокрема, з точки зору У. Палієнко, зокрема: 1) є складовою загального юридичного статусу нотаріуса; 2) відображає його публічне становище у суспільстві; 3) складається з встановлених законодавством України обов'язків та прав у сукупності з обсягом та характером правосуб'єктності; 4) нотаріусом може бути громадянин України, який має вищу юридичну освіту, володіє державною мовою, має стаж роботи у сфері права не менше трьох років, пройшов стажування протягом одного року в державній нотаріальній конторі або у приватного нотаріуса, склав кваліфікаційний іспит, одержав свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю; 5) до основних публічних обов'язків нотаріуса відносяться вимоги: здійснювати свої професійні обов'язки у суворій відповідності до законодавства та присяги; сприяти фізичним і юридичним особам у здійсненні їх прав та захисті законних інтересів, роз'яснювати права і обов'язки; зберігати в таємниці відомості, одержані ним у зв'язку з вчиненням нотаріальних дій; відмовити у вчиненні нотаріальної дії в разі її невідповідності законодавству; надавати документи, інформацію і пояснення на вимогу контролюючих органів; 6) нотаріус має право витребувати від фізичних і юридичних осіб відомості та документи, необхідні для вчинення нотаріальних дій; складати проекти угод і заяв, виготовляти копії документів та виписки з них, а також давати роз'яснення з питань вчинення нотаріальних дій і консультації правового характеру [105, с. 355-358].

Тобто, публічно-правовий статус інституту нотаріату в правовій системі України є унікальним правовим явищем, що поєднує в собі елементи делегованої державної функції та професійної юридичної діяльності, яка здійснюється з дотриманням принципів законності, неупередженості та правової визначеності. Особливість нотаріату полягає в тому, що, не будучи органом державної влади, він діє від імені держави, виконує повноваження публічного характеру, результатом яких є посвідчення юридичних фактів та забезпечення правової сили документів, що свідчить про те, що нотаріус не лише фіксує правові дії, але й фактично здійснює превентивну охорону прав людини, запобігаючи виникненню правових спорів, правопорушень або зловживань. На відміну від класичних правоохоронних або контролюючих органів, нотаріус не втручається в правовідносини у примусовий чи владний спосіб, проте його роль у сфері охорони прав людини полягає в забезпеченні юридичної визначеності та легітимності правочинів, які мають значення як для приватних осіб, так і для юридичних суб'єктів, а відтак саме через нотаріальні дії держава гарантує захист інтересів слабших сторін правовідносин, зокрема фізичних осіб, забезпечуючи рівний доступ до правосуддя у ширшому розумінні. В результаті, інститут нотаріату доцільно розглядати як складову адміністративно-правового механізму охорони прав людини, що функціонує у межах публічного права на засадах законності, професіоналізму та соціальної відповідальності.

Таким чином, особливість публічно-правового статусу нотаріусу полягає у системному поєднанні незалежності в ухваленні рішень із зобов'язанням діяти в межах чинного законодавства, з додержанням присяги та етичних норм, що формує баланс автономії та підзвітності у публічно-правових відносинах, а наявність у нотаріату власного публічно-правового статусу свідчить про його включеність у загальну систему органів охорони прав людини, поруч із судами, органами юстиції, правоохоронними та правозахисними інституціями.

На підставі вищевказаного, можемо стверджувати, що публічно-правовий статус інституту нотаріату охоплює:

- інституційну природу нотаріату як поєднання державної і недержавної (приватної) форми організації, але з єдиною публічно-правовою функцією;
- делеговану компетенцію, що базується на нормах Конституції та спеціалізованого законодавства;
- організаційно-функціональну самостійність, що дозволяє нотаріату діяти як превентивний правозахисний механізм;
- процесуальну підзвітність та відповідальність, що обумовлює вимоги до професійної етики, законності та публічної довіри;
- включеність у систему органів публічної адміністрації, яка забезпечує реалізацію завдань державної правової політики позасудовими засобами.

Отже, публічно-правовий статус інституту нотаріату – це закріплене на законодавчому рівні системне юридичне положення нотаріату в структурі публічної влади, що визначає його функціональну роль як особливого інституту делегованої юрисдикції, наділеного повноваженнями здійснювати нотаріальні дії від імені держави з метою легітимації юридично значимих фактів, охорони прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, та гарантування правової визначеності в суспільстві.

Усе вищевикладене дає змогу зробити наступні висновки стосовно публічно-правового статусу інституту нотаріату та його місця серед інших суб'єктів охорони прав людини:

- інститут нотаріату в Україні є автономною та одночасно інтегрованою інституцією публічної влади, наділеною делегованими державними повноваженнями у сфері легалізації юридично значимих дій в механізмі превентивного правового захисту. Розкрито, що унікальність публічно-правового статусу нотаріату полягає в поєднанні приватного інституціонального устрою з публічним функціональним призначенням з

поєднанням функцій надання нотаріальних послуг та гарантування юридичної безпеки громадян;

- нотаріат виконує специфічну превентивну функцію, фіксуючи, посвідчуючи та верифікуючи правові факти і дії для запобігання виникненню правових конфліктів та судових спорів, знижуючи навантаження на судову систему, та виступаючи суб'єктом первинної охорони прав до появи потенційного порушення;

- правовий статус можна визначити як юридично закріплене та соціально зумовлене положення суб'єкта в системі правовідносин, що характеризується наявністю комплексу суб'єктивних прав, свобод, юридичних обов'язків, гарантій їх реалізації та відповідальності;

- правовий статус це складне і багатокomпонентне явище, що формується на основі поєднання загальних, галузевих і спеціальних правових норм, які в сукупності визначають юридичне становище особи чи органу в тій чи іншій сфері правової дії, при цьому правовий статус виконує не лише регулятивну функцію, але й відображає рівень правового розвитку суспільства, міру інституціоналізації прав та обов'язків, а також механізми їх захисту. З урахуванням системного підходу, правовий статус постає як структурована система, де кожен елемент – від правосуб'єктності до принципів законності – має функціональне навантаження й взаємодіє з іншими елементами в межах правового поля;

- особливістю правового статусу є його багаторівнева структура, що складається з елементів, які відрізняються за рівнем узагальнення: від загального (універсального) статусу, притаманного кожному суб'єкту права, до спеціального, що характеризує індивіда або орган у межах конкретних правовідносин, адже цей статус динамічний, він змінюється відповідно до правового середовища, соціальної ролі суб'єкта та змісту функцій, які той виконує. Він може включати не лише юридичні права й обов'язки, а й законні інтереси, принципи гуманізму, справедливості, правопорядку та інші елементи, які мають як нормативне, так і аксіологічне значення. Саме

завдяки такій комплексності та гнучкості правовий статус виступає інструментом забезпечення правового регулювання, гарантією реалізації прав і свобод, а також механізмом юридичної відповідальності в демократичному суспільстві;

- публічно-правовий статус інституту нотаріату в правовій системі України є унікальним правовим явищем, що поєднує в собі елементи делегованої державної функції та професійної юридичної діяльності, яка здійснюється з дотриманням принципів законності, неупередженості та правової визначеності. Особливість нотаріату полягає в тому, що, не будучи органом державної влади, він діє від імені держави, виконує повноваження публічного характеру, результатом яких є посвідчення юридичних фактів та забезпечення правової сили документів, що свідчить про те, що нотаріус не лише фіксує правові дії, але й фактично здійснює превентивну охорону прав людини, запобігаючи виникненню правових спорів, правопорушень або зловживань. На відміну від класичних правоохоронних або контролюючих органів, нотаріус не втручається в правовідносини у примусовий чи владний спосіб, проте його роль у сфері охорони прав людини полягає в забезпеченні юридичної визначеності та легітимності правочинів, які мають значення як для приватних осіб, так і для юридичних суб'єктів, а відтак саме через нотаріальні дії держава гарантує захист інтересів слабших сторін правовідносин, зокрема фізичних осіб, забезпечуючи рівний доступ до правосуддя у ширшому розумінні. В результаті, інститут нотаріату доцільно розглядати як складову адміністративно-правового механізму охорони прав людини, що функціонує у межах публічного права на засадах законності, професіоналізму та соціальної відповідальності;

- особливість публічно-правового статусу нотаріусу полягає у системному поєднанні незалежності в ухваленні рішень із зобов'язанням діяти в межах чинного законодавства, з додержанням присяги та етичних норм, що формує баланс автономії та підзвітності у публічно-правових відносинах, а наявність у нотаріату власного публічно-правового статусу

свідчить про його включеність у загальну систему органів охорони прав людини, поруч із судами, органами юстиції, правоохоронними та правозахисними інституціями;

- публічно-правовий статус інституту нотаріату – це закріплене на законодавчому рівні системне юридичне положення нотаріату в структурі публічної влади, що визначає його функціональну роль як особливого інституту делегованої юрисдикції, наділеного повноваженнями здійснювати нотаріальні дії від імені держави з метою легітимації юридично значимих фактів, охорони прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, та гарантування правової визначеності в суспільстві.

- публічно-правовий статус інституту нотаріату охоплює: – інституційну природу нотаріату як поєднання державної і недержавної (приватної) форми організації, але з єдиною публічно-правовою функцією; – делеговану компетенцію, що базується на нормах Конституції та спеціалізованого законодавства; – організаційно-функціональну самостійність, що дозволяє нотаріату діяти як превентивний правозахисний механізм; – процесуальну підзвітність та відповідальність, що обумовлює вимоги до професійної етики, законності та публічної довіри; – включеність у систему органів публічної адміністрації, яка забезпечує реалізацію завдань державної правової політики позасудовими засобами.

2.2. Форми та методи організації інституту нотаріату в Україні

У загальнонауковому розумінні під формою (від. лат. forma) розуміють «контури, зовнішній вираз сутності». Форми діяльності публічної адміністрації – це зовнішнє вираження однорідних за своїм характером і правовою природою груп адміністративних дій суб'єктів публічної адміністрації, здійснене в рамках режиму законності та компетенції для

досягнення адміністративно-правової мети – публічного забезпечення прав і свобод людини і громадянина, нормального функціонування громадянського суспільства та держави [6, с. 132–133]. Форми адміністративної діяльності публічної адміністрації у сфері адміністративно-правової охорони є класичним виразом їхньої адміністративної діяльності щодо здійснення виконавчо-розпорядчої діяльності та надання адміністративних послуг з метою відновлення чи недопущення порушення прав, свобод або законних інтересів фізичних і юридичних осіб. При цьому суб'єкти публічної адміністрації можуть використовувати весь наявний арсенал форм адміністрування суспільних відносин публічною адміністрацією [116, с. 123–127].

Реалізація завдань та функцій відповідних органів у сфері організації та діяльності нотаріату, насамперед, здійснюється за допомогою певних форм адміністративно-правового регулювання. Форма адміністративно-правового регулювання нерозривно поєднана з управлінською діяльністю органів виконавчої влади. Відповідно, під формою адміністративно-правового регулювання організації та діяльності нотаріату К. Ф. Білько розуміє зовнішній прояв управлінської діяльності органів виконавчої влади у межах наданих їм повноважень, яка здійснюється з метою організації діяльності даного інституту. Це однорідні за своїм характером та правовою природою групи адміністративних дій, що мають зовнішнє вираження [24, с. 542–549].

С. Розсоха вважає, що форми адміністративної діяльності публічної адміністрації щодо видачі права на зайняття нотаріальною діяльністю в Україні - це зовнішній вияв адміністративних дій публічної адміністрації, що здійснюються в межах компетенції публічної адміністрації в площині адміністративно-правових відносин для реалізації видачі права на зайняття нотаріальною діяльністю з метою гарантування прав, свобод та законних інтересів [135, с. 242–248].

За характером і правовою природою форми діяльності суб'єктів публічної адміністрації поділяються на: 1) видання адміністративних актів: -

видання підзаконних нормативно-правових актів; - видання індивідуальних адміністративних актів; 2) укладення адміністративних договорів; 3) учинення інших юридично значущих адміністративних дій; 4) здійснення матеріально-технічних операцій [6, с. 132–133].

На наш погляд, адміністративні форми організації інституту нотаріату в Україні включають: – адміністративну нормотворчість та інституційно-правове регулювання; – укладення адміністративних договорів; – здійснення матеріально-технічних операцій та організаційних заходів (інформаційно-просвітницькі та навчальні заходи нотаріусів щодо охорони прав людини, звітні дані, адміністрування реєстру, наради тощо); – вчинення юридично значущих дій.

Адміністративно-правове регулювання організації та діяльності нотаріату здійснюється великим масивом нормативно-правових актів. При цьому, Закон України «Про нотаріат» є базовим актом забезпечення адміністративно-правового регулювання даної сфери, який конкретизується підзаконними нормативно-правовими актами, зокрема наказами Міністерства юстиції України. Правове забезпечення організації та діяльності нотаріату в Україні здійснюється нормативно-правовими актами – законами та підзаконними актами [24, с. 542–549].

Першочергово, К. Білько звертає увагу на видання правових актів, за допомогою яких здійснюється адміністративно-правове забезпечення організації та діяльності даного інституту. Йдеться про загальне та спеціальне законодавство, в тому числі адміністративно-правові акти. При цьому, важливо розрізняти особливості адміністративно-правового забезпечення діяльності нотаріату, як інституції та нотаріусів, як суб'єктів системи нотаріату, уповноважених державою на вчинення нотаріальних дій [24, с. 542–549].

Установлення норм права підзаконного характеру в процесі діяльності публічної адміністрації є адміністративною правотворчістю, яка здійснюється у формі видання органами та посадовими особами публічної

адміністрації актів неперсоніфікованого характеру. Зазначене викликано тим, що загальні норми і правила поведінки, сформульовані в законах, не в змозі охопити всіх аспектів, які потребують додаткового врегулювання нормами адміністративного права. Тому й виникає потреба в конкретизації та деталізації законодавчих норм щодо стадії їх застосування. За сферою застосування нормативні акти органів публічного управління поділяються на внутрішньо-організаційні та зовнішні [6, с. 132–133].

Індивідуальні адміністративні акти також є найбільш поширеним способом реалізації публічною адміністрацією владної компетенції щодо забезпечення завдань адміністративного права; сутність їх полягає в тому, що вони встановлюють, змінюють або припиняють конкретні адміністративні правовідносини та звернені до конкретних суб'єктів і об'єктів адміністративно-правового регулювання; їх дія припиняється після здійснення встановлених у них прав і обов'язків, тобто після одноразового їх застосування [6, с. 137–139].

Якщо організаційна форма організації інституту нотаріату в Україні представлена державним та приватним нотаріатом, то це становить підґрунтя для організації нотаріальної діяльності відповідно до правового режиму, статусу суб'єкта та джерел фінансування. Тому, видання нормативно-правових актів та індивідуальних рішень уповноваженими суб'єктами, зокрема Міністерством юстиції України, Вищою кваліфікаційною комісією нотаріату та Нотаріальною палатою України, як форма організації, забезпечує механізми правового регулювання, превенції правопорушень та гарантованого захисту прав людини.

Щодо наступної форми, нею є укладення адміністративних договорів. Під адміністративним договором вченими розуміється публічна угода двох чи більше суб'єктів адміністративного права, один з яких завжди є суб'єктом публічної адміністрації. Укладення адміністративних договорів має такі ознаки: 1) суб'єктивна – у ньому обов'язково бере участь суб'єкт публічної адміністрації; 2) предметна – його змістом є права та обов'язки сторін, що

впливають із владних управлінських функцій суб'єкта публічної адміністрації [6, с. 137–139]. Юридична природа адміністративного договору полягає в тому, що він є актом застосування норм права, в результаті чого реалізуються функції виконавчої влади за деякими винятками. Адміністративний договір є різновидом публічно-правового договору. У системі правових зв'язків він посідає проміжне місце між адміністративним актом (одностороннє волевиявлення державного органу влади) й договором приватноправового характеру. Виконавча влада для забезпечення своєї діяльності застосовує трудові та цивільно-правові договори. Адміністративний договір - це один із договорів, за допомогою якого державна адміністрація в особі її виконавчих органів здійснює управлінські функції. Метою адміністративних договорів здебільшого є реалізація публічних інтересів (договори у сфері управління державною власністю, договори, що забезпечують державні потреби), в той час як метою більшості приватноправових договорів виступає індивідуальний інтерес. Численні адміністративні договори мають комплексний характер і регулюються одночасно нормами декількох галузей права. Переконливим прикладом цього може слугувати інститут державної служби за контрактом, де порядок вступу на державну службу, її проходження, права й обов'язки службовців регулюють норми трудового й адміністративного права, а порядок, матеріальне стимулювання - норми адміністративного, трудового та фінансового права. Особливість адміністративних договорів полягає й у тому, що вони є договорами організаційного характеру, як і сама діяльність виконавчої влади. Для сторін адміністративного договору свобода вступати чи не вступати в договірні відносини не має характеру абсолютного принципу, що властиво приватному праву. Укладення адміністративного договору з боку державного органу є одночасно правом та обов'язком (предметна компетенція). Можливість на власний розсуд під час укладення адміністративних договорів обирати певний варіант поведінки є обмеженішою, ніж за укладення цивільних чи трудових договорів. Це

обумовлено імперативним характером адміністративно-правових норм. Правом контролювати виконання адміністративних договорів наділено органи виконавчої влади. Спірні питання, пов'язані з укладенням і виконанням адміністративних договорів, вирішують в адміністративному порядку або шляхом розгляду в судах. Для адміністративних договорів, як правило, передбачено їх письмову форму укладення [90, с. 107-113].

Як приклад укладення адміністративного договору є те, що 8 лютого 2018 року відбулося підписання Меморандуму про співробітництво між Нотаріальною палатою України та Міністерством юстиції України. Документом визначено основні напрями роботи та співпраці професійного самоврядування та Міністерства юстиції. Це і обговорення актуальних проблем у сфері нотаріату та державної реєстрації шляхом обміну інформацією, і безпосередня координація зусиль, спрямованих на реформування нотаріату, а також робота над вдосконаленням законодавства у цих сферах [109]. У 2019 році Національна асоціація адвокатів України уклала Меморандум про співробітництво з Нотаріальною палатою України. Документ укладено з метою активізації взаємодії та обміну інформацією між самоврядними організаціями двох юридичних професій, а також здійснення наукової діяльності та сприяння розвитку сімейного права, забезпечення ефективного захисту прав суб'єктів сімейних правовідносин. У рамках роботи даного Меморандуму із залученням членів Секції з сімейного права передбачалося: - участь у розробці проектів нормативно-правових актів у сфері сімейного права, пропозицій до них і чинного законодавства, спрямованого на оптимізацію захисту прав суб'єктів сімейних правовідносин; - спільна участь в наукових, дослідницьких та інших програмах і проектах, спрямованих на розвиток сімейного права; - спільна підготовка аналітичних та методичних матеріалів, збір та узагальнення практики право реалізації і правозастосування у сфері сімейного права (дайджести судової практики, консолідованих правових позицій Верховного Суду України та рішень ЄСПЛ) [93].

На наш погляд, укладення адміністративних договорів (меморандумів, угод про співпрацю між органами нотаріального самоврядування, органами юстиції, правоохоронними структурами, органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями тощо) спрямовано для об'єднання ресурсів та координації дій щодо охорони прав і свобод особи.

Також правовою формою адміністративно-правового регулювання суспільних відносин є вчинення інших юридично значущих адміністративних дій. До них належать такі дії, які безпосередньо створюють нове юридичне положення, змінюють наявні правовідносини або стають необхідною умовою для настання зазначених правових наслідків – незалежно від того, були вони спрямовані на ці наслідки чи ні. Прикладом таких дій можуть бути реєстрація, документування, прийняття присяги, примусове виконання міліцією адміністративних стягнень, застосування примусових заходів без попереднього видання таких актів. У цілому вчинення інших юридично значущих адміністративних дій характеризується такими особливостями: не містить владних приписів, не вирішує питання за змістом. Аналогічні особливості притаманні і для таких юридично значущих адміністративних дій, як «прийняття присяги» та «примусове виконання адміністративних актів» [6, с. 137–139].

Слід вказати, що вчинення інших юридично значущих адміністративних дій постійно трансформується, наприклад на стадії розробки натеper перебуває запровадження штучного інтелекту у сферу нотаріального процесу, зокрема електронної форми нотаріату (на зразок електронного суду) в Україні як інформаційної технології зі штучного інтелекту. Вже на часі в Україні законодавчо закріпити електронний документообіг; зменшити кількість паперових документів, які особа подає для вчинення нотаріальної дії; автоматизацію низки процесів у процесуальній діяльності нотаріуса тощо. Запровадження різних видів (форм) штучного інтелекту в нотаріальний процес стане вирішенням деяких проблем у сфері охорони та захисту прав громадян, де існує різниця між

поточною та бажаною ситуацією, а не просто самоціллю. Це питання часу. Разом із тим таке запровадження через призму механізму охорони та захисту прав та свобод людини і громадянина повинно бути адаптованим до суспільних відносин, які виникають та існують, не порушувати конституційні права та свободи людини і громадянина в Україні, мати законодавче підґрунтя тощо. Штучний інтелект – майбутнє нотаріального процесу, він змінить філософію та правову природу вчинення ряду нотаріальних проваджень, адаптує нотаріальний процес під розвиток суспільних відносин, але з дотриманням морально-етичних принципів та правил його використання, визначених на національному та міжнародному рівнях, а також законодавчим закріпленням його змісту, мети, завдань, меж, порядку та способів дії та взаємодії, відповідальності тощо. Наголосимо, що норми права в частині використання штучного інтелекту повинні відповідати принципу юридичної визначеності та принципу верховенства права, закріпленим в Конституції України. Людина повинна контролювати використання штучного інтелекту та нести відповідальність [68, с. 13–18].

Вчинення юридично значущих дій як форма діяльності інституту нотаріату у сфері охорони прав та свобод людини одночасно є індивідуальним актом управління (у межах делегованих повноважень) та засобом запобігання правопорушенням як превентивної функції захисту прав та свобод людини. Юридично значущі дії нотаріуса (посвідчення договорів, довіреностей, заяв, фактів тощо) створюють належні правові умови для волевиявлення особи, що є суттєвим елементом механізму охорони її прав у демократичній правовій державі. Юридично значущі дії нотаріуса мають адміністративно-правове значення в аспекті процедурності, формалізації та офіційності в межах спеціального правового статусу нотаріуса та дотримання встановленої процедури під контролем уповноважених органів державної влади. Вчинення юридично значущих дій слід визначати як форму діяльності інституту нотаріату у сфері охорони прав людини, що є елементом делегованого публічного адміністрування з поєднанням приватно-правових

потреб та публічно-правових гарантій, та виражає інституційну здатність нотаріату діяти в межах адміністративно-правового режиму з метою забезпечення публічного інтересу через правове підтвердження, легалізацію, засвідчення юридичних фактів, які безпосередньо впливають на реалізацію та захист прав і свобод особи.

Іншою групою форм адміністративно-правового регулювання організації та діяльності нотаріату є неправові. До них належать різного роду організаційні дії та матеріально-технічне забезпечення нотаріальної діяльності. Ці форми передбачені нормативно-правовими актами, використовуються постійно та систематично з метою забезпечення якісного виконання нотаріусами покладених на них завдань [24, с. 542–549]. Під здійсненням матеріально-технічних операцій мається на увазі забезпечення публічною адміністрацією збирання, зберігання й оброблення інформації, використання технічних засобів, створення матеріально-технічних умов праці тощо. Вони в системі форм адміністративного діяльності суб'єктів публічної адміністрації виконують допоміжну роль [6, с. 137–139].

До організаційних дій у сфері нотаріату належать проведення навчань за професійними програмами підвищення кваліфікації та за програмами тематичних короткострокових семінарів видання методичної літератури; організація та проведення гарячих ліній з питань діяльності нотаріату; інформування населення про роботу установ нотаріату; створення електронних баз даних, зокрема, Єдиного реєстру нотаріусів; Єдиного реєстру спеціальних бланків нотаріальних документів; Державного реєстру обтяжень рухомого майна; Спадкового реєстру; Єдиного реєстру довіреностей; Державного реєстру речових прав на нерухоме майно та ін. [24, с. 542–549].

Змістом матеріально-технічних дій у сфері організації та діяльності нотаріату є забезпечення нотаріусів всіма необхідними ресурсами для здійснення професійної діяльності. Зокрема, комп'ютерною технікою, роботою електронних баз даних; канцелярією, необхідною для належного

ведення нотаріально-го діловодства та ін. При цьому, матеріально-технічне забезпечення державних нотаріусів, як працівників державних нотаріальних контор, здійснюється за рахунок державного бюджету, тоді як приватні нотаріуси фінансують свою діяльність самостійно [24, с. 542–549].

Отже, здійснення матеріально-технічних операцій та організація просвітницьких заходів є невід’ємною формою діяльності інституту нотаріату для якісного матеріально-технічного, інформаційного та кадрового забезпечення, спрямованого на належне функціонування нотаріальної системи.

Далі слід проаналізувати методи організації нотаріату. З позиції теоретиків, методи адміністративної діяльності публічної адміністрації – це способи, прийоми цілеспрямованого впливу норм адміністративного права на поведінку учасників адміністративно-правових відносин із метою публічного забезпечення прав і свобод людини та громадянина, нормального функціонування громадянського суспільства та держави [24, с. 542-549].

Методи адміністративно-правового регулювання організації та діяльності нотаріату у своїй сукупності є способами реалізації органами виконавчої влади своїх владно-розпорядчих повноважень, спрямованих на належне та ефективне функціонування системи нотаріату, які здійснюються у відповідних формах [24, с. 542–549].

Основними методами адміністративного права є заохочення, переконання і примус [6, с. 143–149]. На наш погляд, до методів організації інституту нотаріату в Україні слід віднести: – адміністративний примус (позбавлення права на зайняття нотаріальною діяльністю, юридична відповідальність тощо); – заохочення (можливості для самостійної організації нотаріальної діяльності; нагородження нотаріусів тощо); – переконання (професійно-етичне орієнтування; інформаційне забезпечення; участь у професійному самоврядуванні; система підвищення кваліфікації; формування правової культури через взаємодію тощо); – метод контролю.

Розкриємо детальніше кожен з них. Сутність заохочення полягає в тому, що воно стимулює учасників адміністративно-правових відносин на належну поведінку: заохочення призначено для стимулювання активної діяльності суб'єктів адміністративного права, формування правомірної поведінки, зміцнення засад справедливості та дисципліни в адміністративно-правовому регулюванні. Підставами для заохочення є зазначені в нормах права дії, поведінка, які стимулюються державою з метою досягнення конкретних успіхів в економічній, соціально-культурній, оборонній та інших сферах життєдіяльності. Заохочення сприяє розвитку успішності не тільки в тих, щодо кого його застосовано, а й має значення стимулу для інших осіб, спонукає їх добросовісно ставитися до публічних обов'язків, сприяє розвитку правосвідомості громадян. Зміст заохочення складають заходи морального (подяка, почесна грамота, медаль, орден тощо), матеріального (премія, цінний подарунок тощо) і морально-матеріального (заслужений юрист України, лауреат, премія тощо) характеру [6, с. 143–149].

Прикладом використання методу заохочення є те, що у 2018 році з нагоди професійного свята – Дня нотаріату, а також 25-річчя прийняття Закону України «Про нотаріат», найкращі нотаріуси традиційно отримали дипломи, подяки та грамоти від Нотаріальної палати України та Міністерства юстиції України. Згідно наказів Міністра юстиції України нотаріусів нагороджено: – подяками Міністерства юстиції України; – почесними грамотами Міністерства юстиції України. Окрім того, з нагоди професійного свята Дня нотаріату України та відзначення 25-річчя Закону України «Про нотаріат» нотаріусів нагороджено: – Подяками Нотаріальної палати України за вагомий внесок у розвиток українського нотаріату, високий професіоналізм, громадську активність, авторитет серед нотаріальної спільноти; – Подяками президента Нотаріальної палати України за значний особистий внесок у розвиток нотаріату, активну участь у професійному самоврядуванні нотаріусів, сумлінне ставлення до виконання громадянських обов'язків, професійну компетентність; – Подяками президента Нотаріальної

палати України за активну участь у спортивних змаганнях, вагомий внесок у зміцнення міжнародного авторитету нотаріату України; – Почесними грамотами Нотаріальної палати України за високі досягнення та сумлінне виконання обов'язків, пов'язаних із реалізацією завдань професійного самоврядування у сфері нотаріату, ініціативність, високу громадську активність; – Почесними грамотами президента Нотаріальної палати України за вагомий особистий внесок у забезпечення розвитку нотаріату України, ефективну реалізацію завдань професійного самоврядування, компетентність, ініціативність, активну громадську позицію; – Почесними грамотами президента Нотаріальної палати України за високі досягнення у спортивних змаганнях, за сміливість, оптимізм, завзятість в досягненні мети, за волю до перемоги, зміцнення міжнародного авторитету нотаріату України. Також нагороджено дипломами переможці та лауреати всеукраїнського конкурсу «Кращий нотаріус року» у номінаціях «Професіонал в сфері нотаріату», «Опора і авторитет для нотаріальної спільноти», «Майбутнє нотаріату», «Нотаріус-науковець», «Легенда нотаріату України», «Кращий керівник» [101]. У 2024 році у Вінниці до Дня нотаріату нагородили нотаріусів та працівників сфери нотаріату, які щоденно роблять значний внесок у зміцнення правової системи України, гідно зустрічають виклики часу і виправдовують довіру й повагу громадян. Начальник відділу з питань нотаріату у Вінницькій області вручила відомчі відзнаки [94].

Наступним методом є переконання, за допомогою якого стимулюється належна поведінка учасників адміністративно-правових відносин. Переконання виявляється у використанні різних роз'яснювальних, виховних, організаційних заходів для формування волі суб'єктів адміністративного права або її корекції. Тим самим особи добровільно підпорядковуються юридичним приписам і свідомо беруть участь в їх виконанні. Для переконання характерним є таке: воно використовується постійно і стосовно всіх осіб, що перебувають у зоні впливу суб'єктів публічної адміністрації; забезпечують добровільне виконання правових норм, законних вказівок,

приписів публічної адміністрації; зрештою виховує правові переконання об'єктів публічного управління та «звичку» свідомо дотримуватись правових норм. Переконання – це процес послідовно здійснюваних дій, який включає такі елементи: оволодіння увагою; навіювання; вплив на свідомість; управління емоціями; формування інтересу. До первинних його засобів належать навчання, пропаганда, агітація, роз'яснення, обмін досвідом [6, с. 143–149].

Одним із прикладів інституційної реалізації на практиці методу переконання, є створення у 2021 році Нотаріальною палатою України Центру медіації – з метою об'єднання нотаріусів, які практикують у сфері медіації, захисту їх прав та професійних інтересів; підготовки пропозицій, висновків та обґрунтувань до проектів законів та інших нормативно-правових актів; впровадження та розвитку альтернативних способів вирішення спорів; проведення навчання з медіації; створення єдиної практики медіації в нотаріаті; додаткового закріплення за нотаріатом України статусу інституту попереджувального правосуддя [100]. Той же Центр медіації Нотаріальної палати України та ГО «Асоціація сімейних медіаторів України» уклали Меморандум про співпрацю. Мета співпраці – розвиток практики надання послуг з сімейної медіації, формування професійних правил та стандартів медіації, сприяння поширенню в Україні медіації, підвищення ролі та авторитету сімейної медіації в суспільстві. В планах спільної діяльності: – проведення спільних заходів із підвищення професійного рівня медіаторів; – взаємодія у напрямку формування практики сімейної медіації через співпрацю медіаторів; – проведення спільної роботи з питань підвищення обізнаності населення щодо можливості врегулювання сімейних конфліктів за допомогою медіації та багато інших заходів [161].

Як один з основних методів адміністративної діяльності, переконання не завжди є достатньо ефективним заходом. Тому держава, охороняючи права, свободи та законні інтереси фізичних і юридичних осіб, уповноважує публічну адміністрацію застосовувати примус до тих із них, які не

піддаються впливу переконання [6, с. 143–150]. Україна розвивається як правова держава та ставить за мету впровадження верховенства права, тому особливої актуальності набувають питання правової відповідальності нотаріуса. І в цьому ракурсі, адміністративна відповідальність нотаріуса, як вид правової, потребує детального розгляду через призму проблем у сфері адміністративно-правового регулювання нотаріальної діяльності в Україні [104, с. 29–30].

Відповідно до призначення заходи адміністративного примусу поділяються на три групи: адміністративно-запобіжні заходи; адміністративні стягнення. У низці випадків метою застосування адміністративно-запобіжних заходів є не попередження вчинення протиправних діянь з боку певних осіб, а недопущення тих чи інших видів правопорушень, тобто попередження правопорушень як основна мета адміністративно-запобіжних заходів має два прояви: попередження правопорушень з боку конкретних суб'єктів і недопущення певних видів правопорушень. Адміністративно-запобіжні заходи – це комплекс заходів впливу морального, фізичного, організаційного та іншого характеру, які дозволяють виявляти і не допускати правопорушення, забезпечувати правопорядок за різних обставин [6, с. 143–150]. Заходи адміністративного припинення мають за мету своєчасне реагування на ті чи інші антигромадські діяння, припинення, переривання протиправної поведінки і тим самим – недопущення настання її шкідливих наслідків. Вони спрямовані на примусове переривання (припинення) діянь, які мають ознаки адміністративного правопорушення, а в окремих випадках – і кримінально-правовий характер, недопущення шкідливих наслідків протиправної поведінки, забезпечення провадження в справі про адміністративне правопорушення і притягнення винних до адміністративної, а у виняткових випадках – до кримінальної відповідальності. Залежно від різних критеріїв заходи адміністративного припинення в діяльності публічної адміністрації поділяються: залежно від мети застосування – на самостійні (оперативні) та

допоміжні (забезпечувальні); за характером правоохоронного впливу – на особистісні, організаційні та майнові; за формою процесуального вираження – на усні, письмові та виражені в певних матеріально-технічних діях; за характером застосування – на заходи загального і спеціального призначення. Фактичними підставами застосування правоохоронними органами заходів адміністративного припинення є конкретна протиправна ситуація, яку в майбутньому може бути визнано адміністративним проступком, злочином або об'єктивно протиправним діянням душевнохворого чи малолітнього. В усіх випадках застосування заходів адміністративного припинення мова може йти лише про підозру у вчиненні правопорушення, тому що визнання діяння тим чи іншим видом правопорушення пов'язане зі спеціальною процедурою розгляду справи і прийняттям відповідного рішення [6, с. 143–150].

Адміністративні стягнення становлять третю складову адміністративного примусу [6, с. 143–150]. Адміністративна відповідальність реалізується шляхом застосування до винних осіб адміністративних стягнень, тобто у своїй сукупності вони й складають систему заходів адміністративної відповідальності. Суспільство, громадяни мають усвідомлювати, що будь-яке порушення норм права не залишається безкарним, чи хоча б без реагування певного юрисдикційного органу на викриття тих чи інших протиправних дій [81, с. 76; 2, с. 146-151]. Адміністративне стягнення зазвичай знаходить свій прояв у моральному чи матеріальному впливі на правопорушника. Окремі види стягнень можуть одночасно поєднувати в собі моральне засудження, матеріальний вплив і тимчасове обмеження прав правопорушника [2, с. 146-151].

КУпАП надає органам публічної адміністрації численні повноваження щодо здійснення такої адміністративно-юрисдикційної діяльності: по-перше, складати протоколи про адміністративні правопорушення (ст. 255); по-друге, розглядати справи в квазісудовому порядку за деякими з них (глава 17); по-третє, здійснювати адміністративне провадження щодо виконання

адміністративних стягнень (розділ V). У процесі розгляду справ про адміністративні правопорушення посадові особи публічної адміністрації накладають на винних адміністративні стягнення, що є особливим видом адміністративного примусу. Адміністративні стягнення відрізняються від двох інших видів заходів примусу способом забезпечення правопорядку, відмінностями нормативної регламентації, метою, фактичними підставами, правовими наслідками та процесуальними особливостями застосування [6, с. 143–150; 38].

Якщо звернутися до спеціального Закону України «Про нотаріат», особи, винні в порушенні нотаріальної таємниці, несуть відповідальність у порядку, встановленому законом. Подання нотаріусом у встановленому порядку та у випадках, передбачених Законом України "Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення", інформації до центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, та держателю Єдиного державного реєстра юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань не є порушенням нотаріальної таємниці. Нотаріус не несе дисциплінарної, адміністративної, цивільно-правової та кримінальної відповідальності за подання до центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, інформації про фінансову операцію або держателю Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань інформації про кінцевого бенефіціарного власника або структуру власності юридичної особи, навіть якщо такими діями завдано шкоди юридичним або фізичним особам, а також за інші дії, якщо нотаріус діяв у

межах Закону України "Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення" [125].

Усе вищевикладене дозволяє зробити наступні висновки щодо форм та методів організації інституту нотаріату в Україні:

- адміністративні форми організації інституту нотаріату в Україні включають: – адміністративну нормотворчість та інституційно-правове регулювання; – укладення адміністративних договорів; – здійснення матеріально-технічних операцій та організаційних заходів (інформаційно-просвітницькі та навчальні заходи нотаріусів щодо охорони прав людини, звітні дані, адміністрування реєстру, наради тощо); – вчинення юридично значущих дій;

- організаційна форма організації інституту нотаріату в Україні представлена державним та приватним нотаріатом, що становить підґрунтя для організації нотаріальної діяльності відповідно до правового режиму, статусу суб'єкта та джерел фінансування;

- видання нормативно-правових актів та індивідуальних рішень уповноваженими суб'єктами, зокрема Міністерством юстиції України, Вищою кваліфікаційною комісією нотаріату та Нотаріальною палатою України, як форма організації, забезпечує механізми правового регулювання, превенції правопорушень та гарантованого захисту прав людини;

- укладення адміністративних договорів (меморандумів, угод про співпрацю між органами нотаріального самоврядування, органами юстиції, правоохоронними структурами, органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями тощо) спрямовано для об'єднання ресурсів та координації дій щодо охорони прав і свобод особи;

- здійснення матеріально-технічних операцій та організація просвітницьких заходів є невід'ємною формою діяльності інституту нотаріату для якісного матеріально-технічного, інформаційного та кадрового

забезпечення, спрямованого на належне функціонування нотаріальної системи;

– вчинення юридично значущих дій як форма діяльності інституту нотаріату у сфері охорони прав та свобод людини одночасно є індивідуальним актом управління (у межах делегованих повноважень) та засобом запобігання правопорушенням як превентивної функції захисту прав та свобод людини. Юридично значущі дії нотаріуса (посвідчення договорів, довіреностей, заяв, фактів тощо) створюють належні правові умови для волевиявлення особи, що є суттєвим елементом механізму охорони її прав у демократичній правовій державі. Юридично значущі дії нотаріуса мають адміністративно-правове значення в аспекті процедурності, формалізації та офіційності в межах спеціального правового статусу нотаріуса та дотримання встановленої процедури під контролем уповноважених органів державної влади. Вчинення юридично значущих дій слід визначати як форму діяльності інституту нотаріату у сфері охорони прав людини, що є елементом делегованого публічного адміністрування з поєднанням приватно-правових потреб та публічно-правових гарантій, та виражає інституційну здатність нотаріату діяти в межах адміністративно-правового режиму з метою забезпечення публічного інтересу через правове підтвердження, легалізацію, засвідчення юридичних фактів, які безпосередньо впливають на реалізацію та захист прав і свобод особи;

– до методів організації інституту нотаріату в Україні слід віднести: – адміністративний примус (позбавлення права на зайняття нотаріальною діяльністю, юридична відповідальність тощо); – заохочення (можливості для самостійної організації нотаріальної діяльності; нагородження нотаріусів тощо); – переконання (професійно-етичне орієнтування; інформаційне забезпечення; участь у професійному самоврядуванні; система підвищення кваліфікації; формування правової культури через взаємодію тощо); – метод контролю.

2.3. Взаємодія інституту нотаріату з іншими суб'єктами охорони прав людини в Україні

Функціонування українського нотаріату в мінливих умовах нашого сьогодення зумовлює об'єктивну необхідність пошуку шляхів для його розвитку та вдосконалення. Глобальні соціально-економічні перетворення, розширення цивільного обігу диктують нові правила, за яких інститут нотаріату набуває особливого значення та стає невід'ємним елементом правоохоронної системи кожної демократичної і правової держави. За таких обставин національні нотаріати потребують якісного та ефективного адміністративно-правового регулювання, а також визначення чітких засад їх взаємодії з державними органами. Водночас, зважаючи на процес затяжного реформування нотаріату в Україні, виникає необхідність пошуку швидких та оптимальних рішень для забезпечення його сталого розвитку. Зокрема, особливої уваги потребує проблематика взаємин інституту нотаріату з іншими суб'єктами охорони прав людини в Україні [137, с. 173].

Взаємодію вчені розглядають як широкий загальний термін, що позначає таку сумісну дію кількох об'єктів або суб'єктів, при якій результат дії одного з них впливає на інші. Категорія «взаємодія» охоплює всі види соціальних процесів і людської діяльності (працю, пізнання, спілкування, виховання, навчання тощо), вказуючи на взаємний зв'язок соціальних явищ як на рівні суспільства в цілому, так і на рівні функціонування його окремих груп та індивідів [8, с. 15-19].

Істотними ознаками організації взаємодії є визначення кількісних і якісних характеристик суб'єктів взаємодії, внутрішня погодженість їхніх функцій і дій, всебічне забезпечення спільного використання сил і засобів, адекватність використання методів і форм діяльності в інтересах ефективного і раціонального вирішення завдань. Основними вимогами для необхідного

рівня організації взаємодії, є: надійність і раціональність взаємодії; ефективність; чіткість і оперативність дій; об'єднання єдиноначальності керівника з ініціативою виконавця; збереження організаційної структури взаємодіючих суб'єктів [112, с. 338-344]. М. В. Туленков підкреслив, що хоча соціальна взаємодія і соціальна дія – процеси, схожі за змістом і характером, проте механізм їх протікання різний. У соціальній дії бере участь один індивід, а в соціальній взаємодії щонайменше двоє індивідів. Соціальна взаємодія відбувається там і тоді, де і коли хоча б двоє індивідів взаємно впливають один на одного, оскільки поза межами даної взаємодії людські дії виступають не як суспільні (соціальні), а як індивідуальні (особисті) дії. Звідси випливає, що соціальна взаємодія – це двоспрямований процес обміну соціальними діями між двома чи більше індивідами, а соціальна дія – односпрямований процес. Тобто взаємодія – двоспрямоване контактне чи безконтактне зіткнення двох факторів, що містять у собі очікування зворотної реакції. Отже, ключовою ознакою соціальної взаємодії є зворотний зв'язок. Причому соціальна дія індивіда може бути як спрямованою, так і не спрямованою на іншого індивіда. Однак тільки та соціальна дія, що спрямована на іншу людину (а не на фізичний об'єкт), а також викликає в неї зворотну реакцію, може бути кваліфікована як соціальна взаємодія. Одна з форм цієї взаємодії – приєднання до точки зору іншої людини (чи групи людей), а в підсумку – намагання стати такою, як і вона (чи вони) [153, с. 38].

В. Г. Тищенко під взаємодією органів нотаріату та органів виконавчої влади розуміє законодавчо закріплені способи співробітництва, які забезпечують здійснення спільних повноважень з метою виконання як загальних так і окремих функцій [150, с. 158-169].

На наш погляд, взаємодія інституту нотаріату з іншими суб'єктами охорони прав людини в Україні – це системно організований, нормативно закріплений та функціонально узгоджений процес співпраці між нотаріальними органами та іншими державними та недержавними інституціями, уповноваженими на забезпечення, захист та відновлення прав

людини, який передбачає об'єднання діяльності, інформаційний обмін та спільне виконання правозастосовних функцій, що спрямовано на гарантування юридичної визначеності, правову безпеку, доступність правових процедур та недопущення порушень прав та свобод людини.

Взаємодія може здійснюватись на двох рівнях: спільної організації (планування) співпраці керівниками взаємодіючих сторін і безпосередньої реалізації (на рівні виконавців) [112, с. 338-344]. Вчена В. Г. Тищенко виділяє такі форми взаємодії вказаних суб'єктів: обмін інформацією; спільний контроль за дотриманням громадянами України, іноземцями та особами без громадянства вимог законодавства України з питань здійснення та отримання послуг нотаріуса; проведення спільних заходів; проведення спільних навчань із питань здійснення нотаріальної діяльності [150, с. 158-169].

Форми взаємодії нотаріату з іншими суб'єктами охорони прав людини в Україні слід класифікувати за критеріями функціонального змісту, тому виділяються наступні:

1) інформаційна взаємодія як базова форма співпраці, що полягає у: двосторонньому обміні інформацією; запитах між нотаріусами та органами державної влади; веденні спільних реєстрів та електронних систем (наприклад, спадковий реєстр).

2) організаційна взаємодія передбачає спільну діяльність щодо: координаційних нарад, робочих груп, дорадчих органів; формування кадрової політики; інших заходів та дій організаційного характеру;

3) функціональна взаємодія спрямована на реалізацію суміжних повноважень, зокрема: виконання нотаріусами функцій, що стосуються захисту майнових та особистих прав осіб; участь у забезпеченні виконання судових рішень, засвідчення юридичних фактів, що мають значення для захисту прав; спільне забезпечення доступу до правової допомоги;

4) контрольна взаємодія реалізується через: спільний моніторинг дотримання прав людини; участь нотаріальних органів у виконанні контрольних функцій органів юстиції, прокуратури, правоохоронців;

виявлення та попередження правопорушень, пов'язаних з піддробкою документів, шахрайством, маніпулюванням правами власності;

5) освітньо-професійна взаємодія спрямована на: проведення спільних тренінгів, семінарів, навчальних програм, присвячених правам людини, етичним принципам; участь у професійній підготовці та перепідготовці нотаріусів за участю органів державної влади та міжнародних правозахисних інституцій; обмін практиками, розробку спільних посібників, методичних рекомендацій тощо.

Проаналізуємо та наведемо приклади кожної з видів взаємодії. Інформаційна взаємодія є базовою формою співпраці та полягає у: двосторонньому обміні інформацією; запитах між нотаріусами та органами державної влади; веденні спільних реєстрів та електронних систем (наприклад, спадковий реєстр). Найперше в цій сфері слід виділити Єдину державну електронну систему е-нотаріату (далі - Система е-нотаріату) – це взаємозв'язана сукупність інформаційно-комунікаційних, інформаційних систем, які діють як єдине ціле та у взаємодії з іншими інформаційними та інформаційно-комунікаційними системами призначені для автоматизації нотаріальної діяльності, зокрема збирання, накопичення, обробки, збереження, захисту, пошуку, обліку та використання відомостей щодо нотаріальної діяльності та забезпечення усіх видів електронної інформаційної взаємодії (обміну) згідно із законодавством, внесення інформації до єдиних та державних реєстрів, що функціонують у системі Мін'юсту та є складовими Системи е-нотаріату, формування нотаріального/прирівняного до нотаріально посвідченого документа з електронним ідентифікатором, а також для забезпечення доступу фізичних та юридичних осіб до відомостей про нотаріальні/прирівняні до нотаріальних дій з урахуванням вимог щодо збереження нотаріальної таємниці [114].

Електронна інформаційна взаємодія між Системою е-нотаріату та іншими інформаційно-комунікаційними системами (реєстрами, кадастрами, базами даних тощо) державних органів та установ здійснюється засобами

системи електронної взаємодії державних електронних інформаційних ресурсів “Трембіта” з дотриманням вимог Законів України “Про електронні довірчі послуги”, “Про захист персональних даних”, “Про публічні електронні реєстри”, “Про електронні документи та електронний документообіг”, “Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах”. Обсяг та структура даних, якими обмінюються суб’єкти електронної взаємодії через програмні інтерфейси електронних інформаційних ресурсів (сервіси), визначаються договорами про інформаційну взаємодію, укладеними відповідно до Порядку електронної (технічної та інформаційної) взаємодії. Система е-нотаріату з метою забезпечення вчинення нотаріальних дій, надання публічних (електронних публічних) послуг та здійснення повноважень відповідно до покладених на державні органи завдань забезпечує електронну інформаційну взаємодію з: єдиними та державними реєстрами, інформаційно-комунікаційними системами, держателем яких є Мін’юст, які не є складовими Системи е-нотаріату, у порядку, встановленому Мін’юстом; іншими інформаційно-комунікаційними системами (реєстрами, кадастрами, базами даних тощо) державних органів та установ, у тому числі з Єдиним державним демографічним реєстром та Державним реєстром фізичних осіб - платників податків, на підставі спільних рішень Мін’юсту та відповідного державного органу (протоколів) або договорів про інформаційну взаємодію [114].

Згідно Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, інформацію про реєстраційний номер облікової картки платника податків, отриманий від фізичної особи, нотаріус перевіряє за відомостями Державного реєстру фізичних осіб — платників податків шляхом електронної інформаційної взаємодії з використанням засобів системи електронної взаємодії державних електронних інформаційних ресурсів «Трембіта» [122]. Система електронної взаємодії державних електронних інформаційних ресурсів, також система інтеперабельності в Україні (система "Трембіта") – це сучасне організаційно-технічне рішення, яке

дозволяє будувати безпечні інформаційні міжвідомчі взаємодії органам державної влади, органам місцевого самоврядування та суб'єктам господарювання через інтернет шляхом обміну електронними повідомленнями між їх інформаційними системами. Система "Трембіта" є одним із ключових елементів інфраструктури надання електронних послуг громадянам та бізнесу, який забезпечує зручний уніфікований доступ до даних державних реєстрів. Основу системи "Трембіта" становить удосконалена естонська платформа обміну даними X-ROAD, яка є фундаментом естонського цифрового суспільства. Функціонування та експлуатація системи "Трембіта" визначається регламентом, що визначає організаційні та технічні умови забезпечення електронної інформаційної взаємодії. Характеристиками системи є: – децентралізована: "Трембіта" – це повністю розподілена відмовостійка система. Її використання не передбачає централізації даних і зміни їх власника; одержання доступу до даних державних реєстрів різними установами відповідно до заданих повноважень, що, своєю чергою, підвищує якість надання електронних публічних послуг громадянам та бізнесу; легке уніфіковане створення взаємодій між інформаційними системами завдяки використанню єдиного набору правил та форматів; стійкість до відмов унаслідок децентралізованого встановлення компонентів в учасників та обміну даними безпосередньо між учасниками, без проходження крізь проміжні вузли; високий рівень захищеності завдяки підписанню електронною печаткою та шифруванню всіх даних, що передаються, а також протоколюванню подій, контролю доступу до веб-сервісів і вжиттю заходів, спрямованих на протидію атакам типу "відмова в обслуговуванні" [140].

Система розвитку електронного нотаріату України дуже «чуттєво» реагує на події, що відбуваються на території нашої держави. Законодавство України встановлює основи використання цифрових технологій у нотаріальній діяльності з метою поліпшення ефективності, доступності та безпеки вчинення нотаріальних дій. Основна мета такого правового підходу

до Е-нотаріату – використовувати сучасні електронні засоби та цифрові інструменти для спрощення та автоматизації процесів, пов'язаних з нотаріальною діяльністю. І суттєвий прогрес у реалізації інформаційних технологій у нотаріаті був пов'язаний із Постановою КМУ «Деякі питання реалізації експериментального проєкту щодо поетапного запровадження Єдиної державної електронної системи Е-нотаріату» № 1444, яка набрала чинності 13 січня 2022 року [35; 179]. Завданням експериментального проєкту було створення та введення в експлуатацію Єдиної державної електронної системи Е-нотаріату з метою забезпечення автоматизації нотаріальної діяльності. Постанова КМУ № 1444 включала такі кроки щодо цифровізації нотаріату в Україні: 1) створення оновлених електронних реєстрів, зокрема: Спадкового реєстру, Єдиного реєстру довіреностей, Єдиного реєстру спеціальних бланків нотаріальних документів. Також планувалось створення та впровадження електронного робочого місця нотаріуса та Електронного реєстру нотаріальних дій. Останній буде являти собою єдиний державний реєстр, що функціонує у системі Міністерства юстиції України. Він би забезпечував реєстрацію та облік вчинених нотаріальних дій, а також зберігання, захист, пошук і перегляд відповідних відомостей; 2) модернізація Єдиного реєстру нотаріусів і створення та впровадження Електронного нотаріального архіву. Крім того, на цьому етапі планувалась модернізація електронного робочого місця нотаріуса та Електронного реєстру нотаріальних дій; 3) створення та впровадження електронного кабінету клієнта та введення в експлуатацію Єдиної державної електронної системи Е-нотаріату. Проте постанови від 21 грудня 2021 року № 1444 «Деякі питання реалізації експериментального проєкту щодо поетапного запровадження Єдиної державної електронної системи е-нотаріату» та від 1 липня 2022 року №745 «Про затвердження Правил формування та проведення перевірки нотаріального документа з електронним ідентифікатором» втратили чинність у зв'язку із набранням чинності Постанови КМУ від 29 грудня 2023 року «Про деякі питання

функціонування Єдиної державної електронної системи Е-нотаріату» [36; 179].

Також, згідно Закону України «Про нотаріат», довідки про вчинені нотаріальні дії та інші документи надаються нотаріусом протягом десяти робочих днів на обґрунтовану письмову вимогу суду, прокуратури, органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування у зв'язку з кримінальним провадженням, цивільними, господарськими, адміністративними справами, справами про адміністративні правопорушення, що знаходяться у провадженні цих органів, з обов'язковим зазначенням номера справи та прикладенням гербової печатки відповідного органу, а також на обґрунтовану письмову вимогу державного виконавця, приватного виконавця за виконавчим провадженням з обов'язковим зазначенням номера виконавчого провадження та реквізитів виконавчого документа, на підставі якого здійснюється виконавче провадження, Національному агентству з питань запобігання корупції - на його письмовий запит, здійснений з метою виконання повноважень, визначених Законом України "Про запобігання корупції", Антимонопольному комітету України, його територіальному відділенню - на їхню обґрунтовану письмову вимогу, направлену у зв'язку з розглядом справи про порушення законодавства про захист економічної конкуренції, у встановлений органом Антимонопольного комітету України, головою його територіального відділення строк. Також Нотаріус на письмовий запит податкових органів, державного виконавця, приватного виконавця, Національного агентства з питань запобігання корупції надає інформацію про вступ фізичної особи у права спадкоємця з обов'язковим зазначенням повних даних про таку особу та даних про майно, отримане за правом успадкування [125].

Загалом, інформаційна взаємодія інституту нотаріату з іншими суб'єктами охорони прав людини в Україні є адміністративним інструментом інтеграції нотаріального інституту в загальнодержавну систему електронного врядування через різні форми та методи стандартизованого інформаційного

обміну як складової функціонування нотаріальної діяльності у сфері захисту прав громадян.

Щодо організаційної взаємодії, то вчена В. Тищенко вказує, що організаційна взаємодія органів нотаріату з органами виконавчої влади – це різновид взаємодії, яка є комплексним і взаємним зв'язком елементів організаційної системи, яка проявляється у їх спільних функціях, та її структури управління при їх одночасних та узгоджених взаємовідносинах із зовнішнім середовищем. Тобто, це взаємовигідні та взаємоузгоджені (за цілями, часом, місцем, ресурсами тощо) дії нотаріату та органів виконавчої влади як елементів публічної служби України, що спрямовані на влаштування та упорядкування їх роботи [150, с. 158-169]. До організаційних дій відносять: розробку програм, проведення нарад, контроль, роз'яснення певних заходів, вивчення та узагальнення досвіду роботи, підбір кадрів та інше [150, с. 158-169].

Одним із прикладом саме організаційної взаємодії є те, що для координації зусиль та спільної діяльності, Міністерство юстиції України та Нотаріальна палата України уклали Меморандум про співробітництво, метою якого є налагодження відкритого діалогу між Міністерством та НПУ у сфері нотаріату та державної реєстрації прав на нерухомість і бізнес шляхом консолідації зусиль сторін та співпраці у відповідних сферах. Задля досягнення мети Меморандуму Міністерство юстиції України та Нотаріальна палата України домовилися про співпрацю за такими напрямками: 1) обговорення актуальних проблем у сфері нотаріату та державної реєстрації прав на нерухомість і бізнес шляхом обміну інформацією, отриманою Міністерством та/або НПУ від нотаріусів; 2) координація спільних зусиль Сторін, спрямованих на реформування нотаріату у напрямках розробки та прийняття акта з питань регулювання поведінки нотаріуса – Кодексу професійної етики нотаріуса та кодифікованого нормативно-правового акта з питань регулювання діяльності нотаріуса та вчинення ним дій; розробки та впровадження «електронного нотаріату» та електронного реєстру вчинення

нотаріальних дій; адаптації та інтеграції нотаріату України до європейських та загальносвітових реалій сучасного правового світу; розробки та нормативного впровадження повноважень нотаріусів у сфері медіації як пріоритетного напрямку досудового захисту цивільних прав фізичних та юридичних осіб та розвитку правових інституцій України разом з фактичним щоденним практичним виконанням таких функцій об'єднання нотаріальних органів в єдиний нотаріат; 3) аналіз проблемних питань діючого законодавства у зазначених сферах, підготовка узгоджених пропозицій щодо попередження випадків можливих порушень. Міністерство юстиції України та Нотаріальна палата України проводять спільні заходи (робочі зустрічі, наради тощо) для обговорення питань, пов'язаних з реалізацією Меморандуму [91].

Якщо виділити інші види організаційної взаємодії, то згідно Закону України «Про нотаріат», уповноважені посадові особи органів місцевого самоврядування забезпечують збереження та архівування документів нотаріального діловодства та архіву, що стосуються нотаріальних дій відповідно до вимог, встановлених для нотаріусів. Уповноважені посадові особи органів місцевого самоврядування ведуть встановлену статистичну звітність та подають її до відповідних територіальних органів Міністерства юстиції України [125].

Загалом, організаційна взаємодія інституту нотаріату з іншими суб'єктами охорони прав людини в Україні має міжінституційний характер, що виявляється у скоординованих управлінських, кадрових, інформаційних та комунікаційних процесах спільного стратегічного планування, розробки програм, нормотворчих ініціатив, цифрової трансформації, впровадження стандартів етики для створення єдиного правового простору, в межах якого нотаріат виступає активним учасником системи публічного сервісу як частини ефективного правозахисного механізму держави.

Функціональна взаємодія нотаріату та органів виконавчої влади проявляється у взаємоузгодженій та взаємовигідній діяльності цих суб'єктів,

що здійснюється з метою належного виконання ними своїх функцій [150, с. 158-169]. Функціональна взаємодія спрямована на реалізацію суміжних повноважень, зокрема: виконання нотаріусами функцій, що стосуються захисту майнових та особистих прав осіб; участь у забезпеченні виконання судових рішень, засвідчення юридичних фактів, що мають значення для захисту прав; спільне забезпечення доступу до правової допомоги.

Наприклад, згідно Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, при перевірці цивільної правоздатності та дієздатності юридичної особи, перевірці повноважень представника юридичної особи, у разі наявності у нотаріуса сумнівів щодо поданих документів він може витребувати від цієї юридичної особи, органів державної податкової служби, інших органів, установ та фізичних осіб додаткові відомості або документи. Також у разі якщо подані документи права власності не містять усіх передбачених законодавством відомостей або в таких документах міститься суперечлива інформація, нотаріус може запитувати від відповідних суб'єктів (органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, які видавали такі документи) інформацію (довідки, копії документів тощо), необхідну для вчинення нотаріальної дії [122].

Також, нотаріус або в сільських населених пунктах - посадова особа органу місцевого самоврядування, уповноважена на вчинення нотаріальних дій, за місцем відкриття спадщини за заявою спадкоємців або за повідомленням фізичних та юридичних осіб, або на підставі рішення суду про оголошення фізичної особи померлою чи за своєю власною ініціативою вживає заходів до охорони спадкового майна, коли це потрібно в інтересах спадкоємців, відказоодержувачів, кредиторів або держави. Ці заходи вживаються ними безпосередньо або шляхом доручення нотаріусам чи посадовим особам органів місцевого самоврядування за місцезнаходженням майна. Для охорони спадкового майна нотаріуси та посадові особи органів

місцевого самоврядування провадять опис майна і передають його на зберігання спадкоємцям або іншим особам [125].

Особливістю інституту нотаріату в Україні в системі взаємодії громадянського суспільства та держави є органічне поєднання захисту приватних і публічних інтересів, не протиставляючи ці інтереси одне одному. Нотаріат виконує й попереджувальну функцію, що спрямована на захист інтересів зацікавлених громадян, і запобігає здійсненню правопорушень з обох сторін. Однак при цьому слід наголосити, що здійснення нотаріусом попереджувальної функції не потрібно порівнювати з функцією судових органів зі здійснення правосуддя. Тобто інститут нотаріату не має права здійснювати правосуддя і має чіткі відмінності від компетенцій органів судової системи. Нотаріус, як державний так і приватний, має право і мусить захищати права людини через надання їй незалежної юридичної допомоги на основі принципів справедливості, рівності та законності [110].

Міністерство юстиції України та територіальні органи юстиції, з позиції В. Тищенко, взаємодіють із нотаріатом на чотирьох етапах, перший з яких передбачає взаємодію, пов'язану з визначенням рівня професійної підготовленості осіб, які мають намір вперше або повторно займатися нотаріальною діяльністю. На даному етапі виникають правовідносини з головними територіальними управліннями юстиції та Вищою кваліфікаційною комісією нотаріату з приводу складання або перескладання кваліфікаційного іспиту. Крім того, відбувається взаємодія щодо питань, пов'язаних з діяльністю вказаної кваліфікаційної комісії. Другий етап взаємодії з органами юстиції – взаємодія, спрямована на організаційну підготовку нотаріальної діяльності. Призначений для співпраці щодо реєстрації приватної нотаріальної діяльності, сертифікації робочого місця або контори, виготовлення печатки приватного нотаріуса та ін. Третій етап передбачає взаємодію, що реалізується у ході безпосереднього здійснення нотаріальної діяльності, зокрема у питаннях: розпорядження, обліку та зберігання спеціальних бланків нотаріальних документів і документів

нотаріального діловодства; статистичної та бухгалтерської нотаріальної звітності; підвищення кваліфікації нотаріусів та ін. Четвертий етап – взаємодія при здійсненні державного контролю, а також притягнення винних осіб за вчинення правопорушень у сфері нотаріальної діяльності до юридичної відповідальності. Загальний контроль здійснюється планово, згідно із затвердженим графіком, або позапланово, якщо у такій перевірці вбачає необхідність Міністерство юстиції України чи головне територіальне управління юстиції [149, с. 10, 11, 14; 134, с. 159–165].

Взаємодія існує із органами державної податкової служби. У зв'язку з виникненням на практиці питань, пов'язаних із виконанням нотаріусами функцій податкових агентів під час посвідчення договорів про відчуження нерухомості. Сума податку самостійно сплачується сторонами (або однією стороною) договору до його нотаріального посвідчення через установи банків у сумі, визначеній податковим агентом. Таким чином, обов'язок щодо сплати податку законодавець покладає на сторону договору, а на податкового агента (нотаріуса) — обов'язок визначення відповідної суми, тобто нарахування податку, а також контроль за здійсненням сплати податку шляхом перевірки відповідного платіжного документа та вчинення дії щодо подання відповідної інформації податковому органу [62, с. 47-51].

Взаємодії нотаріусів із суб'єктами державного фінансового моніторингу, полягає в тому, що нотаріуси, які надають юридичні послуги, взаємодіють із суб'єктами державного фінансового моніторингу (Національний банк України, Міністерство фінансів України тощо) [62, с. 47-51].

Окремо увагу слід зосередити на взаємодії державних нотаріусів з органами юстиції – як державних службовців, та приватних нотаріусів – як самостійний суб'єкт правовідносин. Насамперед, даний зв'язок просліджується в тому, що на юстицію покладається обов'язок методичного забезпечення роботи нотаріату в цілому [150, с. 158-169].

Існує взаємодія інституту нотаріату з судовою системою щодо сприяння досягненню завдань правосуддя і запобігання виникненню судових спорів за допомогою попередження порушення цивільних прав і інтересів, забезпечення їхньої належної реалізації, тобто превентивна взаємодія. Нотаріат значно полегшує встановлення обставин справи в судовій процедурі, оскільки юридична чинність виданих нотаріусом документів надзвичайно висока. І хоча закон не дає переваг ніяким доказам (згідно з цивільним процесуальним законодавством України), проте нотаріальні документи мають певні особливості. Вони об'єктивно викликають довіру в суду, оскільки видані незалежною, безсторонньою, компетентною особою, не зацікавленою у результаті спору. І якщо можна заперечувати факти, підтверджені показаннями одних свідків за допомогою показань інших, то зміст більшості нотаріально оформлених документів можна оспорювати лише шляхом пред'явлення відповідного позову, наприклад, про визнання недійсним заповіту, свідоцтва, договору тощо [62, с. 47-51].

Загалом, специфіка взаємодії інституту нотаріату з іншими суб'єктами охорони прав людини в Україні полягає у поєднанні сервісної, превентивної та правозабезпечувальної функцій в умовах системи співпраці з іншими суб'єктами захисту прав людини. Основними суб'єктами взаємодії інституту нотаріату щодо охорони прав людини є: Міністерством юстиції України; правоохоронні органи; суб'єкти фінансового моніторингу; органи правосуддя; інші органи виконавчої влади та місцевого самоврядування.

Вищевикладене дозволяє запропонувати наступні висновки стосовно взаємодії інституту нотаріату з іншими суб'єктами охорони прав людини в Україні:

– існують наступні форми взаємодії нотаріату з іншими суб'єктами охорони прав людини в Україні: 1) інформаційна взаємодія як базова форма співпраці, що полягає у: двосторонньому обміні інформацією; запитах між нотаріусами та органами державної влади; веденні спільних реєстрів та електронних систем (наприклад, спадковий реєстр); 2) організаційна

взаємодія передбачає спільну діяльність щодо: координаційних нарад, робочих груп, дорадчих органів; формування кадрової політики; інших заходів та дій організаційного характеру; 3) функціональна взаємодія спрямована на реалізацію суміжних повноважень, зокрема: виконання нотаріусами функцій, що стосуються захисту майнових та особистих прав осіб; участь у забезпеченні виконання судових рішень, засвідчення юридичних фактів, що мають значення для захисту прав; спільне забезпечення доступу до правової допомоги; 4) контрольна взаємодія реалізується через: спільний моніторинг дотримання прав людини; участь нотаріальних органів у виконанні контрольних функцій органів юстиції, прокуратури, правоохоронців; виявлення та попередження правопорушень, пов'язаних з підробкою документів, шахрайством, маніпулюванням правами власності; 5) освітньо-професійна взаємодія спрямована на: проведення спільних тренінгів, семінарів, навчальних програм, присвячених правам людини, етичним принципам; участь у професійній підготовці та перепідготовці нотаріусів за участю органів державної влади та міжнародних правозахисних інституцій; обмін практиками, розробку спільних посібників, методичних рекомендацій тощо;

– інформаційна взаємодія інституту нотаріату з іншими суб'єктами охорони прав людини в Україні є адміністративним інструментом інтеграції нотаріального інституту в загальнодержавну систему електронного врядування через різні форми та методи стандартизованого інформаційного обміну як складової функціонування нотаріальної діяльності у сфері захисту прав громадян;

– організаційна взаємодія інституту нотаріату з іншими суб'єктами охорони прав людини в Україні має міжінституційний характер, що виявляється у скоординованих управлінських, кадрових, інформаційних та комунікаційних процесах спільного стратегічного планування, розробки програм, нормотворчих ініціатив, цифрової трансформації, впровадження стандартів етики для створення єдиного правового простору, в межах якого

нотаріат виступає активним учасником системи публічного сервісу як частини ефективного правозахисного механізму держави;

- специфіка взаємодії інституту нотаріату з іншими суб'єктами охорони прав людини в Україні полягає у поєднанні сервісної, превентивної та право-забезпечувальної функцій в умовах системи співпраці з іншими суб'єктами захисту прав людини;

- основними суб'єктами взаємодії інституту нотаріату щодо охорони прав людини є: Міністерством юстиції України; правоохоронні органи; суб'єкти фінансового моніторингу; органи правосуддя; інші органи виконавчої влади та місцевого самоврядування.

Отже, взаємодія інституту нотаріату з іншими суб'єктами охорони прав людини в Україні – це системно організований, нормативно закріплений та функціонально узгоджений процес співпраці між нотаріальними органами та іншими державними та недержавними інституціями, уповноваженими на забезпечення, захист та відновлення прав людини, який передбачає об'єднання діяльності, інформаційний обмін та спільне виконання правозастосовних функцій, що спрямовано на гарантування юридичної визначеності, правову безпеку, доступність правових процедур та недопущення порушень прав та свобод людини.

Висновки до розділу 2

1. Визначено, що інститут нотаріату в Україні є автономною та одночасно інтегрованою інституцією публічної влади, наділеною делегованими державними повноваженнями у сфері легалізації юридично значимих дій в механізмі превентивного правового захисту. Розкрито, що унікальність публічно-правового статусу нотаріату полягає в поєднанні приватного інституціонального устрою з публічним функціональним

призначенням з поєднанням функцій надання нотаріальних послуг та гарантування юридичної безпеки громадян.

2. Зазначено, що нотаріат виконує специфічну превентивну функцію, фіксуючи, посвідчуючи та верифікуючи правові факти і дії для запобігання виникненню правових конфліктів та судових спорів, знижуючи навантаження на судову систему, та виступаючи суб'єктом первинної охорони прав до появи потенційного порушення.

3. Сформовано, що особливість публічно-правового статусу нотаріусу полягає у системному поєднанні незалежності в ухваленні рішень із зобов'язанням діяти в межах чинного законодавства, з додержанням присяги та етичних норм, що формує баланс автономії та підзвітності у публічно-правових відносинах. Відзначено, що наявність у нотаріату власного публічно-правового статусу свідчить про його включеність у загальну систему органів охорони прав людини, поруч із судами, органами юстиції, правоохоронними та правозахисними інституціями.

4. Визначено, що організаційна форма організації інституту нотаріату в Україні представлена державним та приватним нотаріатом, що становить підґрунтя для організації нотаріальної діяльності відповідно до правового режиму, статусу суб'єкта та джерел фінансування.

5. Визначено, що видання нормативно-правових актів та індивідуальних рішень уповноваженими суб'єктами, зокрема Міністерством юстиції України, Вищою кваліфікаційною комісією нотаріату та Нотаріальною палатою України, як форма організації, забезпечує механізми правового регулювання, превенції правопорушень та гарантованого захисту прав людини.

6. Однією із форм організації інституту нотаріату розкрито укладення адміністративних договорів (меморандумів, угод про співпрацю між органами нотаріального самоврядування, органами юстиції, правоохоронними структурами, органами місцевого самоврядування,

громадськими організаціями тощо) для об'єднання ресурсів та координації дій щодо охорони прав і свобод особи.

7. Розкрито, що здійснення матеріально-технічних операцій та організація просвітницьких заходів є невід'ємною формою діяльності інституту нотаріату для якісного матеріально-технічного, інформаційного та кадрового забезпечення, спрямованого на належне функціонування нотаріальної системи.

8. Розкрито, що вчинення юридично значущих дій як форма діяльності інституту нотаріату у сфері охорони прав та свобод людини одночасно є індивідуальним актом управління (у межах делегованих повноважень) та засобом запобігання правопорушенням як превентивної функції захисту прав та свобод людини. Визначено, що юридично значущі дії нотаріуса (посвідчення договорів, довіреностей, заяв, фактів тощо) створюють належні правові умови для волевиявлення особи, що є суттєвим елементом механізму охорони її прав у демократичній правовій державі. Виявлено, що юридично значущі дії нотаріуса мають адміністративно-правове значення в аспекті процедурності, формалізації та офіційності в межах спеціального правового статусу нотаріуса та дотримання встановленої процедури під контролем уповноважених органів державної влади.

9. Класифіковано форми взаємодії нотаріату з іншими суб'єктами охорони прав людини в Україні: 1) інформаційна взаємодія як базова форма співпраці, що полягає у: двосторонньому обміні інформацією; запитах між нотаріусами та органами державної влади; веденні спільних реєстрів та електронних систем (наприклад, спадковий реєстр); 2) організаційна взаємодія передбачає спільну діяльність щодо: координаційних нарад, робочих груп, дорадчих органів; формування кадрової політики; інших заходів та дій організаційного характеру; 3) функціональна взаємодія спрямована на реалізацію суміжних повноважень, зокрема: виконання нотаріусами функцій, що стосуються захисту майнових та особистих прав осіб; участь у забезпеченні виконання судових рішень, засвідчення

юридичних фактів, що мають значення для захисту прав; спільне забезпечення доступу до правової допомоги; 4) контрольна взаємодія реалізується через: спільний моніторинг дотримання прав людини; участь нотаріальних органів у виконанні контрольних функцій органів юстиції, прокуратури, правоохоронців; виявлення та попередження правопорушень, пов'язаних з підробкою документів, шахрайством, маніпулюванням правами власності; 5) освітньо-професійна взаємодія спрямована на: проведення спільних тренінгів, семінарів, навчальних програм, присвячених правам людини, етичним принципам; участь у професійній підготовці та перепідготовці нотаріусів за участю органів державної влади та міжнародних правозахисних інституцій; обмін практиками, розробку спільних посібників, методичних рекомендацій тощо.

10. Розкрито, що специфіка взаємодії інституту нотаріату з іншими суб'єктами охорони прав людини в Україні полягає у поєднанні сервісної, превентивної та право-забезпечувальної функцій в умовах системи співпраці з іншими суб'єктами захисту прав людини. Визначено, що основними суб'єктами взаємодії інституту нотаріату щодо охорони прав людини є: Міністерством юстиції України; правоохоронні органи; суб'єкти фінансового моніторингу; органи правосуддя; інші органи виконавчої влади та місцевого самоврядування.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНСТИТУТУ НОТАРІАТУ В АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОМУ МЕХАНІЗМІ ОХОРОНИ ПРАВ ЛЮДИНИ

3.1. Державний контроль за організацією та функціонуванням інституту нотаріату

Українське суспільство знаходиться на новому етапі свого розвитку, який ґрунтується на основах Конституції України. Цей етап пов'язаний з реформуванням національної правової системи та окремих інститутів. До таких інститутів належить нотаріат. Активне реформування національного законодавства в різних галузях суспільного життя, розбудова правової держави й розвиненого громадянського суспільства, одним з важливих складових якого є інститут нотаріату зумовлює потребу дослідження державного контролю за нотаріальною діяльністю. Окрім цього, таку необхідність викликає оновлення адміністративного права, збільшення потреб юридичної практики та удосконалення основних засад державного нагляду на основі взаємодії публічного та приватного права [169, с. 124].

Сучасний нотаріат, будучи органом безспірної юрисдикції, покликаний захищати суб'єктивні права й законні інтереси фізичних та юридичних осіб, надаючи правочинам публічної довіри шляхом посвідчення юридичних фактів, прав і документів, завдяки чому нотаріальна діяльність виступає особливим видом державної діяльності. Саме тому він підлягає чіткому контролю з боку держави, що передбачений чинним законодавством [169, с. 124]. Активне реформування національного законодавства в різних галузях суспільного життя, розбудова правової держави та розвинутого громадянського суспільства, одним із важливих складових якого є інститут нотаріату, роль та місце якого в правовій системі країни стає дедалі більш

значимим в умовах подальшого розвитку приватної власності та ринкових відносин, з одного боку, та з іншого, оновлення адміністративного права та основних засад державного контролю в контексті взаємодії публічного та приватного, аналіз потреб юридичної практики, зумовлюють актуальність звернення до проблематики державного контролю за нотаріальною діяльністю. Отже, увага до зазначеного питання пов'язана із вирішенням ряду як теоретичних (науки адміністративного права), так і практичних (вдосконалення законодавчого врегулювання відповідних відносин, підвищення ефективності державного контролю за нотаріальною діяльністю, забезпечення населення якісними нотаріальними послугами тощо) завдань [69, с. 3].

У загальному сенсі під «контролем» розуміють перевірку, спостереження з метою перевірки [143, с. 256; 151, с. 62-66; 177]. Якщо ж розглядати державний контроль, то відповідна перевірка і спостереження здійснюються саме з боку держави в особі уповноважених органів та осіб [151, с. 62-66].

Поняттю контролю властива багатозначність, що певною мірою пояснюється виокремленням науковцями різних аспектів досліджуваного явища. Нечіткість у науковому тлумаченні поняття контроль фактично розмиває правову природу контролю як терміна, створюючи поняттєву плутанину, внаслідок чого зменшується ефективність нормативно-правового регулювання суспільних відносин, чим ускладнюється механізм державного управління. При цьому, домінуючим в адміністративно-правовій доктрині залишається сприйняття контролю як самостійної й одночасно функціонально специфічної функції державної діяльності, зокрема державного управління, яка, враховуючи її вагому роль, не може вважатися несуттєвою, другорядною [41, с. 37–39].

Державний контроль визначається нормами права, виступаючи різновидом соціального контролю, яким забезпечується певна організація суспільного життя, адекватна поведінка членів суспільства. Саме через такий

контроль реалізується принцип зворотного зв'язку в управлінні суспільними процесами чи системами [41, с. 37–39]. В. Шестак вважає, що державний контроль - це самостійно чи зовнішньо ініційована діяльність уповноважених на те суб'єктів, яка спрямована на встановлення фактичних даних щодо об'єктів цього контролю задля визначення їх відповідності (невідповідності) тим правомірним оціночним критеріям, котрі припускають застосування адекватних одержаному результату заходів реагування в унормованому порядку [170, с. 119]. Державний контроль на докринальному рівні розглядається з різних позицій – як вид державної діяльності, як принцип державного управління, як спосіб забезпечення законності та дисципліни у державному управлінні, як форма державної діяльності, метод державного управління тощо. Характер державного контролю є багатограним, багатоаспектним, що дозволяє розглядати його у різних ракурсах, однак найоптимальніше всі ж таки визнати аналіз його потенціалу як функції державного управління. Н. Карнарук вважає доцільним визначити державний контроль як сукупність дій уповноважених державних органів та службових осіб по спостереженню за функціонуванням відповідного об'єкта контролю з метою: отримання об'єктивної та достовірної інформації про стан справ на ньому; застосування заходів щодо попередження правопорушень із правом прямого втручання в оперативну діяльність об'єкта контролю; надання допомоги підконтрольній структурі у поновленні законності і дисципліни; встановлення причин і умов, що сприяють порушенню вимог правових норм; прийняття заходів щодо притягнення винних осіб до правової відповідальності [69, с. 8].

З позиції вчених адміністративного права, контроль як інструмент публічного адміністрування – це вид діяльності публічної адміністрації, що полягає в активних діях щодо перевірки й обліку того, як контрольований об'єкт публічного управління виконує покладені на нього завдання та реалізує свої функції, визначені нормами адміністративного права. Метою контролю є встановлення результатів діяльності певних суб'єктів, допущених

відхилень від прийнятих вимог, принципів організації, виявлення причин цих відхилень від прийнятих вимог, а також визначення шляхів подолання перешкод для ефективного функціонування всієї системи. У сучасному розумінні контроль розглядається не тільки як засіб покарання, а й як інформаційно-аналітичний засіб. Ознаками контролю як інструмента публічного адміністрування є таке: мета полягає у здійсненні перевірки суб'єктами публічного адміністрування щодо виконання об'єктами публічного адміністрування визначених законодавством положень адміністративно-правових режимів; органи публічного контролю здійснюють заходи виключно на основі та у випадках, передбачених законами України; у ході перевірки публічна адміністрація виявляє недоліки в адміністративно-правовому регулюванні суспільних відносин, вимагає від об'єктів публічного управління усунення виявлених порушень, надає їм приписи; виявляє осіб та усуває обставини, які можуть негативно вплинути на забезпечення прав і законних інтересів фізичних і юридичних осіб [5, с. 255–256].

В. Тищенко вважає, що державний контроль за нотаріальною діяльністю – це цілеспрямований вплив органів державної влади на суспільні відносини у сфері організації та функціонування суб'єктів здійснення нотаріальних дій, межі якого зумовлені адміністративно-правовою сутністю нотаріату. Державний контроль у сфері здійснення нотаріальної діяльності вчена поділяє на види за різними підставами та критеріями: попередній та поточний контроль; загальний та спеціальний контроль; прямий та непрямий контроль; адміністративний та судовий контроль. Серед напрямів державного контролю виділяє: дотримання законності під час процедури вчинення нотаріальних дій; підготовку якісного кадрового складу для нотаріальних контор; забезпечення фінансової дисципліни у сфері оподаткування нотаріальної діяльності [151, с. 62-66].

Державний контроль організації нотаріальної діяльності стосується визначення уповноваженими органами виконавчої влади міри дотримання особами, які здійснюють таку діяльність, правил її здійснення. До завдань, які

вирішуються в процесі здійснення такого контролю, А. Денисова відносить: визначення відповідності нотаріусів кваліфікаційним вимогам, дотримання яких дає змогу набути відповідного статусу, вимог щодо робочого місця, правил вчинення нотаріальних дій і документообігу [32, с. 105–107]. Державний контроль за нотаріальною діяльністю є різновидом державного контролю, який поєднує як ознаки загального характеру, так і специфічні властивості, а саме: 1) об'єкт – нотаріальну діяльність; 2) наявність цілої системи суб'єктів державного контролю за нотаріальною діяльністю; 3) специфічна методологічна спрямованість, яка передбачає: по-перше, надання допомоги нотаріусам у разі потреби, усунення прогалин, помилок у їх роботі, у разі ж систематичних грубих порушень ними законодавства – притягнення до юридичної відповідальності, по-друге, захист прав, свобод та законних інтересів фізичних і юридичних осіб, щодо яких суб'єкти нотаріальної діяльності реалізують свої повноваження; 4) регламентація правових засад у численних нормативно-правових актах різної юридичної сили, переважно підзаконного характеру, положення яких інколи мають дещо узагальнений, а інколи й суперечливий характер, що істотно ускладнює практичну реалізацію відповідного різновиду державного контролю [69, с. 10].

На наш погляд, державний контроль за організацією та функціонуванням інституту нотаріату в Україні з позиції адміністративного права – це врегульована нормами адміністративного законодавства системна діяльність уповноважених органів публічної влади, спрямована на превентивне, поточне та підсумкове спостереження, оцінювання та вплив на дотримання нотаріусами законодавчих, кваліфікаційних, процедурних та етичних вимог, з метою забезпечення правомірності, прозорості, професійної відповідності та ефективного виконання ними публічних функцій у сфері охорони приватних і публічних інтересів в адміністративно-правовому механізмі публічного управління.

Деякі вчені (зокрема, Н. Карнарук) виділяють шість етапів історичного розвитку державного контролю за нотаріальною діяльністю в правовій доктрині та законодавстві, а саме: перший (“початковий” з сер. XIV ст. до судової реформи XIX ст.) із номінальним державним контролем за нотаріальною діяльністю; другий (“реформаторський” з 1866 року до 1917 року), який характеризується формуванням змістовної правової бази державного контролю за нотаріальною діяльністю, посиленням контролю з боку держави на початковій стадії нотаріальної діяльності та формуванням системи суб’єктів відповідного контролю за рахунок судових та адміністративних органів; третій (“радянський” 1917 – 1941 р.р.) із скачкоподібною розвитку державного контролю за нотаріальною діяльністю – від його скасування у період “воєнного комунізму” й до поступового відновлення за часів НЕПу, посиленням вимог щодо процедури вчинення нотаріальних дій, остаточним формуванням системи адміністративно-судових органів контролю, розподілом між ними відповідних повноважень, уніфікацією та нормативною регламентацією засад державного контролю за всіма суб’єктами нотаріальної діяльності; четвертий (“воєнний” 1941 – 1945 р.р.) із новим перерозподілом контрольних повноважень у системі державних органів із наданням пріоритетного становища судам; п’ятий (“стабільного розвитку” 60 – 90 р.р. XX ст.) із посиленням відомчого контролю в особі Міністерства юстиції, істотною зміною джерельно-правової бази, а саме переходом від підзаконного до законодавчого регулювання засад здійснення відповідної діяльності, остаточним визначенням елементів організаційно-правового механізму державного контролю; шостий (“новітній”), який поділяється на два підетапи: перший (з 1993 року до початку XXI ст.) із поширенням державного контролю не тільки на діяльність державних нотаріальних контор, державних нотаріальних архівів, а також приватних нотаріусів, посиленням засад відомчого державного контролю з боку Міністерства юстиції України та його органів на місцях, активізацією державного

контролю на різних етапах здійснення нотаріальної діяльності й другий (з початку XXI ст.) із активізацією роботи щодо розробки перспективного законодавства, акумулюванням засад вчених-юристів у напрямку формування ґрунтовної наукової бази для нормотворчого процесу [69, с. 10].

Регламентація правових засад контролю міститься у численних нормативно-правових актах різної юридичної сили, переважно підзаконного характеру (накази Міністерства юстиції України), положення яких інколи мають дещо узагальнений характер. Це істотно ускладнює практичну реалізацію державного контролю у цій сфері. Необхідність контролю за організацією нотаріальної діяльності та здійсненням нотаріальних дій зумовлюється важливістю функції нотаріату щодо захисту прав і законних інтересів громадян та юридичних осіб [151, с. 62-66].

Контроль за організацією нотаріату, перевірка організації нотаріальної діяльності нотаріусів, дотримання ними порядку вчинення нотаріальних дій та виконання правил нотаріального діловодства здійснюються Міністерством юстиції України та його територіальними органами. Контроль за організацією нотаріальної діяльності уповноважених на це посадових осіб органів місцевого самоврядування, дотриманням ними порядку вчинення нотаріальних дій та виконанням правил нотаріального діловодства здійснюється Міністерством юстиції України [125].

Проведення перевірки організації роботи державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву, організації нотаріальної діяльності приватного нотаріуса, дотримання державними і приватними нотаріусами порядку вчинення нотаріальних дій та виконання ними правил нотаріального діловодства здійснюється уповноваженими представниками Міністерства юстиції, територіального органу Міністерства юстиції, діяльність яких безпосередньо пов'язана з контролем за організацією нотаріату і нотаріальної діяльності в Україні. До перевірки можуть залучатись працівники територіальних органів юстиції, діяльність яких безпосередньо пов'язана з контролем за організацією нотаріату і нотаріальної

діяльності в Україні, а також нотаріуси, які мають високий професійний рівень та достатній досвід практичної роботи не менше 10 років, та працівники державного нотаріального архіву. Представники Міністерства юстиції можуть брати участь у будь-якій перевірці, що проводиться територіальним органом Міністерства юстиції [115].

Слід звернути увагу на те, що адміністративний контроль за нотаріальною діяльністю (порядком вчинення нотаріальних дій) може бути проведений не тільки на підставі звернення до органів юстиції фізичних та юридичних осіб (позапланова перевірка), але й без такого звернення у формі планової перевірки діяльності нотаріуса. Так, планова комплексна перевірка дотримання порядку вчинення нотаріальних дій державними та приватними нотаріусами проводиться не частіше одного разу на два роки п. 4 Порядку) [102; 115; 37]. У підсумку, маємо неефективний механізм перевірки законності порядку вчинення нотаріальних дій органами юстиції. Тому не дивним виглядає бажання законодавця, коли об'єктом судового контролю свого часу за ст. 50 Закону України «Про нотаріат» виступали нотаріальні акти «спихнути» на суд перевірку законності усієї нотаріальної діяльності: як процесуальних дій нотаріусів, так і результат нотаріального провадження (вчинення нотаріальної дії або відмову в її вчиненні). Подібна прогалина в законодавстві дає органам юстиції на практиці зловживати своїми повноваженнями та не враховувати інтереси осіб, які звернулися за вчиненням нотаріальної дії. Так, Нотаріальна палата України в 2020 році звернулася листом до Мін'юсту від 25.06.2020 №18/18, де звернула увагу на такі факти: 1) коли подавалися скарги на дії нотаріусів деякі територіальні органи Міністерства юстиції України почали проводити цільову перевірку роботи нотаріуса. Подібний тип перевірки не відповідає характеру звернення, може мати негативні корупційні наслідки, перевантажує процес розгляду звернення додатковими наказами та актами перевірки, а також сприймається як додатковий тиск на нотаріусів; 2) нерідко територіальні органи Міністерства юстиції України виходили за межі предмету звернення; 3)

мали місце випадки подачі скарг на нотаріусів від громадян та юридичних осіб, які не були учасниками нотаріальної дії, а органи юстиції їх розглядали, роблячи запити до нотаріусів, хоча така процесуальна дія відбувається тільки за відповідною ухвалою суду [102; 37].

Строк проведення перевірки (комплексної, цільової, контрольної перевірки) визначається, виходячи з необхідності всебічного, повного вивчення матеріалів, документів та підготовки об'єктивного висновку. За результатами перевірки державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву, приватного нотаріуса, на підставі висновків комісії Міністерство юстиції, територіальний орган Міністерства юстиції видає наказ, у якому встановлюється строк для усунення виявлених порушень та помилок. Строк, який надається державній нотаріальній конторі, державному нотаріальному архіву, приватному нотаріусу для усунення виявлених під час перевірки порушень та помилок, визначається у кожному випадку окремо, але не більше одного місяця з дня отримання наказу. Після закінчення строку, встановленого для усунення порушень та помилок, завідувач державної нотаріальної контори, завідувач державного нотаріального архіву, приватний нотаріус, діяльність яких перевірялась, зобов'язані письмово повідомити про заходи, які були вжиті ними для усунення цих порушень і помилок, та надати письмові пояснення, якщо виявлені порушення та помилки усунути неможливо. Своєчасність виконання державною нотаріальною конторою, державним нотаріальним архівом, приватним нотаріусом висновків за результатами перевірки має перебувати під контролем керівника структурного підрозділу територіального органу Міністерства юстиції, який здійснює безпосередній контроль за організацією нотаріату і нотаріальною діяльністю. Якщо порушення, виявлені під час проведеної перевірки, не усунуті у наданий для цього строк чи не можуть бути усунуті або якщо державною нотаріальною конторою, державним нотаріальним архівом, державним чи приватним нотаріусом ігноруються висновки за результатами перевірки чи не виконуються рішення, прийняті за

її наслідками, Міністерство юстиції, територіальний орган Міністерства юстиції приймають рішення про застосування до цих осіб заходів реагування, передбачених чинним законодавством [115].

З аналізу процедури, слід сформулювати особливості державного контролю за організацією та функціонуванням інституту нотаріату в Україні:

1) функціональна природа контролю як механізму забезпечення законності та дисципліни в діяльності суб'єктів нотаріату, та як інструменту аналітико-прогностичного характеру, що дозволяє виявляти проблеми правозастосування;

2) адміністративно-правова обмеженість контрольної юрисдикції на питання організації нотаріальної діяльності та дотримання процедури вчинення нотаріальних дій;

3) поєднання централізованої моделі з делегованими елементами для здійснення перевірок контрольного процесу;

4) підзаконна урегульованість процедури контролю;

5) стадійність контрольних заходів;

6) зв'язок контролю із публічною функцією нотаріату;

7) зворотний адміністративний зв'язок у системі публічного адміністрування нотаріальної практики;

8) інтеграція контролю в загальний механізм правозабезпечення;

Контрольна діяльність Міністерства юстиції України за організацією та функціонуванням інституту нотаріату реалізується в через визначені види перевірок, процедурною частиною яких може бути інкорпорація професійної експертизи. Контрольна процедура Міністерства юстиції України передбачає: збір, аналіз та верифікацію матеріалів; підготовку об'єктивного висновку; оформлення результатів у формі наказу, в якому встановлюються конкретні строки та вимоги щодо усунення порушень; можливість застосування заходів реагування, передбачених законом.

До інших суб'єктів державного контролю інституту нотаріату в Україні, окрім Міністерства юстиції України, належать органи Національної

поліції, Національне агентство з питань запобігання корупції, Державна податкова служба України, Державна служба фінансового моніторингу України, Служба безпеки України, судові органи, інші органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування.

Окрім того, значними повноваженнями щодо контролю за дотриманням законності у діяльності нотаріуса з надання публічних послуг наділений спеціальний суб'єкт парламентського контролю – Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. Повноваження Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини визначаються у ст. 101 Конституції України і у спеціальному нормативно-правового акті – у Законі України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини». Контрольні повноваження щодо захисту прав і свобод людини і громадянина при розгляді та вирішенні адміністративної скарги на дії, рішення чи бездіяльності нотаріуса з надання публічних послуг омбудсмен може: а) безперешкодно відвідувати органи державної влади з метою перевірки стану дотримання встановлених прав і свобод людини і громадянина та бути присутнім на їх колегіальних засіданнях; б) ознайомлюватися з документами, у тому числі і такими, що містять державну та іншу таємницю в органах державної влади та інших органах, підприємствах, установах, організаціях незалежно від форми власності; в) вимагати від посадових і службових осіб органів державної влади сприяння проведенню перевірок діяльності підконтрольних і підпорядкованих їм підприємств, установ, організацій, виділення спеціалістів для участі у проведенні перевірок, експертиз і надання відповідних висновків; г) запрошувати посадових і службових осіб, громадян України, іноземців та осіб без громадянства для отримання від них усних або письмових пояснень щодо обставин, які перевіряються по справі; д) направляти у відповідні органи акти реагування Уповноваженого з прав людини у разі виявлення порушень прав і свобод людини і громадянина для вжиття цими органами відповідних заходів та ряд інших прав передбачених

ст. 13 Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» [127; 77].

Відповідно, одним із способів реалізації контрольних повноважень омбудсмена є проведення моніторингу стану дотримання прав людини. Результати контрольної діяльності Уповноважений з прав людини відображаються у доповіді, який він один раз у рік подає Верховній Раді України, висвітлюючи, таким чином, порушення прав та свобод людини та громадянина з боку органів виконавчої влади [77].

Визначивши загальні категорії, слід виділити проблемні напрямки реалізації державного контролю за організацією та функціонуванням інституту нотаріату в Україні.

В умовах реалізації курсу, спрямованого на подальшу європейську інтеграцію України, особливо важливого значення набуває проблема забезпечення цифрової трансформації управління з урахуванням міжнародних та європейських стандартів і правил щодо моніторингу та контролю. Адже саме наявність ефективного моніторингу та контролю з боку держави забезпечує подолання корупції. В Україні вже здійснено низку позитивних зрушень у напрямках підвищення ефективності системи управління через удосконалення заходів моніторингу та контролю з широким використанням засобів та можливостей цифровізації, однак, в площині діяльності інституту нотаріату – їх недостатньо [60, с. 34–42].

Цифрова трансформація у сфері взаємодії суспільства і держави – це також неминучий і водночас важливий процес сьогодення, оскільки першочерговими цілями цифровізації взаємодії держави й суспільства є власне пришвидшення процесу надання адміністративних послуг, мінімізація людського чинника в ухваленні державних рішень, забезпечення транспарентності такої взаємодії. Упровадження різноманітних цифрових сервісних послуг у діяльність держави та її публічних інституцій створює також нові можливості для ефективного здійснення громадського контролю. Утім, не варто забувати й про певні ризики, які несе цифровізація взаємодії

суспільства і держави щодо порушення фундаментальних прав і свобод людини і громадянина. Адже частішають випадки порушення таємниці персональних даних клієнтів різних цифрових сервісів, внаслідок чого ці дані стають небезпечним інструментом у руках правопорушників. До основних загроз цифровізації зараховують: відсутність рівного доступу до державних послуг, культурних цінностей, різноманітних платформ і сервісів, розміщених у цифровому просторі, з огляду на недостатню обізнаність населення щодо особливостей їхнього використання, відсутність навичок роботи з ними і нерідко відсутність доступу до мережі Інтернет; несанкціонований збір і використання персональних даних громадян; практику передачі баз персональних даних користувачів різних цифрових сервісів у цілях, що не відповідають інтересам самих користувачів; створення систем рейтингової оцінки користувачів цифрових сервісів за різними критеріями для їх подальшого використання з метою, що не відповідає інтересам самих користувачів; маніпулювання громадською думкою й поведінкою громадян з використанням інструментів цифрового простору; створення умов для розголошення державної та іншої охоронюваної законом таємниці з використанням інструментів цифрового простору; поширення протиправного виготовлення, використання й обігу цифрових документів, цифрового шахрайства, цифрового екстремізму, а також інших специфічних форм злочинності в цифровій сфері тощо [176].

Реформи в нотаріальній сфері України спрямовані на підвищення ефективності роботи нотаріусів, підвищення прозорості та дотримання міжнародних стандартів, а також впровадження сучасних технологій для полегшення доступу до нотаріальних послуг, зокрема, реформи мають бути спрямовані на впровадження електронних сервісів та інформаційних технологій для полегшення взаємодії з громадянами та підприємствами. Це включає в себе онлайн-запис на консультації, електронні форми документів, а також електронні реєстри та бази даних. Завдяки впровадженню електронної реєстрації та обробки документів можна покращити

ефективність роботи нотаріусів та забезпечити безпеку електронних даних. Автоматизація контролю сприяє виявленню аномалій та підвищенню рівня точності процесів. Система аудиту і тренінгу допомагає в підтримці високих професійних стандартів серед нотаріусів [141].

З метою наближення до європейських стандартів та врахування вимог євроінтеграції, проводяться реформи, спрямовані на гармонізацію внутрішнього законодавства України з нормами Європейського Союзу. Намагаються спростити та ускорити процедури надання нотаріальних послуг, зокрема у частині угод про купівлю-продаж нерухомості, спадкування, визнання правочинів тощо. Мета - зробити нотаріат більш доступним та зручним для громадян. Нині проводяться заходи для зміцнення системи контролю та нагляду за діяльністю нотаріусів з метою забезпечення дотримання етичних стандартів та уникнення корупційних практик. Нотаріус повинен уникати будь-яких форм корупції, включаючи вимагання хабарів чи неправомірний вплив. Забезпечення прозорості в процесі роботи, включаючи публікацію вартості послуг, процедур та умов надання нотаріальних послуг. Встановлення системи, що дозволяє працівникам або громадянам повідомляти про підозрілі ситуації або випадки корупції без страху відповідальності [141].

Деякі наукові позиції зводяться до удосконалення й забезпечення контролю за діяльністю нотаріуса щодо ефективного надання адміністративних послуг, а саме обґрунтовано доцільність проведення щорічних функціональних перевірок діяльності нотаріусів з прозорим механізмом застосування заходів юридичної відповідальності до винних осіб задля відновлення прав, свобод суб'єкта звернення після оскарження рішень, дій чи бездіяльності нотаріуса щодо надання адміністративних послуг тощо; [48, с. 5].

Щодо нормативного вдосконалення, то, зокрема, в Законі України «Про адміністративні послуги» відсутнє поняття «контроль у сфері надання адміністративних послуг» та особливості його здійснення, а також

невизначено коло суб'єктів, що здійснюють контроль у даній сфері. Така ситуація призводить до відсутності раціонального розподілу функцій, повноважень і компетенції суб'єктів публічної адміністрації, а також нотаріуса у сфері надання адміністративних послуг. Тому на сучасному етапі державного будівництва необхідно створити стабільну систему контролю за сферою надання адміністративних послуг, зокрема і за нотаріальною діяльністю, з конструктивно відпрацьованим механізмом ефективної взаємодії, здійснювати координацію діяльності, що є важливою передумовою трансформації українського суспільства на засадах демократії, верховенства права та захисту прав людини і громадянина [48, с. 10; 117].

Ми вважаємо, що напрямки реалізації державного контролю за організацією та функціонуванням інституту нотаріату в Україні мають бути врегульовані нормами адміністративного законодавства у вигляді системної діяльності уповноважених органів публічної влади, що в умовах зміни суспільних відносин потребує оптимізації цифровізованого контролю, запровадження індикаторів оцінки контрольного впливу та покращення діяльності нотаріального самоврядування щодо контролю за професійною етикою нотаріусів.

Вищевикладене дозволяє зробити наступні висновки стосовно державного контролю за організацією та функціонуванням інституту нотаріату:

– державний контроль за організацією та функціонуванням інституту нотаріату в Україні з позиції адміністративного права – це врегульована нормами адміністративного законодавства системна діяльність уповноважених органів публічної влади, спрямована на превентивне, поточне та підсумкове спостереження, оцінювання та вплив на дотримання нотаріусами законодавчих, кваліфікаційних, процедурних та етичних вимог, з метою забезпечення правомірності, прозорості, професійної відповідності та ефективного виконання ними публічних функцій у сфері охорони

приватних і публічних інтересів в адміністративно-правовому механізмі публічного управління;

– слід сформулювати особливості державного контролю за організацією та функціонуванням інституту нотаріату в Україні: 1) функціональна природа контролю як механізму забезпечення законності та дисципліни в діяльності суб'єктів нотаріату, та як інструменту аналітико-прогностичного характеру, що дозволяє виявляти проблеми правозастосування; 2) адміністративно-правова обмеженість контрольної юрисдикції на питання організації нотаріальної діяльності та дотримання процедури вчинення нотаріальних дій; 3) поєднання централізованої моделі з делегованими елементами для здійснення перевірок контрольного процесу; 4) підзаконна урегульованість процедури контролю; 5) стадійність контрольних заходів; 6) зв'язок контролю із публічною функцією нотаріату; 7) зворотний адміністративний зв'язок у системі публічного адміністрування нотаріальної практики; 8) інтеграція контролю в загальний механізм правозабезпечення;

– контрольна діяльність Міністерства юстиції України за організацією та функціонуванням інституту нотаріату реалізується в через визначені види перевірок, процедурною частиною яких може бути інкорпорація професійної експертизи. Контрольна процедура Міністерства юстиції України передбачає: збір, аналіз та верифікацію матеріалів; підготовку об'єктивного висновку; оформлення результатів у формі наказу, в якому встановлюються конкретні строки та вимоги щодо усунення порушень; можливість застосування заходів реагування, передбачених законом;

– до інших суб'єктів державного контролю інституту нотаріату в Україні, окрім Міністерства юстиції України, належать органи Національної поліції, Національне агентство з питань запобігання корупції, Державна податкова служба України, Державна служба фінансового моніторингу України, Служба безпеки України, судові органи, інші органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування;

– слід виділити напрямки реалізації державного контролю за організацією та функціонуванням інституту нотаріату в Україні як врегульованої нормами адміністративного законодавства системної діяльності уповноважених органів публічної влади, що в умовах зміни суспільних відносин потребує оптимізації цифровізованого контролю, запровадження індикаторів оцінки контрольного впливу та покращення діяльності нотаріального самоврядування щодо контролю за професійною етикою нотаріусів.

3.2. Напрями удосконалення організації діяльності та функціонування інституту нотаріату в адміністративно-правовому механізмі охорони прав людини

Реформування всіх сфер економіки України перебуває в постійному стані турбулентності, нотаріальна сфера не є цьому виключенням. Діяльність нотаріусів пов'язана із приватною власністю, що передбачає з одного боку забезпечення захисту прав громадян, а з іншого – здійсненні правочинних дій як представника влади. Постійні зміни в нормативно-законодавчих актах призводять до їх не унормування, що негативно позначається при прийнятті відповідних рішень не тільки юридичними особами, а й пересічними громадянами. На відміну законотворчої діяльності, діяльність нотаріату є стабільною та відповідальною. У цього контексті підвищується інтерес до діяльності нотаріату не лише законодавців, а й пересічних громадян. За період реформування нотаріальної діяльності, яке розпочалося в 2019 році відбулося багато змін, які враховують виклики сьогодення. Актуальність теми особливо підвищується під час повномасштабного вторгнення росії і з початком бойових дій в Україні з 24 лютого 2022 року та їх наслідками. Зруйновані міста, окуповані області,

бойові дії все це призвело до неможливості, з одного боку громадян користуватися послугами нотаріусів, а з іншого перешкоджають роботі нотаріусів – знищенні повністю або частково архівні справи, а також нотаріальні контри, що взагалі, призвело до втрати документів, які неможливо відновити [82].

Оскільки досі в Україні не створена нова стратегія реформування системи нотаріату, то Нотаріальна палата України представила Міністерству юстиції України, а також представникам юридичної громадськості Концепцію реформування українського нотаріату. Запропонована Нотаріальною палатою Концепція передбачає розроблення Нотаріальної палати України та ухвалення на рівні закону Кодексу професійної етики нотаріуса; створення електронного реєстру вчинення нотаріальних дій; передання невластивих державі функцій органу професійного самоврядування – Нотаріальній палаті України, зокрема тих функцій, що виконують головні територіальні управління юстиції в сфері нотаріату; передання повноважень з досудового врегулювання суперечок, які стосуються адміністрування нотаріальної діяльності, що розвантажити судову систему, зокрема адмінсуди; розроблення і впровадження швидко адаптованих програм з підвищення професійного рівня нотаріусів; розширення повноважень нотаріусів та створення так званого Нотаріального будинку юстиції – сервісу для громадян за типом «єдиного вікна»; забезпечення повноцінного доступу нотаріусів до єдиного реєстру судових рішень, реєстру реєстрації актів цивільного стану, демографічного реєстру та до баз даних МВС України; упровадження механізму використання нотаріусами спецрахунків для проведення міжнародних транзакцій за договорами купівлі нерухомості й цінних паперів. Відповідно, в Україні досі не створено нової стратегії реформування системи нотаріату, проте Нотаріальною палатою України запропоновано Концепцію реформування українського нотаріату, яка хоч і відповідає європейським стандартам, проте

загалом не містить положень, які б стосувалися вдосконалення законодавства [154; 132, с. 172-173]

Система нотаріальних органів і посадових осіб в Україні є важливим елементом правової системи, яка забезпечує реалізацію конституційного права громадян на отримання професійної правничої допомоги. Нотаріуси виконують численні функції, спрямовані на захист прав громадян, запобігання спорам та зменшення навантаження на суди. Завдяки своєму професіоналізму та компетенції нотаріуси відіграють ключову роль у забезпеченні правопорядку та стабільності в суспільстві [113].

Нотаріат відіграє важливу роль у захисті прав та інтересів громадян. Реформи можуть бути спрямовані на забезпечення відповідальності нотаріусів перед клієнтами та перед суспільством. В Україні відповідальність нотаріуса перед клієнтом регулюється законодавством та нормативними актами, які визначають обов'язки, права та процедури, що стосуються нотаріальної діяльності. Ключові документи, які формують нормативну базу відповідальності нотаріусів перед клієнтами в Україні: Конституція України, Закон України «Про нотаріат», Кодекс професійної етики нотаріуса, договір про надання нотаріальних послуг та інші [141].

Організаційно-правові основи діяльності нотаріату в сучасній Україні являють собою систему складних, взаємопов'язаних правових принципів і норм, що визначають функціонування нотаріату як інституту регулювання цивільних відносин. Разом із тим, спроби реалізувати сучасні правові основи нотаріату стикаються з низкою проблем, що відображають особливості майнових відносин в Україні, а також недостатньо високий рівень правосвідомості і правової культури. Необхідним є постійне удосконалення як основ законодавства про нотаріат, так і форм його організації. Потрібен безперервний пошук нових, досконаліших, оптимальних в українських умовах форм діяльності нотаріату [97, с. 68].

Окрім організаційної діяльності, існують проблеми правового регулювання нотаріальної діяльності як основи її належного функціонування.

Насамперед, це стосується непослідовності практики правотворчості в частині оновлення правового регулювання нотаріату. Законодавство України значною мірою змінюється лише механічно, а тому не має того соціального ефекту, на який воно розраховане. Водночас практика функціонування нотаріату доводить, що його роль, значення, авторитет невпинно зростають із розвитком нашої державності. А це потребує вдосконалення нотаріальних дій, підвищення вимог до кваліфікації нотаріусів та їхньої відповідальності, адже саме від якості роботи нотаріальних органів залежить правильне функціонування цивільного обороту в господарстві, ефективність захисту майнових прав, законних інтересів громадян і юридичних осіб. Також, функції нотаріату виникають і реалізуються відповідно до об'єктивних потреб розвитку суспільства, відповідно і зміст функцій нотаріату, а також їх реалізація є такими, що змінюються під впливом розвитку суспільства [58, с. 296].

Зокрема, окремим напрямком удосконалення організації діяльності та функціонування інституту нотаріату в адміністративно-правовому механізмі охорони прав людини слід виділити напрямок інституційної модернізації нотаріату щодо охорони прав та свобод людини через запровадження чіткої системи моніторингу дотримання прав людини у нотаріальній діяльності, інституційне закріплення ролі нотаріату як суб'єкта первинної превенції порушень прав людини у цивільно-правових відносинах, удосконалення кадрової політики шляхом включення критеріїв оцінки доброчесності та компетентності нотаріусів у сфері охорони та захисту прав.

Також, існує необхідність удосконалення підзаконного регулювання нотаріальної діяльності щодо визначення стандартів доступності, недискримінації та правової безпеки нотаріальних послуг.

Якщо звернутися до вдосконалення правового статусу нотаріуса, найперше слід проаналізувати саме відповідальність. Відповідно до ч. 6 ст. 8 Закону України «Про нотаріат» нотаріус не несе дисциплінарної, адміністративної, цивільно-правової та кримінальної відповідальності за

подання до центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, інформації про фінансову операцію або держателю Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань інформації про кінцевого бенефіціарного власника або структуру власності юридичної особи, навіть якщо такими діями завдано шкоди юридичним або фізичним особам, а також за інші дії, якщо нотаріус діяв у межах Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення». Окрім цього, в ч. 2 ст. 27 Закону України «Про нотаріат» зазначено, що нотаріус не несе відповідальності у разі, якщо особа, яка звернулася до нотаріуса за вчиненням нотаріальної дії: подала неправдиву інформацію щодо будь-якого питання, пов'язаного із вчиненням нотаріальної дії; подала недійсні та/або підроблені документи; не заявила про відсутність чи наявність осіб, прав чи інтересів яких може стосуватися нотаріальна дія, за вчиненням якої звернулася особа [66, с. 82–85; 3].

Нотаріус може бути суб'єктом дисциплінарної, адміністративної, цивільно-правової та кримінальної відповідальності. Так, наприклад, при дисциплінарній відповідальності до нотаріусів може застосовувати анулювання свідоцтва про право на заняття нотаріальною діяльністю через розголошення відомостей, що становлять нотаріальну таємницю (шт. «ж» ч. 1 ст. 12 Закону №3425-XII). Адміністративна відповідальність нотаріуса проявляється в наслідок застосування положень ст. 166-23 КУПАП через порушення нотаріусом порядку державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень тягне за собою накладення штрафу від чотирьохсот до шестисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Цивільну відповідальність нотаріуса можна розглядати через призму ч. 1 ст.

27 Закону № 3425-XII шкода, заподіяна особі внаслідок незаконних дій або недбалості приватного нотаріуса, відшкодовується в повному розмірі. І проаналізувавши також Кримінальний кодекс України, нотаріус може нести кримінальну відповідальність, наприклад, за статтею 358 КК України (підроблення документів, печаток, штампів та бланків, збут чи використання підроблених документів, печаток, штампів) [66, с. 82–85; 125].

При цьому, законодавча невизначеність інституту відповідальності нотаріуса свідчить про відсутність гарантій нотаріальної діяльності, що є причиною порушень прав нотаріуса, а також громадян та юридичних осіб, які звернулись за вчиненням нотаріальних дій. А тому в умовах сучасного реформування нотаріату в Україні, дана проблема потребує законодавчого регулювання [66, с. 82–85; 43].

Слід підкреслити проблематику розвитку нотаріату в Україні в контексті євроінтеграційних процесів, які передбачають наближення українського законодавства та правової системи до європейських стандартів. Нотаріат як інституція відіграє ключову роль у забезпеченні правової визначеності, захисті прав та інтересів громадян, а також у сприянні прозорості й передбачуваності юридичних відносин. Водночас інтеграція України до європейського правового простору створює нові виклики для нотаріальної системи, що вимагають її модернізації та адаптації до сучасних умов. Серед основних проблем, які потребують розв'язання, насамперед, це: необхідність удосконалення законодавчої бази, гармонізації процедур з європейськими практиками, а також підвищення професійної компетентності нотаріусів. Водночас залишається актуальним пошук балансу між публічним і приватним інтересами в діяльності нотаріату, що є характерним для європейської моделі цієї інституції [166].

Нині в Україні, як і в Європі та світі, спостерігається активний розвиток інформаційних технологій, який впливає на різні сфери життя, включаючи правову систему. Однією з інноваційних концепцій виступає запровадження електронного нотаріату – «Е-нотаріату», який поєднує

традиційні нотаріальні функції із сучасними технологіями. Впровадження цифрових технологій є одним із пріоритетів сьогоденішнього життя, оскільки це дає можливість мінімізувати як часові ресурси, так і фінансові витрати, як на індивідуальному, так і на публічно-інституційному рівні. Однак на способи, методи та швидкість впровадження впливають надзвичайно багато факторів, які потрібно враховувати, а не лише бажання розвиватися «в ногу» з технологіями. Звичайно, що економічний контекст цифровізації досить зрозумілий зі сторони як державних інституцій, так і споживача публічних послуг – надання та отримання якісних послуг з мінімальними витратами. І як вдало відзначається в зарубіжній літературі під час дослідження глобальної діджиталізації нотаріату, що зараз, більш ніж будь-коли, дуже важливо в цьому плані поспішати повільно [179, с. 149; 180].

Концепція Е-нотаріату передбачає впровадження цифрових технологій у нотаріальну сферу, що має позитивний вплив на роботу нотаріуса, забезпечуючи підвищену ефективність та продуктивність; сприяє інноваційному розвитку нотаріату, спонукаючи до впровадження нових технологічних рішень та покращення якості послуг. Водночас практичний аспект концепції Е-нотаріату передбачає: відмову від ведення паперових книг обліку діяльності нотаріуса (переведення їх у стандартизовану автоматичну систему); зменшення кількості документів, які особа, що звертається до нотаріуса, має подавати для вчинення нотаріальної дії; автоматизацію реєстраційних процесів у діяльності нотаріусів; безперервну ефективну інформаційну взаємодію між державними інформаційними ресурсами (доступ до реєстрів, баз даних); ведення нотаріального архіву в електронній форм. І як результат, це дає змогу зменшити бюрократичну рутину, прискорити процес вчинення нотаріальних дій, що є необхідним кроком для модернізації нотаріальної системи та забезпечення високоякісних послуг для громадян [180].

Питання запровадження Е-нотаріату є вкрай актуальним та одночасно проблемним. Нотаріуси мають достатній досвід роботи з електронними

реєстрами, і практика їхнього використання свідчить про істотні переваги такого процесу. Переваги Е-нотаріату стосуються всіх аспектів нотаріального процесу, захисту прав її учасників, впровадження Е-нотаріату та основна мета електронного нотаріату - зробити нотаріат максимально доступним та зручним для осіб, які звертаються за вчиненням нотаріальних дій. Варто зазначити, що особливо відчутною стала необхідність активнішого використання електронних технологій у часи кризи, пов'язаної з пандемією COVID-19. За час дії карантину значна кількість людей у різних сферах перейшла на віддалену від офісу роботу, а бізнес активніше застосовує електронні технології та комунікації для співпраці, а також під час укладання різних договорів [66, с. 85].

Розробка та впровадження заходів з захисту інформації, особливо у сфері електронних послуг, для запобігання можливим кібератакам та неправомірному доступу до даних є також важливим напрямком. Захист інформації нотаріусів, особливо в контексті електронних послуг, вимагає комплексного підходу та впровадження різноманітних заходів для запобігання можливим кібератакам та неправомірному доступу до даних. Важливо враховувати, що безпека – це постійний процес, і система повинна адаптуватися до нових загроз та технологічних розвитків. За відсутності простеженості і систематичності заходів, інформаційна безпека може бути вразливою перед різними загрозами. Підтримуючи думку науковця Ю. Бисяга який зауважує, що цифрові технології у діяльності нотаріату дозволяють нотаріусам здійснювати свою діяльність ефективніше та оперативніше, зменшуючи час на виконання процедур, спрощуючи адміністративні процеси та покращуючи доступ до нотаріальних послуг для громадян та бізнесу. Крім того, використання цифрових технологій дозволяє забезпечити більшу достовірність та надійність нотаріальних дій, оскільки цифрові дані можуть бути захищені від несанкціонованого доступу та маніпуляцій. Українське законодавство передбачає використання цифрових

технологій у нотаріаті з метою поліпшення ефективності, доступності та безпеки нотаріальних послуг [22; 141].

Посилення захисту електронних даних справді є пріоритетом, особливо в умовах активного переходу до цифрових технологій. Одночасно з упровадженням електронної системи нотаріату слід поступово скорочувати паперові носії із залишенням їх мінімально необхідної кількості задля безпеки. Перехід до зберігання архівної інформації в цифровій формі дозволить не лише зменшити терміни зберігання, але й забезпечить швидший доступ до документів [166; 167].

Красногор О. В. виділяє переваги цифрових трансформацій:— створення єдиного нотаріату без поділу на державні та приватні;— унормування законодавства щодо діяльності єдиного нотаріату;— створення єдиного реєстру нотаріусів із зазначенням видів послуг, які вони надають в процесі своєї роботи;— тарифікаційна сітка щодо оплати послуг нотаріусів, що убезпечить громадян від переплати додаткових коштів. Це можливо лише за умови створення єдиного нотаріату; — створення єдиної онлайн платформи виключно для діяльності нотаріусів, що передбачає відмову від принципу територіальності, що нагальним є під час військових дій;— проведення онлайн зустрічей на платформі Zoom, що надає анонімність та верифікованість, а зустріч он-лайн може бути записана на відповідний носій для збереження інформації, а також використовуватися як додатковий доказ за необхідністю (так як фіксується час і дата її проведення, а запис здійснюється в режимі реального часу); — посилений захист електронних даних, з використанням в своїй діяльності програми захисту, що розташована на платформі «Bitdefender Gravity Zone Business Security Enterprise, яка використовує передові технології, зокрема машинне навчання та аналіз поведінки, для виявлення та блокування кібератак на комп'ютери нотаріусів, надійно захищає нотаріусів від цих загроз, забезпечуючи багаторівневий захист від фішингу та інших видів кіберзлочинів [82].

Отже, важливим напрямком є цифровізація та інклюзивність нотаріальних послуг як інструменту забезпечення права на доступ до правових послуг незалежно від місця проживання особи та запровадження спеціальних механізмів для обслуговування осіб з обмеженою мобільністю або вразливого стану (наприклад, виїзне нотаріальне обслуговування).

Одночасно нині реформується система контролю та нагляду за діяльністю нотаріусів. Запроваджуються прозорі механізми звітності та відповідальності, які передбачають публікацію вартості послуг і правил їх надання, створення умов для повідомлення про випадки зловживань. Державні органи застосовують нові підходи до моніторингу діяльності нотаріусів, що дозволяє підвищити рівень доброчесності й забезпечити уникнення корупційних ризиків [166; 165]. Хоча така реформаторська діяльність ведеться, однак, її ефективність залишається недостатньою.

Відповідно, важливим аспектом є підвищення прозорості нотаріальної діяльності. Громадськість активно залучається до процесів нагляду та регулювання через участь у наглядових органах. Це сприяє підвищенню довіри до нотаріальної системи та формує новий рівень взаємодії між нотаріусами й суспільством. У межах етичної реформи впроваджуються принципи відкритості та доступності, що дозволяє громадянам легко отримувати інформацію про послуги та діяльність нотаріусів [166]. Окремі вчені наголошують на забезпеченні більшої відкритості та участі громадськості в нотаріальному процесі, зокрема через залучення громадських представників до наглядових органів. Запровадження етичних стандартів є важливим елементом забезпечення доброчесності та надійності нотаріусів. Широка доступність інформації про їхню діяльність сприяє взаємодії з громадськістю та забезпечує прозорість. Так можна суттєво підвищити рівень довіри до нотаріусів і забезпечити ефективний контроль за їхньою діяльністю. Однак, успіх залежить від системності, регулярності та строгості проведення цих заходів, а також від сприйняття та підтримки їх соціальним середовищем [141].

Отже, на наш погляд, слід посилити державний контроль за організацією нотаріальної діяльності шляхом запровадження індикаторів оцінки їхнього впливу на стан дотримання прав людини; оптимізації діяльності нотаріального самоврядування щодо контролю за професійною етикою нотаріусів.

У сучасних правових системах, зорієнтованих на гуманізацію процедури вирішення правових конфліктів і наближення правосуддя до суспільства, зростає увага до альтернативних методів врегулювання спорів. Альтернативне вирішення спорів (АВС), таке як медіація, арбітраж, переговори та інші форми досудового врегулювання, набуває особливої ваги в умовах перевантаженості судової системи, складності традиційних процесуальних механізмів та підвищення вартості судового розгляду. В цьому контексті постає потреба у переосмисленні ролі та функцій професійних правових інститутів та учасників правочинів, серед яких вагоме місце належить нотаріусу [160, с. 124–129].

Розвиток альтернативних способів вирішення спорів стає невіддільною складовою еволюції правової системи України, де медіація набуває все більшого значення як ефективний інструмент врегулювання конфліктів. Особливу увагу привертає діяльність нотаріуса у сфері медіації, яка є унікальним симбіозом традиційних нотаріальних функцій та інноваційних підходів до розв'язання правових суперечностей. Така інтеграція створює потужну платформу для ефективного вирішення спорів, одночасно забезпечуючи високий рівень юридичної захищеності учасників процесу. Здатність нотаріуса враховувати міжгалузевий характер правових конфліктів є важливою складовою його діяльності у сфері медіації. Приватноправові відносини часто переплітаються між собою, внаслідок чого як сам конфлікт, так і угода за результатами його вирішення можуть містити елементи різних галузей права – цивільного, сімейного, житлового, земельного, спадкового, господарського тощо. Нотаріус, завдяки своїй щоденній практиці, має досвід роботи з різноманітними правовими

питаннями, що дозволяє йому ефективно поєднувати різні елементи врегулювання спору та забезпечувати комплексність і повноту угоди за результатами медіації. Така здатність до інтеграції різних правових сфер у процесі медіації є унікальною характеристикою нотаріуса-медіатора, що підвищує ефективність його роботи та якість досягнутих результатів [92].

Нотаріус, як гарант законності й автентичності правочинів, традиційно сприймається насамперед як фахівець, покликаний засвідчувати юридичні факти, оформлювати правочини та надавати їм публічної довіри. Водночас, розвиток інституту нотаріату в останні десятиліття демонструє тенденцію до розширення спектра його функцій та повноважень. Нотаріус дедалі частіше виступає не лише як «документатор» волевиявлення сторін, а й як посередник, порадник та, зрештою, «допоміжний арбітр» у процесах врегулювання спорів без звернення до суду. Саме в цьому, збалансованому поєднанні традиційних засад нотаріальної діяльності та нових підходів до позасудового врегулювання конфліктів, криється потенціал підвищення ефективності правової системи та посилення довіри суспільства до правоохоронних інституцій [160, с. 124–129].

Інтеграція медіаційних практик у нотаріальну діяльність створює нові можливості для розвитку правової системи України. Нотаріус-медіатор стає ключовою фігурою у процесі трансформації підходів до вирішення правових конфліктів, сприяючи формуванню культури мирного врегулювання спорів. Дана роль набуває особливого значення в умовах зростаючої складності правових відносин та потреби у більш гнучких та ефективних механізмах вирішення конфліктів. Здатність нотаріуса поєднувати глибокі юридичні знання з навичками медіації створює унікальний професійний профіль, який відповідає сучасним викликам у сфері правозастосування та захисту прав громадян [92].

Відповідно, слід підвищити рівень професійної підготовки нотаріусів через навчання нотаріусів медіаційних практик, а також введення обов'язкової спеціалізованої підготовки з прав людини для кандидатів у

нотаріуси та системи регулярного підвищення кваліфікації за напрямками захисту прав людини, та інтеграції в програми підготовки тематики правового захисту вразливих груп (людей похилого віку, осіб з інвалідністю, малозабезпечених тощо).

Окремо слід виділити, що нотаріус виконує попереджувально-профілактичну функцію, що в останній час набирає все більшого значення, оскільки нотаріус, посвідчуючи правочин за участю сторін, повинен сприяти попередженню правопорушень. Зокрема, свою діяльність він спрямовує на попередження виникнення конфліктів і спорів у цивільно-правових відносинах як при укладенні правочину, так і тих, які виникнуть в майбутньому. На відміну від судової діяльності предметом нотаріальної діяльності є безспірні справи. Інституту нотаріату в правовій державі відводиться ключова роль не тільки в наданні правової допомоги громадянам, юридичним особам і в забезпеченні їх правової безпеки, але й запобіганню спорів між учасниками договірних відносин. Участь нотаріуса при розробленні умов правочину перед його практичним виконанням дозволяє уникнути виникнення спорів про право між сторонами по укладеному та нотаріально посвідченому правочину, а також робить їх відносини більш стабільними та передбачуваними, особливо в умовах ринку. Участь нотаріуса дозволяє забезпечити кожну зі сторін правочину правовим захистом вже на стадії оформлення права та договору, в той час як судовий захист може бути необхідний пізніше, на стадії спору [75, с.61; 40, с. 208-212].

На наш погляд, слід трансформувати попереджувально-профілактичну функцію та впровадити превентивні та просвітницькі функції нотаріату шляхом участі нотаріусів у просвітницьких заходах для громадськості щодо їхніх прав та механізмів захисту, створення публічних онлайн-платформ для роз'яснення громадянам їхніх прав та процедур у сфері нотаріальних послуг, підвищення рівня інформованості громадян щодо функцій нотаріату як гаранта правової безпеки.

Усе вищевикладене дає підстави зробити наступні висновки щодо напрямів удосконалення організації діяльності та функціонування інституту нотаріату в адміністративно-правовому механізмі охорони прав людини:

- окремим напрямком удосконалення організації діяльності та функціонування інституту нотаріату в адміністративно-правовому механізмі охорони прав людини слід виділити напрямок інституційної модернізації нотаріату щодо охорони прав та свобод людини через запровадження чіткої системи моніторингу дотримання прав людини у нотаріальній діяльності, інституційне закріплення ролі нотаріату як суб'єкта первинної превенції порушень прав людини у цивільно-правових відносинах, удосконалення кадрової політики шляхом включення критеріїв оцінки доброчесності та компетентності нотаріусів у сфері охорони та захисту прав;

- існує необхідність удосконалення підзаконного регулювання нотаріальної діяльності щодо визначення стандартів доступності, недискримінації та правової безпеки нотаріальних послуг;

- слід підвищити рівень професійної підготовки нотаріусів через навчання нотаріусів медіаційних практик, а також введення обов'язкової спеціалізованої підготовки з прав людини для кандидатів у нотаріуси та системи регулярного підвищення кваліфікації за напрямками захисту прав людини, та інтеграції в програми підготовки тематики правового захисту вразливих груп (людей похилого віку, осіб з інвалідністю, малозабезпечених тощо);

- важливим напрямком є цифровізація та інклюзивність нотаріальних послуг як інструменту забезпечення права на доступ до правових послуг незалежно від місця проживання особи та запровадження спеціальних механізмів для обслуговування осіб з обмеженою мобільністю або вразливого стану (наприклад, виїзне нотаріальне обслуговування);

- слід посилити державний контроль за організацією нотаріальної діяльності шляхом запровадження індикаторів оцінки їхнього впливу на стан

дотримання прав людини; оптимізації діяльності нотаріального самоврядування щодо контролю за професійною етикою нотаріусів;

– слід впровадити превентивні та просвітницькі функції нотаріату шляхом участі нотаріусів у просвітницьких заходах для громадськості щодо їхніх прав та механізмів захисту, створення публічних онлайн-платформ для роз'яснення громадянам їхніх прав та процедур у сфері нотаріальних послуг, підвищення рівня інформованості громадян щодо функцій нотаріату як гаранта правової безпеки.

Отже, напрями удосконалення організації діяльності та функціонування інституту нотаріату в адміністративно-правовому механізмі охорони прав людини мають бути здійснені шляхом: інституційної модернізації нотаріату щодо охорони прав та свобод людини; удосконалення підзаконного регулювання нотаріальної діяльності щодо визначення стандартів доступності, недискримінації та правової безпеки нотаріальних послуг; підвищення рівня професійної підготовки нотаріусів через введення обов'язкової спеціалізованої підготовки з прав людини для кандидатів у нотаріуси та системи регулярного підвищення кваліфікації; цифровізації та інклюзивності нотаріальних послуг; посилення державного контролю за організацією нотаріальної діяльності; впровадження превентивних та просвітницьких функцій нотаріату.

Висновки до розділу 3

1. Сформовано, що державний контроль за організацією та функціонуванням інституту нотаріату в Україні з позиції адміністративного права – це врегульована нормами адміністративного законодавства системна діяльність уповноважених органів публічної влади, спрямована на превентивне, поточне та підсумкове спостереження, оцінювання та вплив на

дотримання нотаріусами законодавчих, кваліфікаційних, процедурних та етичних вимог, з метою забезпечення правомірності, прозорості, професійної відповідності та ефективного виконання ними публічних функцій у сфері охорони приватних і публічних інтересів в адміністративно-правовому механізмі публічного управління.

2. Розкрито, що контрольна діяльність Міністерства юстиції України за організацією та функціонуванням інституту нотаріату реалізується в через визначені види перевірок, процедурною частиною яких може бути інкорпорація професійної експертизи. Контрольна процедура Міністерства юстиції України передбачає: збір, аналіз та верифікацію матеріалів; підготовку об'єктивного висновку; оформлення результатів у формі наказу, в якому встановлюються конкретні строки та вимоги щодо усунення порушень; можливість застосування заходів реагування, передбачених законом. Визначено, що до інших суб'єктів державного контролю інституту нотаріату в Україні, окрім Міністерства юстиції України, належать органи Національної поліції, Національне агентство з питань запобігання корупції, Державна податкова служба України, Державна служба фінансового моніторингу України, Служба безпеки України, судові органи, інші органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування.

3. Запропоновано напрямки інституційної модернізації нотаріату щодо охорони прав та свобод людини через запровадження чіткої системи моніторингу дотримання прав людини у нотаріальній діяльності, інституційне закріплення ролі нотаріату як суб'єкта первинної превенції порушень прав людини у цивільно-правових відносинах, удосконалення кадрової політики шляхом включення критеріїв оцінки доброчесності та компетентності нотаріусів у сфері охорони та захисту прав.

4. Визначено необхідність удосконалення підзаконного регулювання нотаріальної діяльності щодо визначення стандартів доступності, недискримінації та правової безпеки нотаріальних послуг.

5. Окремо виділено напрямок підвищення рівня професійної підготовки нотаріусів через введення обов'язкової спеціалізованої підготовки з прав людини для кандидатів у нотаріуси та системи регулярного підвищення кваліфікації за напрямами захисту прав людини, та інтеграції в програми підготовки тематики правового захисту вразливих груп (людей похилого віку, осіб з інвалідністю, малозабезпечених тощо).

6. Важливим напрямком відзначено цифровізацію та інклюзивність нотаріальних послуг як інструменту забезпечення права на доступ до правових послуг незалежно від місця проживання особи та запровадження спеціальних механізмів для обслуговування осіб з обмеженою мобільністю або вразливого стану (наприклад, виїзне нотаріальне обслуговування).

7. Виділено напрямок посилення державного контролю за організацією нотаріальної діяльності шляхом запровадження індикаторів оцінки їхнього впливу на стан дотримання прав людини; оптимізації діяльності нотаріального самоврядування щодо контролю за професійною етикою нотаріусів.

8. Розкрито напрямок впровадження превентивних та просвітницьких функцій нотаріату шляхом участі нотаріусів у просвітницьких заходах для громадськості щодо їхніх прав та механізмів захисту, створення публічних онлайн-платформ для роз'яснення громадянам їхніх прав та процедур у сфері нотаріальних послуг, підвищення рівня інформованості громадян щодо функцій нотаріату як гаранта правової безпеки.

ВИСНОВКИ

У дисертації на основі комплексного аналізу теоретико-методологічних засад діяльності інституту нотаріату та характеристики місця нотаріату для охорони прав людини, визначено новітні напрями вдосконалення організації та функціонування нотаріату в адміністративно-правовому механізмі охорони прав людини в Україні, серед яких:

1. Сформовано, що охорона прав і свобод людини, як об'єкт адміністративно-правового дослідження, є інтегрованою системою публічно-правових заходів організаційного, нормативного та превентивного характеру, що спрямована на створення умов для реального, безперешкодного та гарантованого здійснення особистістю її прав і свобод у межах публічного управління, що реалізується через діяльність уповноважених суб'єктів адміністративного права шляхом запобігання порушенням, контролю за дотриманням правових норм, правозастосування, притягнення до юридичної відповідальності та відновлення порушеного стану правовідносин. Охорона прав і свобод людини, як об'єкт адміністративно-правового дослідження, охоплює як концептуальну (теоретико-правову), так і функціонально-практичну реалізацію, що передбачає активну взаємодію між державою (в тому числі, інститутом нотаріату) та особою з метою формування стійкого механізму правового порядку, де ключовою цінністю виступають права, свободи та законні інтереси людини.

2. Визначено історичні етапи становлення та розвитку інституту нотаріату в Україні:

1) первинний етап (I–XII століття) становлення нотаріату на території України як фундаментальний період формування первинних елементів документарного забезпечення правовідносин, що виникали в суспільстві;

2) інституційний етап становлення нотаріату, який включає наступні проміжні етапи:

– перший проміжний етап (XII–XIV століття) інституціоналізації документарного оформлення правочинів та зміцнення письмової форми як юридичного засобу забезпечення зобов’язальних правовідносин;

– другий проміжний етап (XIV–XIX століття) закріплення договірної діяльності у рамках нотаріального, явочного або домашнього порядку, що свідчить про формальне визнання інституту нотаріального засвідчення правочинів;

– третій проміжний етап (з кінця XIX–XX століття) становлення нотаріату в Україні, відповідно до політико-правових ідеологій тоталітарної держави;

3) сучасний етап розвитку новітнього нотаріату в Україні (від Незалежності України до тепер) як трансформація інституту нотаріату від централізованої державної структури до змішаної моделі, та формування ролі у сфері охорони прав людини.

3. Зазначено, що правові засади організації та функціонування інституту нотаріату в державному механізмі охорони прав людини в Україні побудовані на Конституції України, міжнародних зобов’язань захисту прав людини, спеціалізованих законах України, постановах Кабінету Міністрів України, актах Міністерства юстиції України, інших органах державної влади та місцевого самоврядування, рішеннях органів нотаріального самоврядування.

4. Розкрито основні завдання функціонування інституту нотаріату в державному механізмі охорони прав громадян: 1) охорона та захист прав і законних інтересів фізичних і юридичних осіб (насамперед у сфері цивільних правовідносин); 2) попередження правопорушень через юридичну фіксацію правочинів та правових фактів; 3) надання правам та фактам юридичної вірогідності, створення доказової бази у разі виникнення спорів; 4) забезпечення законності та правопорядку у сфері приватно-правових відносин; 5) зміцнення правової визначеності та стабільності у юридичних відносинах; 6) сприяння правильному та правомірному здійсненню прав особами, у тому числі шляхом роз’яснення правових наслідків дій;

7) забезпечення реалізації права на кваліфіковану юридичну допомогу позасудового характеру; 8) підвищення правової обізнаності громадян через правові консультації; 9) формування правової культури шляхом дотримання принципів законності, об'єктивності та неупередженості.

5. Визначено публічно-правовий статус інституту нотаріату як закріплене на законодавчому рівні системне юридичне положення нотаріату в структурі публічної влади, що визначає його функціональну роль як особливого інституту делегованої юрисдикції, наділеного повноваженнями здійснювати нотаріальні дії від імені держави з метою легітимації юридично значимих фактів, охорони прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, та гарантування правової визначеності в суспільстві.

6. Зазначено, що адміністративні форми організації інституту нотаріату в Україні включають: – адміністративну нормотворчість та інституційно-правове регулювання; – укладення адміністративних договорів; – здійснення матеріально-технічних операцій та організаційних заходів (інформаційно-просвітницькі та навчальні заходи нотаріусів щодо охорони прав людини, звітні дані, адміністрування реєстру, наради тощо); – вчинення юридично значущих дій.

До методів організації інституту нотаріату в Україні віднесено: – адміністративний примус (позбавлення права на зайняття нотаріальною діяльністю, юридична відповідальність тощо); – заохочення (можливості для самостійної організації нотаріальної діяльності; нагородження нотаріусів тощо); – переконання (професійно-етичне орієнтування; інформаційне забезпечення; участь у професійному самоврядуванні; система підвищення кваліфікації; формування правової культури через взаємодію тощо); – метод контролю.

7. Розкрито, що взаємодія інституту нотаріату з іншими суб'єктами охорони прав людини в Україні – це системно організований, нормативно закріплений та функціонально узгоджений процес співпраці між нотаріальними органами та іншими державними та недержавними

інституціями, уповноваженими на забезпечення, захист та відновлення прав людини, який передбачає об'єднання діяльності, інформаційний обмін та спільне виконання правозастосовних функцій, що спрямовано на гарантування юридичної визначеності, правову безпеку, доступність правових процедур та недопущення порушень прав та свобод людини.

8. Визначено особливості державного контролю за організацією та функціонуванням інституту нотаріату в Україні: 1) функціональна природа контролю як механізму забезпечення законності та дисципліни в діяльності суб'єктів нотаріату, та як інструменту аналітико-прогностичного характеру, що дозволяє виявляти проблеми правозастосування; 2) адміністративно-правова обмеженість контрольної юрисдикції на питання організації нотаріальної діяльності та дотримання процедури вчинення нотаріальних дій; 3) поєднання централізованої моделі з делегованими елементами для здійснення перевірок контрольного процесу; 4) підзаконна урегульованість процедури контролю; 5) стадійність контрольних заходів; 6) зв'язок контролю із публічною функцією нотаріату; 7) зворотний адміністративний зв'язок у системі публічного адміністрування нотаріальної практики; 8) інтеграція контролю в загальний механізм правового забезпечення.

9. Сформовано напрями удосконалення організації діяльності та функціонування інституту нотаріату в адміністративно-правовому механізмі охорони прав людини шляхом: інституційної модернізації нотаріату щодо охорони прав та свобод людини; удосконалення підзаконного регулювання нотаріальної діяльності щодо визначення стандартів доступності, недискримінації та правової безпеки нотаріальних послуг; підвищення рівня професійної підготовки нотаріусів через введення обов'язкової спеціалізованої підготовки з прав людини для кандидатів у нотаріуси та системи регулярного підвищення кваліфікації; цифровізації та інклюзивності нотаріальних послуг; посилення державного контролю за організацією нотаріальної діяльності; впровадження превентивних та просвітницьких функцій нотаріату.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авер'янов В. Б. Реформування українського адміністративного права: необхідність переосмислення теоретичних постулатів. *Актуальні проблеми держави і права* : зб. наук. праць. 2003. Вип. 19. С. 8–12.
2. Адерейко Т. В. Особливості адміністративних стягнень в Україні, сучасний стан і перспективи. *Молодий вчений*. 2014. № 11 (14). С. 146–151.
3. Адміністративне право України. Академічний курс : підручник : у 2 т. / ред. кол. : В. Б. Авер'янов (голова). Київ : Юридична думка, 2004. Т. 1. Загальна частина. 584 с.
4. Адміністративне право України. Академічний курс : підручник : у 2 т. / ред. кол. : В. Б. Авер'янов (голова). Київ : Юридична думка, 2005. Т. 2. Особлива частина. 624 с.
5. Адміністративне право України. Повний курс : підручник / В. Галуцько, П. Діхтієвський, О. Кузьменко, Т. Коломoeць, В. Курило, С. Стеценко та ін. ; за ред. В. Галуцька та О. Правоторової. 4-те вид. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2021. 592 с.
6. Адміністративне право України. Т. 1. Загальне адміністративне право : навч. посіб. / В. В. Галуцько, В. І. Курило, С. О. Короєд та ін. Херсон : Грінь Д. С., 2015. 272 с.
7. Адміністративне право. Загальна частина : навч. посіб. / Алфьоров С. М., Ващенко С. В., Долгополова М. М., Купін А. П. Київ : Центр учбової літератури, 2011. 216 с.
8. Андрощук І. В. Взаємодія як педагогічна категорія. *Педагогічний дискурс*. 2013. Вип. 14. С. 15–19.
9. Бабенко В. М. Аналіз наукових підходів до концепту «взаємодія» у сфері функціонування інституту нотаріату з іншими суб'єктами охорони прав людини в Україні. *Пріоритетні напрямки розвитку правової системи*

України : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ 14–15 листоп. 2021 р.) / НДІ публ. права. Київ, 2021. С. 34–36.

10. Бабенко В. М. Взаємодія інституту нотаріату з іншими суб'єктами охорони прав людини в Україні. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2025. Вип. 1. С. 67–72.

11. Бабенко В. М. Державний контроль за організацією та функціонуванням інституту нотаріату в Україні з позиції адміністративного права. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2025. Вип. 2. С. 101–106.

12. Бабенко В. М. Новітня сутність публічно-правового статусу інституту нотаріату серед суб'єктів охорони прав людини в Україні. *Виклики сучасності та наукові підходи до їх вирішення* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 12–13 серп. 2020 р. / НДІ публ. права. Київ, 2020. С. 132–134.

13. Бабенко В. М. Основні завдання функціонування інституту нотаріату в державному механізмі охорони прав громадян. *KELM. (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2024. № 7 (67). С. 299–302.

14. Бабенко В. М. Особливості становлення та розвитку інституту нотаріату в Україні. *Право та державне управління*. 2022. № 3. С. 287–291.

15. Бабенко В. М. Охорона прав і свободи людини як об'єкт адміністративно-правового дослідження та предмет діяльності інституту нотаріату. *Право і суспільство*. 2021. № 4. С. 555–558.

16. Бабенко В. М. Публічно-правовий статус інституту нотаріату та його місце серед інших суб'єктів охорони прав людини в Україні. *Юридична наука*. 2020. № 3, т. 2. С. 143–148.

17. Бабенко В. М. Сучасне поняття державного контролю за організацією та функціонуванням інституту нотаріату в Україні з позиції адміністративного права. *Проблемні питання юридичної науки в контексті реформування правової системи України* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 19–20 жовт. 2022 р. / НДІ публ. права. Київ, 2022. С. 51–53.

18. Бабенко В. М. Сучасні правові засади організації та функціонування інституту нотаріату в державному механізмі охорони прав людини в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 9. С. 301–305.
19. Бабій Б. М., Корецький В. М., Цветкова В. В. *Юридичний словник*. Київ : Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1974. 847 с.
20. Баранкова В. В. Проблеми нотаріальної форми охорони та захисту прав : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків, 1997. 24 с.
21. Бачинин В. А. *Філософія права : підручник*. Київ : Ін Юре, 2003. 472 с.
22. Бисага Ю. Ю. Цифрові технології в нотаріаті: сутність та особливості. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2023. Вип. 78, ч. 2. С. 11–16. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/285538/279596>.
23. Білько К. Ф. Адміністративно-правове забезпечення організації та діяльності нотаріату в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2015. 21 с.
24. Білько К. Ф. *Форми і методи адміністративно-правового регулювання організації та діяльності нотаріату. Правова держава*. 2015. Вип. 26. С. 542–549.
25. Волинець В. Охорона прав і свобод людини і громадянина як функція сучасної демократичної держави. *Юридична Україна*. 2013. № 4. С. 9–15.
26. Горбань Н. Принципи нотаріального процесу в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2014. 223 с.
27. Горецька Х. В. *Правова соціалізація: філософсько-правовий вимір : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.12*. Львів, 2014. 19 с.
28. Гура І. В. Нотаріат як публічно-правовий інститут охорони та захисту прав громадян. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2011. № 1 (1). С. 57–63.

29. Гуть Н. Посвідчення нотаріусами документів для дії за кордоном та їх визнання : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2013. 232 с.
30. Давиденко А. О. Історія виникнення нотаріату в Україні. *Вісник Запорізького національного університету*. Серія : Юридичні науки. 2010. № 4. С. 22–28. URL: <https://web.znu.edu.ua/herald/issues/2010/jur-2010-4/022-28.pdf>.
31. Демків Р. Я. Правове регулювання як юридичне явище: окремі аспекти розуміння. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2015. Вип. 34 (1). С. 19–23.
32. Денисова А. В. Проблемні питання контролю за організацією нотаріальної діяльності. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2013. № 2. С. 105–107.
33. Дергільова О. Нотаріальні акти в системі правових актів сучасного права: загальнотеоретичне дослідження : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Одеса, 2017. 201 с.
34. Державне управління: теорія і практика / за заг. ред. В. Б. Авер'янова. Київ : Юрінком Інтер, 1998. 432 с.
35. Деякі питання реалізації експериментального проєкту щодо поетапного запровадження Єдиної державної електронної системи Е-нотаріату : Постанова Кабінету Міністрів України від 29.12.2021 р. № 1444. *Офіційний вісник України*. 2022. № 8. Ст. 426. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1444-2021-%D0%BF#Text.16>.
36. Деякі питання функціонування Єдиної державної електронної системи Е-нотаріату : Постанова Кабінету Міністрів України від 29.12.2023 р. № 1406. *Офіційний вісник України*. 2024. № 11. Ст. 699. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1406-2023-п#Text>.
37. Джуга М. В. Адміністративний контроль за законністю нотаріальної діяльності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2024. Вип. 84, ч. 3. С. 71–76. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.84.3.11>.

38. Доленко І. В. Адміністративні методи реалізації державно-приватного партнерства щодо управління об'єктами нерухомості. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2024. Вип. 4. С. 44–48. URL: <http://www.nvppp.in.ua/vip/2024/5/11.pdf>.
39. Долинська М. С. Українське нотаріальне право : навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 2015. 248 с.
40. Долинська М. С. Функції українського нотаріату: поняття та види. *Форум права*. 2011. № 4. С. 208–212.
41. Дудик І. М. Поняття державного контролю узгоджених дій суб'єктів господарювання. *Адвокат*. 2012. № 7. С. 37–39.
42. Дякович М. М. Нотаріальне право України : навч. посіб. Київ : Алерта ; КНТ ; ЦУЛ, 2009. 683 с.
43. Дяковський О. С. Шляхи вдосконалення адміністративно-правового статусу нотаріуса як суб'єкта державної реєстрації. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 3. С. 279–282.
44. Єрмоленко Я. В. Юридичний термін "механізм охорони прав людини": питання смислового навантаження. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2017. № 4. С. 65–70.
45. Єфіменко Л. Правова охорона цивільних прав та інтересів у нотаріальній діяльності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2013. 235 с.
46. Желіховська Ю. Історико-правові аспекти становлення, розвитку та модернізації нотаріату України. *Мала енциклопедія нотаріуса*. 2017. № 1 (91). С. 165–173. URL: <http://yurradnik.com.ua/wp-content/uploads/2017/03/ZHelihovska.pdf>.
47. Желіховська Ю. Основні завдання та принципи нотаріату. *Юридичний вісник*. 2014. № 3. С. 189–195.
48. Женеску Е. В. Оскарження рішень, дій чи бездіяльності нотаріуса з надання адміністративних послуг : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Запоріжжя, 2017. 218 с.

49. Журавель А. В. Розвиток інститут іпотеки в Україні: історичний досвід, проблеми та перспективи : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Одеса, 2008. 200 с.

50. Журавльов Д. Огляд ЗМІ. Нотаріат як попереджувальне правосуддя. *Юридичний радник*. URL: <http://yurradnik.com.ua/news/%D0%BE%D0%B3%D0%BB%D1%8F%D0%B4-%D0%B7%D0%BC%D1%96-%D0%BD%D0%BE%D1%82%D0%B0%D1%80%D1%96%D0%B0%D1%82-%D1%8F%D0%BA-%D0%BF%D0%BE%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%B6%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD/>.

51. Журавльов Д. Реєстр пошкодженого та знищеного майна. Алгоритм роботи нотаріуса : практ. посіб. / НДІ публ. права. Київ : ОВК, 2022. 53 с.

52. Загальна теорія держави і права : навч. посіб. / А. М. Колодій, В. В. Копейчиков та ін. ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ : Юрінком Інтер, 1998. 317 с.

53. Загальна теорія держави і права : підручник для студ. юрид. спец. вищ. навч. закладів освіти / М. В. Цвік, В. Д. Ткаченко, Л. Л. Богочова та ін. ; за ред. М. В. Цвіка, В. Д. Ткаченка, О. В. Петришина ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2002. 432 с.

54. Закревська Т. О. Щодо поняття охорони прав, свобод та законних інтересів свідка у кримінальному процесі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 2, т. 2. С. 60–63.

55. Заповіді нотаріату. *Vinnotariat*. URL: <http://vinnotariat.com.ua/notariat/zapovidi-notariatu>.

56. Зілковська К. Л. Судовий порядок оскарження нотаріальних дій та відмови у їх вчиненні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Одеса, 2013. 191 с.

57. Злотніков М. Р. Піддячі іванівської площі. *Нотаріальний вісник*. 1998. № 1. С. 40.
58. Золотухіна О. М. Вдосконалення функціонування нотаріату України в сучасних умовах правового розвитку. *Альманах права*. 2016. Вип. 7. С. 292–296.
59. Золотухіна О. М. Проблеми правового регулювання функціонального призначення нотаріату в Україні. *Актуальні питання реформування правової системи* : зб. матеріалів XIII Міжнар. наук.-практ. конф., м. Луцьк, 24–25 черв. 2016 р. Луцьк, 2016. С. 25–27.
60. Івашова Л. М., Шевченко Н. І. Стратегічні напрями розвитку системи управління державними фінансами: цифровізація процесів моніторингу та контролю. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2023. № 3 (38). С. 34–42.
61. Ільєва Н. В. Нотаріальна діяльність як об'єкт адміністративно-правового регулювання. *Право і безпека*. 2010. № 3 (35). С. 95–98.
62. Ільєва Н. В. Питання взаємодії державних та недержавних органів з суб'єктами нотаріальної діяльності. *Правова держава*. 2012. № 15. С. 47–51.
63. Ільєва Н. В. Правове регулювання юридичної відповідальності нотаріуса в Україні: проблеми та перспективи. *Актуальні питання державотворення в контексті сучасних цивілізаційних викликів* : зб. тез допов. учасників Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф., м. Черкаси, 26–27 листоп. 2020 р. / Східноєвропейський університет імені Рауфа Аблязова. Черкаси, 2020. С. 45–46. URL: <https://dspace.onu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/da10a361-a8c4-4523-84ad-1ddc1371b545/content>.
64. Ільєва Н. В. Принципи нотаріальної діяльності в Україні. *Вісник Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова*. Серія : Правознавство. 2014. Т. 19, Вип. 1 (22). С. 116–122.

65. Ільєва Н. В. Публічно-правовий статус нотаріуса та інших суб'єктів нотаріального процесу в Україні. *Правова держава*. 2016. № 23. С. 35–39.

66. Ільєва Н. Нотаріат як публічно-правовий інститут: проблеми та перспективи реформування. *Правові засади організації та здійснення публічної влади* : зб. тез VII Міжнар. наук.-практ. конф., м. Хмельницький, 17 трав. 2024 р. / Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова. Хмельницький, 2024. С. 82–85.

67. Калатур М. В. Адміністративно-правові засади організації та функціонування слідчих підрозділів правоохоронних органів : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2019. 432 с.

68. Кармаза О. Використання видів (форм) штучного інтелекту в нотаріальному процесі України: проблеми та шляхи вирішення. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 3. С. 13–18.

69. Карнарук Н. В. Державний контроль за нотаріальною діяльністю в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Ірпінь, 2007. 21 с.

70. Кінаш У. Інститут державного нотаріату України: історико-правовий аспект. *Legea și viața*. 2014. MARTIE. С. 68–72. URL: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Institut%20gosudarstvenogo%20notariata%20Ukraini.pdf.

71. Кобзар О. Ф. Підходи щодо визначення поняття правоохоронної функції держави. *Юридична наука*. 2015. № 9. С. 7–13.

72. Кодекс України з процедур банкрутства : прийнятий від 18.10. 2018 р. № 2597-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 19. Ст. 74.

73. Кодекс України про адміністративні правопорушення : прийнятий від 07.12.1984 р. № 8073-X ; станом на 14.06.2025 р. *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1984. додаток до № 51. Ст. 1122. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>.

74. Колпаков В. К. Адміністративно-деліктний правовий феномен : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2004. 528 с.

75. Комаров В. В. Нотаріат та нотаріальний процес : підручник. Харків : Консум, 1999. 240 с.
76. Кондратьєв Є. Є. Оскарження рішень, дій чи бездіяльності нотаріусів з надання публічних послуг та його зміст. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 3. С. 356–360.
77. Кондратьєв Є. Контроль за діяльністю нотаріусів щодо додержання законодавства з питань надання публічних послуг. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2024. № 1. С. 195–199. DOI: <https://doi.org/10.32782/2408-9257-2024-1-36>.
78. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
79. Коротюк О. В. Нотаріус як спеціальний суб'єкт злочину : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2014. 238 с.
80. Коротюк О. Нотаріат в Україні : навч. посіб. / Держ. податк. ун-т. Ірпінь : Держ. податк. ун-т ; ОВК, 2023. 606 с.
81. Костюк Ю. Окремі питання соціального значення виконання постанов про накладення адміністративних стягнень. *Вісник Вищого адміністративного суду України*. 2010. № 4. С. 74–77.
82. Красногор О. В. Інтеграція цифровізації у сфері нотаріату. *Проблеми сучасних трансформацій*. Серія : Право, публічне управління та адміністрування. 2024. № 12. DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2024-12-01-08>. URL: <https://reicst.com.ua/pmtl/article/view/2024-12-01-08/2024-12-01-08>.
83. Крижевська О. Нотаріальні процесуальні правовідносини: теорія і практика : монографія / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ : Алерта, 2024. 468 с.
84. Курило Т. Адміністративно-правові засади протидії корупції в сфері здійснення нотаріальної діяльності в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2017. 258 с.
85. Латинський нотаріат. *Студопедія*. URL: https://studopedia.com.ua/1_5392_latinskiy-notariat.

86. Лиля-Барська А. В. Про публічно-правовий статус нотаріуса в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2023. № 1. С. 130–134. URL: http://apnl.dnu.in.ua/1_2023/21.pdf.

87. Майкут Х. В. Нотаріат : курс лекцій. Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2012. 212 с.

88. Макеєва О. М., Бойко О. В. Генеза дослідження інституту нотаріату в системі захисту прав і свобод людини і громадянина. *Наукові праці Національного авіаційного університету*. Серія : Юридичний вісник «Повітряне і космічне право». 2023. № 1 (66). С. 32–39. URL: <https://er.nau.edu.ua/server/api/core/bitstreams/a5f48201-8635-4c50-b8b3-d7f82df82db3/content>.

89. Мартинюк О. А. Об'єкт контролю за нотаріальною діяльністю: поняття та характерні риси. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. Вип. 2 (2). С. 182–189.

90. Марчук В. І. Адміністративний договір як одна із форм управлінської діяльності. *Право і суспільство*. 2014. № 1. С. 107–113.

91. Меморандум про співробітництво між Міністерством юстиції України та Нотаріальною палатою України : підписаний 08.02.2018 р. Київ, 2018. 4 с. URL: https://npu.ua/wp-content/uploads/2018/02/Memorandum_Full.pdf.

92. Мироненко М. Загальнотеоретична характеристика діяльності нотаріуса у сфері медіації. *Матеріали конференцій Молодіжної наукової ліги*, м. Харків, 13 верес. 2024 р. Харків, 2024. С. 52–55. URL: <https://archive.liga.science/index.php/conference-proceedings/article/view/1196>.

93. НААУ уклала меморандум про співробітництво з Нотаріальною палатою. *Національна Асоціація Адвокатів України*. URL: <https://unba.org.ua/news/4525-naau-uklala-memorandum-pro-spivrobitnictvo-z-notarial-noyu-palatoyu.html>.

94. Нагородження нотаріусів та працівників сфери нотаріату на Вінничині. *Центральне міжрегіональне управління Міністерства юстиції*

(м. Київ). URL: <https://centraljust.gov.ua/news/direction/nagorodjennya-notariusiv-ta-pratsivnikiv-sferi-notariatu-na-vinnichini>.

95. Невзорова І. Принципи діяльності міжнародного нотаріату. *Jurnalul juridic național: teorie și practică*. 2019. Mai. С. 19–22. URL: http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2019/3/part_1/4.pdf.

96. Нелін О. І. Еволюція спадкового права в Україні (історико-правовий аспект) : монографія. Київ : Київ. ун-т, 2009. 365 с.

97. Нелін О. І. Модернізація нотаріату і конкуренція в нотаріальній діяльності в Україні: проблема, гіпотеза, закон. *Юридична Україна*. 2017. № 2–3. С. 65–69.

98. Нелін О. І. Становлення і розвиток інституту нотаріату в Україні (історично-правовий аспект). *Юридична Україна*. 2012. № 7. С. 11–15.

99. Новіцький В. В. Охорона та захист прав людини в Україні. *Держава і право*. Серія : Юридичні науки. 2016. Вип. 74. С. 39–49.

100. Нотаріальна палата України створила Центр медіації. *Нотаріальна палата України*. URL: <https://npu.ua/news/mediacia2021/>.

101. Нотаріуси отримали нагороди з нагоди професійного свята. *Нотаріальна палата України*. URL: <https://npu.ua/news/notariusi-otrimali-nagorodi-z-nagodi-profesijnogo-svyata/>.

102. НПУ просить Мін'юст врегулювати проблемні питання нотаріальної діяльності щодо перевірок, витрачання бланків, сертифікації робочого місця. *Нотаріальна палата України*. URL: <https://npu.ua/news/notary-problems/>.

103. Паламарчук Н. В. Форма і способи захисту цивільних прав нотаріусом. *Молодий вчений*. 2014. № 6 (2). С. 114–118.

104. Палієнко У. О. Адміністративна відповідальність в сфері нотаріату. *Актуальні проблеми запобігання та протидії корупції і охорони права власності : другі юридичні читання : зб. наук. праць / за ред. В. В. Галунька*. Тернопіль-Київ-Херсон, 2011. С. 29–30.

105. Палієнко У. О. Адміністративно-правовий статус нотаріуса в Україні. *Форум права*. 2010. № 2. С. 355–358.

106. Петришин О. В. Статус службової особи: природа, структура, спеціалізація. Київ : НМК ВО, 1990. 74 с.

107. Петков С. В. Відповідальність посадових осіб органів місцевого самоврядування, які здійснюють нотаріальні дії. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Серія : Юридичні науки. 2023. Т. 34 (73), № 3. С. 225–229.

108. Пилипенко О. Ю. Інструменти забезпечення реалізації державної політики в сфері нотаріату. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Серія : Юридичні науки. 2023. Т. 34 (73), № 6. С. 245–249.

109. Підписано Меморандум про співробітництво між Нотаріальною палатою України та Мін'юстом. *Державне підприємство "Національні інформаційні системи"*. URL: <https://nais.gov.ua/article/pidpisanomemorandum-pro-spivrobitnistvo-mij-notarialnoyu-palatoyu-ukraini-ta-minyustom>.

110. Плеханова О. П., Плеханов Д. О. Нормативно-правове регулювання нотаріальної діяльності в системі взаємодії держави та суспільства в Україні. *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування*. 2018. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ttpdu_2018_2_26.

111. Побіянська Н. С. Участь нотаріуса у наданні правової допомоги. *Нотаріат для Вас*. 2009. № 10. С. 60–61.

112. Подоляка А. М. Взаємодія державних органів в охороні громадського порядку. *Форум права*. 2009. № 2. С. 338–344.

113. Поліщук Є., Золотухіна Л. Система нотаріальних органів і посадових осіб, на яких покладено обов'язок вчиняти нотаріальні дії в Україні, їх компетенція. *UNIVERSUM*. 2024. № 14. С. 246–251. URL: <https://archive.liga.science/index.php/universum/article/view/1384>.

114. Положення про Єдину державну електронну систему е-нотаріату : затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 29.12.2023 р. № 1406. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1406-2023-п#Text>.

115. Порядок проведення перевірки організації нотаріальної діяльності приватних нотаріусів, дотримання ними порядку вчинення нотаріальних дій та виконання правил нотаріального діловодства : наказ Міністерства юстиції України від 17.02.2014 р. № 357/5. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0298-14#n15>.

116. Правоторова О. М. Форми адміністративної діяльності публічної адміністрації в механізмі адміністративно-правової охорони. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. Вип. 5. С. 123–127.

117. Про адміністративні послуги : Закон України від 06.09.2012 р. № 5203-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 32. Ст. 409.

118. Про виконавче провадження : Закон України від 02.06.2016 р. № 1404-VIII ; станом на 09.02.2025 р. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#Text>.

119. Про державний нотаріат : Закон Української РСР від 25.12.1974 р. № 3377-VIII ; введ. в дію Постановою Верховної Ради УРСР № 3378-VIII. *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1975. № 1. Ст. 4. URL: <http://pravo.levonevsky.org/baza/soviet/sss4488.htm>.

120. Про затвердження Положення про порядок учинення нотаріальних дій в дипломатичних представництвах та консульських установах України : наказ Міністерства юстиції України від 27.12.2004 р. № 142/5/310. *Офіційний вісник України*. 2004. № 52, т. 2. Ст. 3492. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1649-04#Text>.

121. Про затвердження Порядку видачі свідоцтва про право на вчинення нотаріальних дій щодо оформлення спадкових прав : наказ Міністерства юстиції України від 07.12.2016 р. № 3595/5. *Офіційний вісник*

України. 2016. № 101. Ст. 3340. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1620-16#Text>.

122. Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України : наказ Міністерства юстиції України від 22.02.2012 р. № 296/5. *Офіційний вісник України*. 2012. № 17. Ст. 632. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12#Text>.

123. Про затвердження Правил професійної етики нотаріусів України : наказ Міністерства юстиції України від 07.06.2021 р. № 2039/5. *Офіційний вісник України*. 2021. № 43. Ст. 2650. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0759-21#n99>.

124. Про медіацію : Закон України від 16.11.2021 р. № 1875-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2022. № 7. Ст. 51.

125. Про нотаріат : Закон України від 02.09.1993 р. № 3425-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 39. Ст. 383.

126. Про страхування : Закон України від 18.11.2021 р. № 1909-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. № 12–13. Ст. 28. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1909-20#Text>.

127. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини : Закон України від 23.12.1997 р. № 776/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 20. Ст. 99.

128. Професійна етика та правила організації нотаріату : від 02.11.2017 р. Міжнародний союз нотаріату. *Нотаріальна палата України*. URL: http://npu.in.ua/mizhnarodnij-notariat/profesiyna_etika_ta_pravila_organizatsi%D0%87_notariatu#.

129. Радзієвська Л. К., Пасічник С. Г. Нотаріат в Україні : навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 2000. 317 с.

130. Ринажевський Б. М. Компетенція та повноваження військової служби правопорядку (служби правопорядку) у Збройних Силах України. *Право і безпека*. 2010. Вип. 1. С. 15–21. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pib_2010_1_5.

131. Розсоха С. С. Адміністративно-правові засади отримання права на зайняття нотаріальною діяльністю в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2018. 19 с.

132. Розсоха С. С. Адміністративно-правові засади отримання права на зайняття нотаріальною діяльністю в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2018. 220 с.

133. Розсоха С. С. Методи адміністративної діяльності публічної адміністрації щодо видачі права на зайняття нотаріальною діяльністю в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2015. Вип. 34, ч. 2. С. 63–67.

134. Розсоха С. С. Правовий статус Міністерства юстиції України як суб'єкта адміністративно-правового забезпечення нотаріальної діяльності в Україні. *Юридична наука*. 2020. № 4 (106), т. 1. С. 159–165.

135. Розсоха С. С. Форми адміністративної діяльності публічної адміністрації щодо видачі права на зайняття нотаріальною діяльністю в Україні. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. Вип. 2 (4). С. 242–248.

136. Рудченко О. В. Публічні послуги як предмет діяльності нотаріусів в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 1. С. 388–395.

137. Савицька Н. Адміністративно-правові засади взаємодії нотаріату з органами виконавчої влади в Грузії. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 4. С. 173–177.

138. Савицька Н. Нормативно-правові засади здійснення нотаріатом правоохоронної функції держави. *Правова система: теорія і практика*. 2019. № 4. С. 77–80.

139. Синьов О. В. Механізми охорони прав людини: генезис та сучасний стан. *Вісник Національного університету внутрішніх справ*. 2004. Вип. 28. С. 105–112.

140. Система електронної взаємодії державних електронних інформаційних ресурсів. *ДП Дія*. URL: <https://se.diia.gov.ua/trembita>.

141. Сірко В. С. Сучасні тенденції розвитку нотаріату в Україні: вплив законодавчих змін та перспективи подальшого розвитку. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Серія : Юридичні науки. 2023. Т. 34 (73), № 1. С. 212–216. DOI: <https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2023.2/36>.

142. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник. Харків : Консум, 2001. 656 с.

143. Словник іншомовних слів / за ред. О. С. Мельничука. Київ : Голов. ред. УРЕ, 1974. 775 с.

144. Сміян Л. С., Нікітін Ю. В., Хоменко П. Г. Нотаріат в Україні : навч. посіб. / за ред. Ю. В. Нікітіна. Київ : КНТ, 2007. 680 с.

145. Статути великого князівства Литовського : у 3 т. Т. 3, кн. 1. Статут великого князівства Литовського 1588 / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Одеса : Юрид. літ., 2004. 672 с.

146. Сучасна правова енциклопедія / О. В. Зайчук, О. Л. Копиленко, Н. М. Оніщенко та ін. ; за заг. ред. О. В. Зайчука. Київ : Юрінком Інтер, 2009. 384 с.

147. Темченко В. Особливості юридичного змісту термінів «захист» та «охорона» у механізмі забезпечення прав і основних свобод. *Право України*. 2005. № 9. С. 33–36.

148. Тимощук О. Г. Захист прав і свобод людини і громадянина через призму діяльності інституту нотаріату в Україні в умовах війни. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 5. С. 195–197. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-5/45>.

149. Тищенко В. Г. Адміністративно-правове регулювання взаємодії нотаріату з органами публічної влади : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2016. 19 с.

150. Тищенко В. Г. Функціональна та організаційна взаємодія нотаріату з органами публічної влади в Україні. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету "Одеська юридична академія"*. 2016. Вип. 2. С. 158–169.
151. Тищенко В. Державний контроль за нотаріальною діяльністю в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 4. С. 62–66.
152. Тодоров І. Я., Суботін В. Н. Історія держави і права України : підручник. Донецьк : ДГТ, 1998. 187 с.
153. Туленков М. В. Організаційна взаємодія як форма соціальної солідарності. *Ринок праці та зайнятість населення*. 2016. № 2. С. 35–38.
154. Український нотаріат хочуть реформувати відповідно до європейських стандартів. *Лойер*. URL: <http://loyer.com.ua/uk/ukrayinskij-notariat-hochut-reformuvati-vidpovidno-do-yevropejskih-standartiv/>.
155. Федоренко Т. В. Нотаріат як форма захисту прав і законних інтересів громадян. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2012. Вип. 20, ч. 2, т. 1. С. 263–266.
156. Фурса Є. Новий погляд на термінологію спадкових правовідносин. *Право України*. 2002. № 9. С. 115–120.
157. Фурса С. Я. Правова концепція нотаріальної діяльності щодо охорони прав громадян. *Право України*. 2000. № 6. С. 100–104.
158. Фурса С. Я. Спірні питання нотаріальної науки і практики. *Підприємництво, господарство і право*. 2002. № 1. С. 36–39.
159. Фурса С. Я., Фурса Є. 1. Нотаріат в Україні. Теорія і практика : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ : А.С.К., 2001. 976 с.
160. Хребтова А. А. Роль нотаріуса в системі альтернативного вирішення спорів: теоретичні засади та практичні аспекти. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2024. Т. 4, № 86. С. 124–129.

161. Центр медіації НПУ та Асоціація сімейних медіаторів України уклали Меморандум про співпрацю. *Нотаріальна палата України*. URL: <https://npu.ua/news/cmnpu-asmu/>.

162. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №№ 40–44. Ст. 356.

163. Череватенко І. М. Поняття нотаріального акту – документу та його ознаки. *Актуальні проблеми юридичної науки* : зб. тез міжнар. наук. конф. [«Восьмі осінні юридичні читання»] / Хмельницький університет управління та права. Хмельницький, 2009. С. 492–494.

164. Черниш В. М. Історико-правовий аспект вітчизняного нотаріату. *Мала енциклопедія нотаріуса* : юрид. журн. 2010. № 1. С. 49–51.

165. Черниш В. Нотаріат України на шляху до європейських та міжнародних стандартів. *Юридична Україна*. 2013. № 2 (122). С. 21–25.

166. Чижиков О. О. Перспективи розвитку нотаріату в контексті інтеграції України до європейського правового простору. *Український політико-правовий дискурс*. 2024. № 6. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14513044>. URL: <https://ppdnz.com.ua/index.php/home/article/view/48/41>.

167. Чижиков О. О. Правові аспекти регулювання нотаріальної діяльності в умовах цифрової трансформації. *Академічні візії*. 2024. Вип. 38. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14506910>. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/1551>.

168. Чижмар К. Конституційно-правовий статус нотаріату на сучасному етапі розвитку держави: теоретичний аспект. *Юридичний вісник*. 2014. № 4. С. 58–63.

169. Чудний О. В. Особливості правового статусу та повноважень суб'єктів державного контролю за нотаріальною діяльністю. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2014. № 1. С. 124–127.

170. Шестак В. С. Поняття державного контролю та його основні види. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2001. Вип. 16. С. 119–122.
171. Шестаков С. В. Адміністративно-правовий статус працівника міліції : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2003. 203 с.
172. Шинкарук А. І. До проблеми дисциплінарної відповідальності нотаріусів за порушення законодавства у сфері державної реєстрації. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. Вип. 6 (4). С. 49–53.
173. Юнін О. С. Особливості надання поліцейських послуг в умовах воєнного стану. *Наукові записки*. Серія : Право. 2023. № 14. С. 95–100.
174. Юнін О. С. Поняття громадського контролю над діяльністю Національної поліції України. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 4. С. 200–204.
175. Юридичний словник / за ред. Б. М. Бабія, В. М. Корецького, В. В. Цвєткова. Київ : Голов. ред. УРЕ АН України РСР, 1974. 848 с.
176. Яремак В. І. Форми цифровізації громадського контролю: загальнотеоретична характеристика. *Держава та регіони*. Серія : Право, 2022. № 3 (77). С. 243–248. DOI: <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2022.3.36>.
177. Яременко В. В., Сліпущко О. М. Новий тлумачний словник української мови : в 3 т. Київ : Аконіт, 2008. Т. 2. К–П. 928 с.
178. Ясінська Л. Е. Становлення та розвиток інституту нотаріату в Україні (історико-правовий аспект) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Львів, 2005. 210 с.
179. Aghenitei M. Global Notarial Digitalization. *Acta Universitatis Danubius. Juridica*. 2022. № 18 (3). С. 149–167. URL: <https://dj.univ-danubius.ro/index.php/AUDJ/article/view/2485>.
180. Vdovichena L., Lukiian D. The Concept Of E-Notary In The Legal System Of Ukraine: Prospects And Risks. *Ehrlich's Journal*. 2024. № 8. P. 11–18. DOI: <https://doi.org/10.32782/ehrlchsjournal-2024-8.02>.

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ***в яких висвітлено основні наукові результати дисертації:***

1. Бабенко В.М. Публічно-правовий статус інституту нотаріату та його місце серед інших суб'єктів охорони прав людини в Україні. *Юридична наука*. 2020. № 3, т. 2. С. 143–148.

2. Бабенко В.М. Охорона прав і свободи людини як об'єкт адміністративно-правового дослідження та предмет діяльності інституту нотаріату. *Право і суспільство*. 2021. № 4. С. 555–558.

3. Бабенко В.М. Особливості становлення та розвитку інституту нотаріату в Україні. *Право та державне управління*. 2022. № 3. С. 287–291.

4. Бабенко В.М. Сучасні правові засади організації та функціонування інституту нотаріату в державному механізмі охорони прав людини в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 9. С. 301–305.

5. Бабенко В.М. Основні завдання функціонування інституту нотаріату в державному механізмі охорони прав громадян. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2024. № 7(67). С. 299–302.

6. Бабенко В.М. Взаємодія інституту нотаріату з іншими суб'єктами охорони прав людини в Україні. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2025. Випуск 1. С. 67–72.

7. Бабенко В.М. Державний контроль за організацією та функціонуванням інституту нотаріату в Україні з позиції адміністративного права. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2025. Випуск 2. С. 101–106.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

8. Бабенко В.М. Новітня сутність публічно-правового статусу інституту нотаріату серед суб'єктів охорони прав людини в Україні. *Виклики сучасності та наукові підходи до їх вирішення*: матеріали міжнародної

науково-практичної конференції (м. Київ, 12–13 серпня 2020 р.). Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2020. С. 132–134.

9. Бабенко В.М. Аналіз наукових підходів до концепту «взаємодія» у сфері функціонування інституту нотаріату з іншими суб'єктами охорони прав людини в Україні. *Пріоритетні напрямки розвитку правової системи України*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ 14–15 листопад 2021 р. Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2021. С. 34–36.

10. Бабенко В.М. Сучасне поняття державного контролю за організацією та функціонуванням інституту нотаріату в Україні з позиції адміністративного права. *Проблемні питання юридичної науки в контексті реформування правової системи України*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 19–20 жовтня 2022 р. Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2022. С. 51–53.

АКТ

впровадження результатів дисертації здобувача наукового ступеня кандидата юридичних наук Бабенко Вячеслава Михайловича на тему: «Інститут нотаріату в адміністративно-правовому механізмі охорони прав людини», у науково-дослідну роботу Науково-дослідного інституту публічного права

Комісія у складі: в.о. президента Науково-дослідного інституту публічного права, доктора юридичних наук, професора Короєда Сергія Олександровича (голова комісії); завідувача аспірантури, доктора юридичних наук, доцента Сороки Лариси Володимирівни; завідувача відділу науково-правових експертиз та законопроектних робіт, доктора юридичних наук, старшого дослідника Куркової Ксенії Миколаївни склала цей акт про те, що матеріали дисертації здобувача наукового ступеня кандидата юридичних Бабенко Вячеслава Михайловича на тему: «Інститут нотаріату в адміністративно-правовому механізмі охорони прав людини» мають теоретичний та методологічний рівень, практичну значущість і використовуються в науково-дослідній роботі наукових відділів Науково-дослідного інституту публічного права, зокрема для подальшого розроблення наукових робіт щодо вдосконалення нормативно-правового забезпечення цифрового врядування, створення ефективних механізмів електронної взаємодії органів публічної влади, а також підвищення прозорості та підзвітності в системі публічного адміністрування, а також у межах реалізації Інститутом теми науково-дослідної роботи Науково-дослідного інституту публічного права «Правове забезпечення прав, свобод та законних інтересів суб'єктів публічно-правових відносин» (номер державної реєстрації №0115U005495).

Використання результатів дисертації сприятиме активізації та підвищенню ефективності наукової роботи працівників відділів та аспірантів Науково-

дослідного інституту публічного права.

ВИСНОВОК

Результати дисертації Бабенко Вячеслава Михайловича на тему: «Інститут нотаріату в адміністративно-правовому механізмі охорони прав людини» на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук вважати впровадженими в науково-дослідну роботу Науково-дослідного інституту публічного права під час проведення загальнотеоретичних і галузевих досліджень, спрямованих на вирішення теоретико-методологічних проблем науки права інтелектуальної власності.

Голова комісії:

Члени комісії:

Сергій КОРОЄД

Лариса СОРОКА

Ксенія КУРКОВА

ЗАТВЕРДЖУЮ
В.о. Президента Науково-дослідного
інституту публічного права,
доктор юридичних наук, професор

Сергій КОРОЄД
«23» грудня 2024 р.

АКТ

впровадження результатів дисертації здобувача наукового ступеня кандидата юридичних наук Бабенко Вячеслав Михайлович на тему: «Інститут нотаріату в адміністративно-правовому механізмі охорони прав людини», в освітній процес Науково-дослідного інституту публічного права

Комісією Інституту було розглянуто результати використання матеріалів дисертаційного дослідження на тему «Інститут нотаріату в адміністративно-правовому механізмі охорони прав людини» Бабенко Вячеслава Михайловича. Під час обговорення наданих матеріалів комісією було констатовано, що окремі положення дослідження було використано при розробленні лекційних курсів з дисциплін, які викладаються у Науково-дослідному інституті публічного права, а саме «Адміністративне право: доктринальні та практичні проблеми», «Актуальні проблеми конституційного та муніципального права», при підготовці відповідних підручників, навчальних посібників, а також у контексті інших дисциплін, які викладаються в Інституті. Лекційний курс окремих тем навчальних дисциплін увібрав положення цього дисертаційного дослідження.

ВИСНОВОК: результати дисертаційного дослідження на тему «Інститут нотаріату в адміністративно-правовому механізмі охорони прав

людини» Бабенко Вячеслав Михайлович вважати впровадженими в освітній процес Науково-дослідного інституту публічного права з дисциплін «Адміністративне право: доктринальні та практичні проблеми», «Актуальні проблеми конституційного та муніципального права».

Члени комісії:

Завідувач аспірантури

Науково-дослідного інституту

публічного права,

доктор юридичних наук, професор

Л. В. Сорока

завідувач відділу

науково-правових експертиз

та законопроектних робіт,

доктор юридичних наук, професор

К. М. Куркова